luce

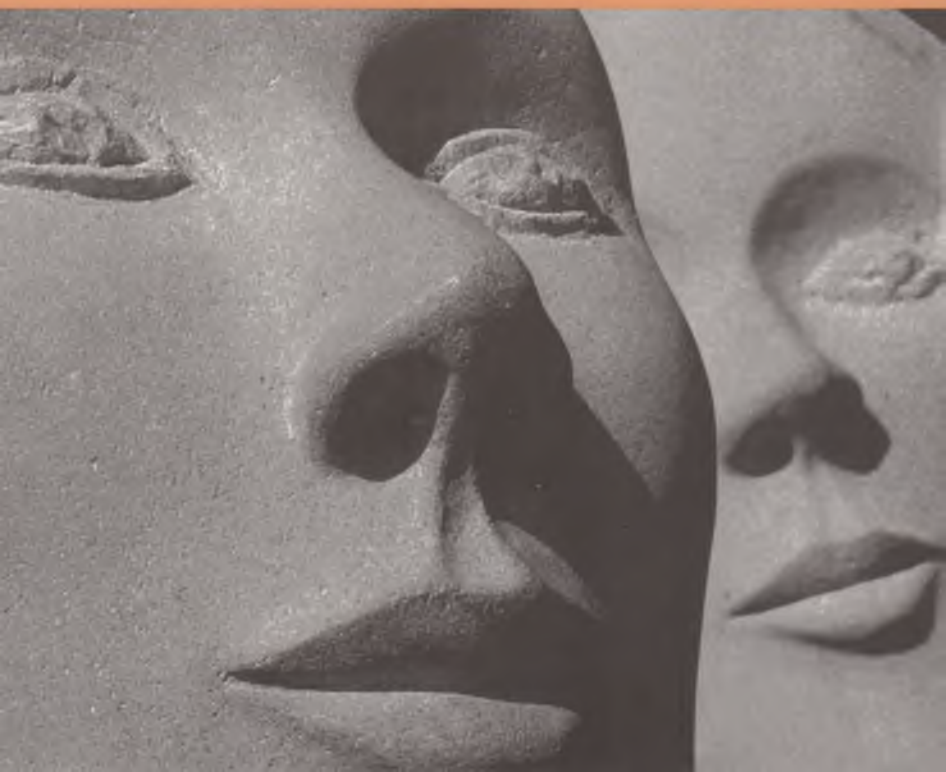
Irigaray

BEN SEN BİZ

Farklılık Kültürüne Doğru

Çevirenler Sabri Büyükdüvenci
Nilgün Tutal

İMGE Kitabevi

İMGE kitabevi

Luce Irigaray, 1930 yılında Belçika'da doğdu. 1955'te Louvain Üniversitesi'nde, 1961'de ise Paris Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptı. 1960'ların başında Fransa'ya yerleşti. Paris'te Centre National de la Recherche Scientifique'te (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1960'larda Jacques Lacan'ın psikanaliz seminerlerine katıldı. 1968'de dilbilim alanında doktor unvanını aldı. Kadının felsefe ve psikanalitik kuramdan dışlanışını eleştirdiği ikinci doktora tezi "Öteki Kadının Speculumu" bilim dünyasında sansasyon yaratırken Vincennes Üniversitesi'ndeki işine son verilmesine yol açtı. Avrupa'da çok sayıda konferans ve seminer verdi. Kürtaj hakkı ve gebeliği önleme konularında gösterilere katıldı. Fransa'da ve İtalya'daki feminist hareket üzerinde önemli etkileri oldu. 1982'de Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nde felsefe bölümü başkanı oldu. Şu anda Paris'te Centre National de Recherche Scientifique'te kadının ve erkeğin dili arasındaki farklılıkla ilgili çalışmalarını sürdürmekte. Fransız feminizminin ve Kıta felsefesinin önemli isimlerinden biri olan Irigaray, ayrıca felsefe, psikanaliz ve dilbilim alanlarında disiplinlerarası çalışmalar yapmaktadır.

Irigaray'ın Başlıca Eserleri:

- *Le langage des déments* (The Hague-Paris, Mouton, *Approaches to Semiotics*, 24, 1973)
- *Speculum* (Paris, Editions de Minuit, 1974)
- *Ce sexe qui n'en est pas un* (Paris, Editions de Minuit, 1979)
- *Amante marine, De Friedrich Nietzsche* (Paris, Editions de Minuit, 1980)
- *Le corps-à-corps avec la mère* (Montréal, Editions de la Pleine Lune, 1981)
- *Passions élémentaires* (Paris, Editions de Minuit, 1982)
- *La croyance même* (Paris, Editions Galilée, 1983)
- *L'oubli de l'air, Chez Martin Heidegger* (Paris, Editions de Minuit, 1983)
- *Ethique de la différence sexuelle* (Paris, Editions de Minuit, 1984)
- *Parler n'est jamais neutre* (Paris, Editions de Minuit, 1985)
- *Sexes et parantés* (Paris, Editions de Minuit, 1987)
- *Le Temps de la différence, Pour une révolution pacifique* (Paris, Libraire Générale Française, Livre de poche, 1989)
- *J'aime à toi, Esquisse d'une félicité dans l'Histoire* (Paris, Grasset, 1992)
- *Être Deux* (Paris, Grasset, 1997)
- *Le temps du souffle* (Rüsselsheim, Christel Göttert Verlag, 1999)
- *Entre Orient et Occident, De la singularité à la communauté* (Paris, Grasset, 1999)
- *A deux, nous avons combien d'yeux?* (Rüsselsheim, Christel Göttert Verlag, 2000)
- *Le Partage de la parole* (Oxford, European Humanities Research Center, University of Oxford, Legenda, Special Lecture series 4, 2001)
- *Nietzsche'nin Deniz Âşığı* (Kabalcı Yayınevi, 2003)
- *Ben Sen Biz* (İmge Kitabevi Yayınları, 2006)

Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci, akademik yaşamına 1982 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Eğitim Felsefesi asistanı olarak başladı. Bu alanda 1986'da doktor, 1989'da doçent ve 1995 yılında profesör oldu. 1994-2000 yılları arasında ODTÜ Felsefe Bölümü'nde "Estetik" ve "Felsefi Metinler" derslerini verdi. 1986 ve 1989 yıllarında Londra Üniversitesi'nde, 2002 ve 2006 yıllarında Paris I ve Paris II Üniversitelerinde incelemelerde bulundu. Halen Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü öğretim üyesi ve bölüm başkanıdır.

Büyükdüvenci'nin Başlıca Eser ve Çevirileri:

- *Studies in Philosophy and Education* (L. P. McCarty - P. Farber - S. Büyükdüvenci) (der.), c. 14 (Kluwer Academic Publishers, 1996)
- *Postmodernizm ve Sinema* (S. Ruken Öztürk ile ortak çeviri ve derleme, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1997)
- *Felsefece Eğitim* (a Yayınları, Ankara, 2001)
- *Varoluşçuluk ve Eğitim* (Siyasal Kitabevi, 2001)
- *Eğitim Felsefesine Giriş* (Siyasal Kitabevi, 2001)
- *Estetiğe Giriş* (çeviri, İmge Kitabevi Yayınları, 2002)
- *Felsefe Eğitim Sanat* (Vefa Taşdelen ile ortak derleme, HECE 2006)
- Luce Irigaray, *Ben Sen Biz* (çeviri, Nilgün Tutal ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2006)

Doç. Dr. Nilgün Tutal, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı İletişim Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yaptı. 1994-1999 yılları arasında Fransa'da Robert Schuman Üniversitesi'nde "Fransız ulusal ve yerel basınında Türkiye temsilleri" konulu doktora çalışmasını yaptı. 1991-2005 yılları arasında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, 2005 yılından itibaren ise Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Tutal'ın Başlıca Eser ve Çevirileri:

- Andre Gorz, *Yaşadığımız Sefalet* (çeviri, Ayrıntı Yayınları, 2001)
- Julia Kristeva, *Korkunun Güçleri* (çeviri, Ayrıntı Yayınları, 2004)
- Enriguez Eugene, *Sürüden Devlete* (çeviri, Ayrıntı Yayınları, 2004)
- *Söylemler ve Temsiller: Fransızlar Türkleri Nasıl Anımsıyor ya da Fransız İmgeleminde Türkiye* (Phoenix, 2006)
- *Kültürlerarasılık, Küreselleşme ve İletişim* (Kırmızı Yayınları, 2006)
- Alain Badiou, *Felsefe İçin Manifesto* (çeviri, Hakkın Hünler ile birlikte, Aralık Yayınları, 2006)
- Luce Irigaray, *Ben Sen Biz* (çeviri, Sabri Büyükdüvenci ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2006)

İmge Dağıtım

Ankara
Konur Sokak No: 43/A Kızılay
Tel: (312) 417 50 95-96 / 418 28 65
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: dagitim@imge.com.tr

İstanbul
Mühürdar Cad. No: 80 Kadıköy
Tel: (216) 348 60 58
Faks: (216) 418 26 10
E-Posta: kadikoy@imge.com.tr

Luce Irigaray

Ben Sen Biz

Farklılık Kültürüne Doğru

Çevirenler
Sabri Büyükdüvenci • Nilgün Tutal

İMGE kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 975-533-507-2

Özgün Adı
Je, tu, nous, 1990

© Éditions Grasset & Fasquelle, 1990
© İmge Kitabevi Yayınları, 2006

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Kasım 2006

Editör
Ülkü Doğanay

Kapak
Murat Özkoyuncu

Düzelti
Alaattin Topçu

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 • Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
Internet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

İçindekiler

Küçük Duyuru: Eşit ya da Farklı 7
Dişil Soyağacının Yoksayılışı 13
Dinsel ve Sivil Söylenler 21
Kadın ve Erkek Söylemleri 29
Annelik Düzeni Üzerine 39
Farklılık Kültürü 47
Kadın Olarak Yazmak 53
"AIDS Beni Aşıp Geçemez" 63
Dilsel Cinsiyetler ve Türler 69
Yaşam Hakkı 77
Cinsiyetli Haklar Niçin Tanımlanmalı? 85
"Erkeklerden Çok Kadınlar" 99
Senin Sağlığın, Kim ya da Ne? 107
Güzelliğimizi Nasıl Yaratmalıyız? 113
Kaç Yaşındasın? 119
Sözcüklerin Değeri 125
Öyleyse: Kadın Oluşumuz Ne Zaman Gerçekleşecek? .. 139

Küçük Duyuru: Eşit ya da Farklı

Hangi kadın *Le deuxième Sexe* (İkinci Cinsiyet)[1] adlı yapıtı okumamış, ondan esinlenmemiş ve sonuçta belki de feminist olmamıştır? Gerçekten Simone de Beauvoir, çağımızda kadın sömürüsünün kapsamını bizlere anımsatan kitabıyla karşılaşma şansı bulmuş olan kadınları, kendilerini daha az yalıtılmış duyumsamaları, boyun eğmemeleri ve kendilerine anlatılan her şeyi olduğu gibi kabul etmemeleri için cesaretlendiren öncü kadınlardan biridir.

Simone de Beauvoir ne yaptı? Kendi yaşam öyküsünü bilimsel bir çerçevede kaleme aldı. Her dilimini cesurca serimledi. Böyle yapmakla pek çok kadın ve erkeğe destek verdi; bir kadın, bir öğretmen ve bir çift yaşamını bu çağda kabul edebilir sosyokültürel bir model olarak sunup cinsel

[1] Payel Yayınları'nın Kadın dizisinden Bertan Onaran çevirisiyle 3 cilt halinde yayımlanmıştır. *İkinci Cins 3, Bağımsızlığa Doğru*, 1969; *İkinci Cins 1 Genç Kızlık Çağı*, 1970; *İkinci Cins 2 Evlilik Çağı 1970* (ç.n.).

yaşamlarında daha özgür olmaları için onlara yardımcı oldu. Yaşamın farklı anları karşısında, kendilerini daha nesnel konumlandırmalarına da yardımcı olduğuna inanıyorum.

Simone de Beauvoir daha fazlasını da yaptı. Onun toplumsal adalet sorununa duyduğu ilgi, bazı feministlerin eylemlerine ve yaşamlarına katkıda bulundu; bildirilerine imza atarak, eylemlerine katılarak, *Les temps modernes*'de [*Modern zamanlar*] bir köşeleri olmasını cesaretlendirerek, kitaplarına önsözler yazarak, televizyon programlarına katılarak, onların dostu olarak toplumsal onay kazanmalarına yardım etti.

Psikanaliz Çağı

İkinci Cinsiyet'i okumuş olmama karşın Simone de Beauvoir'la hiç yakınlaşmadım. Neden? Kuşak farkı mı? Yalnızca bundan değil; genç kadınlarla sık sık bir araya gelirdi. Sorun sadece kuşak farkından kaynaklanmıyordu. Konumlarımız arasında dostluk ve karşılıklı yardımlaşmayla aşılabileceğini umduğum önemli farklılıklar vardı. Ama böyle olmadı. *Speculum*'u kendisine bir abla gibi ithaf ederek gönderdiğimde, Simone de Beauvoir yanıt bile vermedi. Bunun beni çok üzdüğünü söylemeliyim. Bu yapıt yüzünden karşılaştığım akademik ve kurumsal sorunlarda bana yardımcı olacak titiz ve usta bir okur, bir abla bekliyordum. Bu umudum yazık ki boşa çıktı. Benden sadece yaşlılık konusundaki bir çalışması *(Le langage des déments*[2] *-Bunamışların Dili-)* için bilgi istemekle yetindi. Aramızda kadınların özgürlüğü hakkında tek bir konuşma geçmedi.

Birlikte çalışabilecek, hatta çalışması gereken iki kadın arasındaki bu uzaklık nasıl açıklanabilir? Örneğin Simon

[2] Mouton, La Haye, 1973.

de Beauvoir kendisi yaşamamış olduğu için akademik kurumlarda karşılaştığım sorunları anlayamamıştı. Oysa Amerikalı feministler bu sorunları yaşadıkları için durumumu daha iyi kavramıştı. Ancak aramızdaki uzaklığı açıklayan başka nedenler de vardı. Simone de Beauvoir ve Jean Paul Sartre psikanalize her zaman karşı çıkmıştı. Oysa ben bir psikanalist olarak eğitildim; (var olan kuram ve uygulamalara karşın) bu durum cinsel kimlik üzerine düşünce geliştirmede önemlidir. Ayrıca bilincin ve Tarih'in oluşumunu anlamada, özellikle de bu oluşumun cinsiyetçi belirlenmelerinin anlaşılmasında psikanalizin ileri bir aşama olarak konumlandığı felsefi bir kültüre de sahibim.

Hem felsefeci hem de psikanalist olmam, kadınların özgürlüğü üzerine düşüncelerimin cinsiyetler arasında basit bir eşitlik arayışının ötesine taşınmasını sağladı. Bu özellik, kadınların şu ya da bu hakkı kazanmaları için yaptıkları gösterilere katılmama, destek vermeme engel değildir: Gebeliği önleme hakkı, kürtaj, kamusal ya da özel alanda şiddete karşı yasal yardım, ifade özgürlüğü gibi talepleri olan kadın hareketleri bir farklılık hakkını dile getirse de genellikle feministlerce destekleniyordu.[3]

Ancak bu mücadelelerin yalnızca taleplerle yetinmemesi, yasalar önünde eşit (ama zorunlu olarak farklı) cinsiyet hakları olarak kayıtlanabilmesi için kadınların ve -eşlerin de- başka bir kimlik edinmelerine olanak tanınmalıdır. Kadınların böylesi haklardan yararlanabilmeleri, yalnızca anne değil kadın olmakta da bir değer görmeleriyle mümkündür. Bu, yeniden ele alınacak, dönüştürülecek yüzlerce yıllık sosyokültürel değerlerin olduğu anlamına gelir. Ayrıca bu dönüşüme önce kendimizden başlamalıyız.

---

[3] Bununla birlikte tutumum hukuki çerçevede çok daha radikaldir. Bkz. "Pourquoi définir des droits sexsués", s. 101.

Kadınlar Eşit mi, Farklı mı?

Kadınlar olarak eşitlik isteminde bulunulması, bana göre nesnel bir gerçekliğin yanlış ifade edilmesidir. Eşitlik istemi bir karşılaştırmayı varsayar. Kadınlar kimle ya da neyle eşit olmak ister? Erkeklerle mi? Ücret konusunda mı? Kamu görevlerinde mi? Hangi ölçüte göre? Niçin kendileriyle değil?

Eşitlik savlarının daha yetkin çözümlenmesi, bunların yüzeysel bir kültür eleştirisi düzeyinde iyi temellendirildiğini, ancak kadınları özgürleştirme aracı olarak ütopik kaldıklarını da ortaya koyar. Kadınların sömürülmeleri cinsel farklılıktan kaynaklanır; çözümü de yine cinsel farklılıkta olacaktır. Günümüzdeki kimi eğilimler, çağımızın bazı feministleri, cinsiyetin yansızlaştırılması konusunda aşırı istemler dile getirmektedir. Söz konusu istem gerçekleşmesi mümkün bir istem olsaydı, insan türünün sonu anlamına gelirdi. İnsan türü, üremeyi ve doğurganlığı sağlayan *iki türe* (genre) ayrılmıştır. Cinsel farklılığı ortadan kaldırmayı istemek, tarihin tanık olduğundan daha radikal bir soykırıma davetiye çıkarmaktır. Öte yandan önemli olan, iki cinsiyetin her biri için geçerli olacak bir türe aidiyet değerlerini tanımlamaktır. Henüz var olmayan ama her bir türe saygı duyulan bir cinsiyet kültürünün geliştirilmesi yaşamsal önem taşır. Tarih'te *gynécocratiques* (dişil-egemen), anaerkil, ataerkil, *phallocratiques* (fallus-egemen) dönemlerdeki kırılmalara bağlı olarak, kültürümüzdeki cinsel konumlanma biçimimiz cinsel kimlikli bir türden daha çok, soyla ilintilidir. Bir başka deyişle, aile içinde bir kadın anne, erkek de baba olmak zorundadır; ancak aynı neslin her iki cinsiyetini de yalnızca üreyen değil, yaratıcı bir çift olmaya özendiren olumlu etik değerlerden yoksunuz. Böylesi değerlerin tanınması ve yaratılması önünde temel engellerden biri, uygarlığımızın tümü üzerinde yüzyıllardır süregelen ataerkil

ve fallus-egemen modellerin az ya da çok örtük biçimde hüküm sürmesidir. Bir cinsin diğeri üzerindeki hükümranlığının yarattığı dengesizliğin ortadan kaldırılması tam anlamıyla toplumsal bir adalet sorunudur. İki cins arasında iktidar paylaşımı açısından bir dengenin kurulabilmesi için, kadın cinselliğinin de kültürel değerlerle donatılması ya da kadın cinselliğinin kültürel olarak (yeniden) değerli bir cinsellik haline getirilmesi gerekmektedir. Bugün bu durum, *İkinci Cinsiyet*'in yazıldığı zamandan daha açık biçimde görülmektedir.

Bu evre atlandığında, feminizm kadınların ve daha genelde tüm kültürel değerlerin yıkımına hizmet etme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Aslında eşitlikçilik, bazen kimi olumlu değerleri reddetmek uğruna enerjisini boşa harcamakta ve hiçbir yere varamamaktadır. Kadınların özgürlük hareketlerinde bunalımların, hayal kırıklıklarının ve dönemsel gerilemelerin olması ve tarihte kalıcı bir iz bırakamamalarının nedeni budur.

Cinsiyetli olarak tanımlanmış bir tür kavramı olmadan ve her cinsiyetin hak ve ödevleri de toplumsal hak ve ödevler içinde *farklı* hak ve ödevler olarak yeniden yazılmadan erkekler ile kadınlar arasında eşitlik gerçekleşemez.

İnsanlar birincil ve indirgenemez bölünmenin iki ayrı *cinsiyet* arasındaki bölünme olduğunu anlamadan, ikincil ama ölümcül kamplara bölünüyor. Bu açıdan, hâlâ kültürün çocukluk evresindeyiz. Kadın mücadelelerinin, kadınların kurduğu derneklerin ve öncelikle her bir kadının, çözümü de kendilerine düşen sorunların öneminin bilincinde olması gerekir. Bu sorunlar, yaşam ve kültüre saygıyla, doğal olanın kültürel olana, tinsel olanın doğal olana sürekli geçişiyle ilintilidir. Kadınların üstlendikleri sorumluluk ve sahip oldukları şans, onları dünyanın evriminde ileriye doğru atılacak bir gelişmeyle buluşturmalıdır, yoksa farklı nedenlerle yaşamın tehdit altında olduğu dönüşmek-

te olan bir dünyadaki serinkanlı, ama olumsuz rekabetle değil.

Simone de Beauvoir'a saygı duymak, onun kendine özgü biçimde gerçekleştirdiği toplumsal adaletle ilgili kuramsal ve uygulamalı çalışmaları sürdürmektir: Yoksa onun pek çok kadın ve erkek için açmış olduğu özgürleşme ufkunu kapatmak değil... Kuşkusuz Simone de Beauvoir, bu ufku için esin kaynağını doğada, kırlarda çoğunlukla tek başına yaptığı uzun yürüyüşlerden almıştır. Doğa sevgisi ve doğa hakkında yazdıkları, unutulmaması gereken mesajlarından biri olsa gerek.

Dişil Soyağacının Yoksayılışı

Cinsel kimlik sorunu çağımızın en önemli sorunlarından biridir. Bana göre, birçok nedenden dolayı en önemli sorundur:

1. Cinsiyet farklılığı, yalnızca döllenmeyi sağladığından değil, aynı zamanda yaşamın yeniden üretim alanı olması nedeniyle de türümüzün devamı için gereklidir. Cinsiyetler birbirini herhangi bir üreme sorunu olmadan yeniden üretir. Hatta üreme, cinsiyet farklılığını soyağacına indirgeyerek insan türünün yaşamını zayıflatabilir. Bu hakikatin farkına varan bazı kültürler, onu uygulamada da dikkate almıştır. Bizler genellikle bu hakikati unuttuk. Bu unutuş cinselliğimizi fakirleştirdi ve mekanikleştirdi; hatta tüm etik iddialarımıza rağmen cinselliğimize hayvan cinselliğinden daha geri ve sapkın bir nitelik kazandırdı.

2. *Cinsiyet farklılığının konumu kuşkusuz kültürümüze ve bu kültürde kullanılan dillere bağlıdır.* Yüzyıllar-

dır sahip olduğumuz cinsel düzen tüm estetik, düşünsel ve etik zenginliklerden öylesine yalıtılmıştır ki bugün cinsiyetli kültür düşüncesi çoğu insana tuhaf gelir. Cinselliğin uygarlıktan ayrı bir konu olması gerektiği bile düşünülür. Konu üzerinde biraz düşünmek ve inceleme yapmak bunun hiç de böyle olmadığını gösterir. Kişisel bir şeymiş gibi kavranan cinselliğin toplumsal normlardan yalıtılmış olması mümkün değildir. Bu saptamayı, çağımıza ait çok az tikel cinsel kural, ayin ya da törenin olması ya da olmaması güçlendirir. Uygarlığımız cinsiyetli düzeni unutarak gelişimini sürdürmüştür. Bizimki gibi kimi açılardan fazlasıyla gelişmiş kültürlerin başka açılardan böylesine zayıf ve geri kalmış olması acı bir ironi taşır. İnsani açıdan olgunlaşmamız ve uygarlığımızın geleceği cinsiyetli bir kültürün eksikliğini çekmektedir.

3. *Cinsel kültürün gerilemesi*, evrensellik iddiası taşıyan, ama insanlığın bir yarısının diğeri üzerindeki, yani erkekler dünyasının kadınlar dünyası üzerindeki hükümranlığı olarak somutluk kazanan farklı değerlerin oluşturulmasıyla koşutluk içindedir. Günümüzde görmezden gelinen bu kültürel ve toplumsal adaletsizliğin, öznel potansiyellerimizi özgür kılacak biçimde mübadele sistemlerinde, iletişim ve yaratı araçlarında yorumlanması ve dönüştürülmesi gerekmektedir. Özellikle yalnızca erkek soyağacı sistemlerine göre yaşadığımız ortaya çıkarılmalıdır. Yarı yarıya kadın ve erkekten oluşan toplumlarımız tek değil, iki soyağacından çıkışını alır: Anneler → kız çocukları ve babalar → erkek çocukları (çapraz soyağaçları bir yana konulursa: Anneler → erkek çocukları, babalar → kız çocukları). Ataerkil iktidar, bir soyağacının diğerine tabi olmasıyla düzenlenmiştir. Örneğin günümüzde Oedipusçu olarak adlandırılan ve kültürel düzene girişi sağladığı düşünülen yapı, kadının annesiyle ilişkisi simgeselleştirilmeksizin tek bir eril soy zincirine göre örgütlenmiştir.

Ataerkil toplumlarda anne-kız çocuk ilişkileri, erkekler arasındaki ilişkilere tabi kılınmıştır.

Tanrıçalardan Tanrılara

Ataerkil toplumların dışındaki toplumlar, annelerden kız çocuklara geçen, dişil bir kültürel düzenin var olduğu geleneklerle nitelenebilen toplumlardır. Örneğin, Johann Jacob Bachofen, *Du règne de la mère au patriarcat'da*[1] (Anne Egemenliğinden Ataerkilliğe) bu dişil uygarlığın temel niteliklerini betimler. Ben de *Amante Marine*'de[2] *(Nietzsche'nin Deniz Âşığı)* (özellikle *'Quand naissent les dieux'* -Tanrılar Doğduğunda- ve *'Lèvres voilées'* -Örtülü Dudaklar- bölümlerinde) dişil-annelik gücünün kız çocuktan erkek çocuğa geçişiyle ilgili önemli bazı olayları ele aldım.

Söz konusu tinsel soyağacı dönüşümüyle, söylemin düzeninin de biçim ve nitelik değiştirdiğini eklemek gerekir. Örneğin vahyi ve hakikati egemenlikleri altına alarak, erkek-tanrılar bunları dünyevi ve bedensel köklerinden koparmışlardır. Bu dönüşümü, yasayla, adaletle ve akıl yürütme biçimiyle ilişkilerdeki değişimler izlemiştir. Dolayısıyla, kadının sözünü sansürleyen ve gitgide onu işitilmez kılan yeni bir mantık düzeni oluşmuştur.

Bu akıl almaz unutma ve yoksayışla, ataerkil gelenekler anne-kız çocuk soyağacının izlerini silmiştir. Günümüzde çoğu bilim insanı, genellikle iyi niyetle, tüm bunların ya asla var olmamış olduğunu ya da kadın imgeleminin, feminist imgelemin bir kurgusu olduğunu iddia ederler. Kuşkusuz bu bilim insanları (erkekler ve kadınlar) bu sorunu uzun uzadıya incelememişlerdir; kültür tarihimizi

---

1 Adrien Turel, Éditions de l'Aire, 1980.

2 Éditions de Minuit, 1980.

yeterince incelemeden kendi ilgi alanlarına göre yargıda bulunmakta bir sakınca görmemektedirler; oysa bu konuda hiçbir şey bilmemektedirler. Bu yoksayış, ataerkil kültürün hastalığıdır. Bu, aynı zamanda dünyayla ilişkilerinin kaynağını yadsıyan modern erkeğin yalnız kalmışlığını ve gezginliğini de açıklar.

Tanrıçaların Olmadığı Bir Dünyada Nasıl İkamet Edilir?

Fransız filozof Jean-Joseph Goux, bu sorunu *L'oubli de Hestia*[3] [Hestia'nın Unutuluşu] başlıklı metninde, yücenin kutlama ve tamamlanma boyutundan vazgeçmeden, yeryüzünden ölümlüler olarak ikamet edebilme olasılığı arayışındaki Heidegger'in nostaljik yolculuğunu bu terimlerle çözümler. *Var olmak* [être] teriminin, Heidegger felsefesinde genellikle 'ikamet etmek' terimiyle aynı anlamda kullanıldığını, bu iki terimin rastlaşmasının, düşüncesinin gelişim sürecinde daha da belirginleştiğini dile getirir. Jean-Joseph Goux, tanıt olarak bu sözcüklerin Hint-Avrupa köklerini kullanır. Var olmak ve ikamet etmek terimlerinin aynı olan kökleri, ev ocağının ateşine göz kulak olan dişil kutsallıkla, *Hestia* ile ilişkilidir. Demek ki kutsal olan, bu nedenle, evde kadının koruması altındadır ve anneden kız çocuğuna geçer. Kız çocuk evlendiğinde annesi, evinin sunağında bir meşale yakar ve genç çiftin önünden yürüyerek bu ateşi onların yeni evine kadar taşır. Böylece kızının sunağının ilk ateşini yakmış olur. Bu ateş, kadının saflığın koruyucusu olduğunu simgeler. Buradaki saflık, bazı çağdaşlarımızın sandığının aksine, korumacı ya da mah-

---

[3] *Le sexe linguistique*, *Langages* dergisi, no. 85, Éditions Larousse, Mart 1987. Bu bölüm, Marie Mauxion, Patrizia Violi, Luisa Muraro, Marina Mizzau, Jean-Joseph Goux, Eliane Koskas, Hélène Rouch ve Luce Irigaray tarafından yazılan bir derleme çalışmaya yazdığım girişin gözden geçirilmiş biçimidir.

cup bir bakireliği ifade etmez; ataerkil kültüre bağlılık ve bu kültürün erkekler arası bir değişim değeri olarak tanımladığı bakireliğe bir gönderme de değildir; kadının dişil kimliğine ve soyağacına bağlılığını simgeler.[4] Bu niteliklere ve dişil soy zincirine saygı, evin kutsallığını onaylar. Platon'dan bu yana felsefenin göksel bir nitelik yüklediği eril tanrılar yararına *Hestia*'nın göz ardı edilişi, dünyasal ikametin yitimiyle eşzamanlıdır. Göklerdeki tanrılar o gün bugündür bizleri yeryüzü yaşamına yabancılaştırmış gibidir. Yeryüzündeki yaşam bu nedenle bir sürgün olarak görülmektedir.

Yeryüzündeki yaşamın bu biçimde yorumlanmasının, dişil soyağacının kopuşunun, tanrıçalarının ve niteliklerinin tanınmamasının, en genel haliyle erkek ve kadın arasındaki cinsel ve tinsel birliktelik olarak anlaşılan evliliğin mutlu gerçekleşmesine hiçbir yararı yoktur. Bir çiftten ne anlaşılırsa anlaşılsın, dilin ve kültürün dönüşümü gerçekleşmediği sürece bir çift için öznelerarası ilişkilerini gerçekleştirecek bir yer mevcut değildir. Birbirini izleyen trajediler, bazen aşk ilişkilerindeki felaketler konusunda özel ve kamusal yaşam arasındaki yapay bölünmenin işbirlikçi suskunluğunu sürdürdüğü mantıksal hakikatin ya da toplumsal yapının düzenlemelerine tabi temsil biçimlerinden daha çok sanatta ve edebiyatta görülür hale gelir.

Dişil Nasıl Eril-Olmayan Oldu?

Kültürün ataerkil oluşumu, cinsiyetler arasındaki ilişkilerin evriminde ortaya çıkar. Ayrıca dilin derin kullanımın-

---

[4] En azından ben böyle yorumlamak istedim. Yine de ateşe tanınan ayrıcalık ve bu kutsallığın daha sonra kazandığı nitelik, sorunludur. Ya da en azından ateşe yüklenen ayrıcalıkta ve kutsallıkta yerli geleneklerine ait bir tür hafıza biçiminin var olduğuna işaret edilmediği sürece, ateşin bu konumu sorunlu bir konumdur.

da kendini gösterir. Gramer türü (le genre grammatical)[5] ayrımı ne keyfi ne de nedensizdir. Çeşitli dillerin eşzamanlı ve artzamanlı bir incelemesinin yapılması, gramerdeki türlerin anlamsal bir temele sahip olduğunu, duyusal ve bedensel deneyimimizle bağlantılı bir anlamlandırmaya işaret ettiğini, zamana ve mekâna göre değiştiğini göstermeye yeter. Demek ki benzer bir deneyim, -eğer hâlâ bir deneyim benzerliğinden söz etmek mümkünse, ama cinsel farklılık bunu kısmen olanaklı kılıyor- bir kültürün ve tarihsel bir uğrağın bir cinsiyeti değerli kılıp kılmamasına bağlı olarak farklı gramer türleriyle dile getirilebilir. Bu nedenle, cinsiyet farklılığı doğal, dil-dışı basit bir olguya indirgenemez. Cinsiyet farklılığı dili belirler ve dil tarafından da belirlenir. Bu farklılık yalnızca zamir ve iyelik sıfatları sistemini belirlemekle kalmaz, aynı zamanda sözcüklerin cinsiyetlerini ve dilbilgisel sınıflamalardaki dağılımını da belirler: Canlı/cansız, somut/soyut, eril/dişil gibi. Doğa ve kültürün kavşak noktasında konumlanır. Ancak, ataerkil uygarlıklar dişil olanı öylesine değersizleştirdiler ki bu uygarlıkların yaptığı gerçeklik ve dünya betimi doğruluktan uzaklaştı. Bu yüzden dişil olan, dilimizde farklı bir tür olarak varlığını sürdürmek yerine, eril-olmayan, bir başka deyişle var olmayan soyut bir gerçeklik haline geldi. Bir kadının kendini kelimenin tam anlamında cinsel alana hapsedilmiş bulmasına benzer bir şekilde, dişil gramer türü de öznel bir ifade olarak yok edildi ve kadınlara ilişkin sözcük dağarcığı, kadını eril özneye bağlı bir nesne olarak tanımlayan değersizleştirici ve küçümseyici sözcüklerden oluşturuldu. Bu yüzden kadın olarak konuşma ve işitilmede kadınlar bu denli zorluk çekmektedir. Kadınlar ataerkil dilsel düzen tarafından dışlandı ve yok sayıldı. Bu yüzden, hem kadın olup hem de tutarlı ve akılcı tarzda konuşmak mümkün değildir.

---

[5] Burada kastedilen, sözcüklerin eril ya da dişil olmasıdır (ç.n.).

Söylemle ilişkili bu savunulamaz durum, tarafsız olduğunu tahayyül ettikleri bir konumdan kültürel olarak söz almak isteyen kadınların çoğunun geri çekilmesine neden olur. Bu tarafsızlık konumu bizim dillerimizde olanaksızdır. Böylesi bir konumdan söz almak isteyen kadın, cinsiyetini ve türünü yadsır. Kültürün kadını böyle yapmaya koşulladığı doğrudur. Başka bir biçimde davranması için, kadının karmaşık ve acılı bir süreçten, tamamıyla dişil tür dönüşümünden geçmesi gerekir. Bu dönüşüm, öznel olarak cinsiyetli olan kimlik yitiminden kurtulmanın tek çaresini oluşturur. Cinsel ilişki biçimini düzenleyen kurallara ve ailedeki basmakalıp yargılara boyun eğmesinin dışında kadınların çoğu, kültür alanında cinsiyetsiz ya da cinsiyet açısından nötr varlıklar olarak yaşam sürerler. Kadınların erkekler arası kültürel dünyaya girmede karşılaştıkları güçlükler, kendilerini feminist olarak tanımlayanlar da dahil, neredeyse tüm kadınları dişil öznelliklerinden ve hemcinsleriye ilişkilerinden vazgeçmeye zorlar. Bu da kadınları iletişim konusunda bireysel ve toplumsal bir çıkmaza sürükler. Bu durum, kültürü de cinsiyetli kültürün tek bir kutbuna indirgeyerek büyük ölçüde yoksullaştırır.

Bu kitapta geliştirilen düşünceler kesinlikle basit bir suçlama ya da eleştiri amacı taşımamaktadır. Bu düşünceler toplumsal örgütlenmeyi, cinsel düzeni ya da düzensizliği açısından yorumlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bu boyutun çözümlenmesi için belirli araçlar önermeyi ve mevcut önemli bilgi kaynaklarından örnekler vererek toplumsal adaletin, yukarıda belirttiğimiz ne olduğunu pek de bilemediğimiz kültürel dönüşüm gerçekleşmeden sağlanamayacağını göstermeyi amaçlamaktadır.

Toplumsal adaletsizlikler, yalnızca ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanmaz. Sadece barınmaya, giyinmeye ve

beslenmeye gereksinim duymayız. Üstelik kimilerinin parasının çok olması, kimilerinin ise hiç parasının olmaması durumunu yaratanın kültürel bir sapkınlık olduğunu düşünüyorum. Belki de paranın icat edilmiş olması toplumsal düzensizliğin de yaratılmasına yol açtı. Her ne olursa olsun, insani onur hakkı herkes için öncelikli ve vazgeçilemez bir gereksinimdir. Bu, farklılıkları değerli kılan bir hukuk sistemi anlamına gelir. Tüm özneler ne aynıdır ne de eşit, zaten böyle olmaları da doğru değil. Bu durum, özellikle cinsiyetler için geçerlidir. Bu nedenle, öznel ve nesnel hakları düzenleyen toplumsal-kültürel araçları anlamak ve değiştirmek zorunludur. Toplumsal adalet, özellikle cinsel adalet, dil yasalarını ve toplumsal düzeni belirleyen değerler ve hakikat kavramları değişmeden gerçekleşemez. Kültürel araçların değiştirilmesi, orta ve uzun vadede malların yeniden bölüşümü kadar önemlidir. Biri olmadan diğeri yürümez.

Mart 1987

Dinsel ve Sivil Söylenler

Çoğumuz dinin yaşamlarımız üzerindeki etkisinden kurtulmak için kutsal metinleri asla okumamanın, ayinleri yapmamanın, kiliseye gitmemenin yeterli olduğunu düşünürüz. Kilise ile Devlet arasındaki ayrıma dayalı bir rejime -en azından ilke düzeyinde- tabi ülkelerimiz bu yanılsamayı sürdürmemize olanak sağlar. Kuşkusuz, güçler ayrımı yönünde alınan önlemler, sivil ve dinsel inanışların yerine getirilmesinde görece bir ılımlılığın güvencesini oluşturur. Ancak bu, dinin kültür üzerindeki etkisinin önemi sorununu çözmez. Biz kadınlar ve erkekler hepimiz, iradi olmadan içinde yaşadığımız, aramızda mübadele ettiğimiz ve sürekliliklerini sağladığımız Yunan, Latin, Doğu, Musevi ve Hıristiyan geleneklerini -çoğulu bilerek kullandım- sanat, düşünce ve söylenler aracılığıyla içselleştirmiş durumdayız. Bir dönemden diğerine mevcut durumu olumsuzlayarak geçilemez. Ataerkilliğini hiç de sorgulamayan

ataerkil bir mitolojiye bağlılıklarını korudukları için Marx'ın ve Freud'un yorumları bu açıdan yetersiz kalmaktadır. Kendisine eşlik eden fallus hükümranlığı gibi ataerkilliği de belli bir açıdan söylen olarak nitelemek mümkündür. Çünkü ne fallus hükümranlığı ne de ataerkillik bir adım geri atıp kendilerini sorgulamadıkları gibi, üstüne üstlük olası tek düzen olduklarını sanırlar. Bununla bağlantılı olarak, söylenlerin verili bir çağda toplumu düzenleyen temel ifadelerden biri olmadığını, ikincil gerçeklikleri temsil ettiğini düşünme eğilimi taşıyorum.

Öykülerde ve İmgelerde Tarih

Kestirimsel bir tarzda Tarihöncesi olarak adlandırılan dönemin tanınmaması, ataerkilliğin olası tek Tarih ile karıştırılmasıyla açıklanabilir. Uzmanlar birbirinden farklı olgu ve dönemleri Tarihöncesi'nde konumlandırırlar ve çoğu kez bu tarihsel ifadeleri (Tarih'ten dışlanmış) söylenlerin, masal ve destanların bugünkü işlevine indirgerler. Gerçekliğin bu türden temsillerinin anlamının ikincil bir öneme sahip olduğunun düşünülmesine, özellikle cinsiyetler arasındaki farklılığın düzenlenmesine ilişkin kimi kültürel boyutların bastırılması ve yok edilmesi eşlik eder. Böylesi bir yaklaşım ayrıca taraflı, indirgeyici ve verimsiz bir Tarih kavramının da yolunu açar.

Johann Jacop Bachofen'in tarihsel ifadeler olarak söylenleri[1] konu alan çalışması, belirli dönemlerde dişil-egemen yapıların varlığına ilişkin kanıtlar sunması açısından ilginçtir. Araştırmaları, bizim kültürümüzün kökeninde yer alan, ama bizimkilere yakın farklı kültürleri konu almaktadır. Anaerkilliğe indirgenemeyecek, ama kadınların kadın olarak hükmettikleri dönemleri içeren dişil-egemen

[1] *Du régne de la mère au patriarcat.*

gelenekler, ataerkilliği önceler. Ama bu gelenekler bilgin olduğu varsayılan çevrelerde okunduğu ve anlaşıldığı gibi mağara yaşamı ve erken yontma taş dönemine (aurignacien) kadar geri götürülemeyeceği gibi, kimi hayvan gelenekleriyle de bağlantılandırılamaz. Örneğin Yunanlı, Mısırlı ve Romalı kültürler bu konuda Bachofen'in (bkz. kendi kaynakçası ve Merlin Stone'un *'Quand Dieu était femme'*[2]- Tanrı kadınken-) ve Herodotos'un, Hegel'in ve Eliade'ın aktardığı örnekleri bize sunar. Ayrıca bu konuda, özellikle Antik Yunan'ın yazılı belgelerine sahip olduğumuz söylenlerinin ve tragedyalarının evriminden söz etmeye bile gerek yok. Metinlerin dışında sayısız sanatsal kalıntı, bugünkü uygarlığımızdan farklı yerli kültürlerin varlığına tanıklık etmektedir. Bu yerli kültürlerin değerlerini sansür eden ve tersyüz eden bizim uygarlığımız aynı zamanda onların mirasçısıdır. Bu değerler ataerkil normlarla kimi zaman yeniden ortaya çıkmaktadır.

Kutsal Kadınlar

1984 Mayısında, Centro Donne de Venise-Mestre'de 'Kutsal Kadınlar'[3] başlıklı bir konferansın ardından Torcello adasını gezmeye gittim. Müzede, izleyenlere dönük olarak dizleri üzerinde çocuğuyla oturan, İsa'nın annesi Meryem'i andıran bir kadın heykeli vardı. Bu İsa'nın bir kız çocuğu (!) olduğunu fark ettiğimde, o güzel ağaçtan heykele hayran kaldım. Üzerimde algısal ve zihinsel müthiş bir sevinç etkisi yaptı. Sanatta da kendini gösteren kültürel hakikat buyruğunun yarattığı gerilimden birden kurtulduğumu hissettim. Bu kültürel hakikat bakire-anne kadın ile oğlunu, inanmamız gereken kurtuluş modelleri olarak temsil

---

[2] Éditions Opuscule, Canada.

[3] Bkz. *Sexes et parentés*, Éditions de Minuit, 1987.

eder. Meryem ve annesi Anne'ı temsil eden bu heykel önünde dikilirken bir kadın olarak geçmişime, duygularıma, bedenime dokunan bir sevinç ve rahatlama hissettim. Kendimin, annemin ve diğer kadınların da aşağılanmadan yaşayabilmesi için ihtiyacım olan estetik ve etik bir nesne önümde duruyordu. Ayrıca Venedik'te ergenlik çağındaki Meryem'in eğitim almak için tapınağa gidişini temsil eden bir tablo gördüm; Bolonya'da San Stefano'da ise yakılan mumların ve önüne bırakılan çiçeklerin miktarını görünce hak ettiği ilgiyi görmediğini düşündüğüm Bakire-kız'a adanmış küçük bir kilise vardır.

Amante Marine'de[4] gebeliğin, doğumun, çocukluğun, ergenliğin ve dişil gerdek gecelerinin dinsel olarak temsil edilmesinin ve dinsel ayinlerle kutlanmasının gerekliliğini açıklamıştım. Bu tür temsilleri ve ayinleri konu alan birçok kalıntı İtalya'da bulunmaktadır. Kuzey İtalya'da bulunan bu kalıntıların bazılarından bu bölge kentlerinde yapılan konferanslara katıldığımda onları ziyaret ettiğim için örnekler verdim. Bu tür kalıntıların İtalya'da bulunmasının nedeni İtalyan halkının Doğu halklarıyla olan bağlarıdır. Bu bağlar sayesinde İtalyan halkının söylenleri ataerkilliğin ve Roma hukukunun etkisinden kurtulabilmiştir. Ancak ataerkillik ve Roma hukuku kimi gerçekliklerin anlamının tersyüz edilmesine katkıda bulunmuştur. İtalya'da Bakire-Meryem'e taç giydiren sayısız İsa-Kral temsili vardır. Bu taç giydirme olayının ancak kıyametteki Yargı Günü'nden sonra ortaya çıkabileceği doğrudur. Yargı Günü'nden, bugünkü yargı ve temsil sistemlerimizin son bulmasından sonraki anı kastediyorum. Ama bunun resmedilmesi için hayal edilebilmesi gerekir. Bu, bence kendini tersine çevrilmiş biçimde sunan tarihsel bir bastırılanın bir

---

[4] Luce Irigaray, *Nietzsche'nin Deniz Aşığı*, çev. İsmail Yerguz, Kabalcı, 1999 (ç.n.).

tür geri dönüşüyle mümkün olabilir. Çünkü krallık-egemenlik ilk önce kadınlara aitti. Üstelik kadınlar, Doğu'da, Roma'da, Fransa'da doğrudan ya da dolaylı olarak kralların çoğuna taç giydirdi. Tarih'in tüm dönemlerinde kadınlar kâhinliği-yüceliği ellerinde tuttukları gibi aynı zamanda (kimi kültürlerde hâlâ olmayı sürdürdükleri gibi) kraliçe de olmuşlardı. Aşil'in Orestie üçlemesinin tragedyalarından biri olan *Euménides* metni, kadınların erkek çocuklarıyla kehanet güçlerini nasıl paylaşmak istediklerini bize anımsatır. Nasıl oldu da kadınlar bu paylaşımda sahip oldukları her şeyi, kutsallıklarını, egemenliklerini ve kimliklerini yitirdiler?

Göksel-Kutsal Ufuklar ya da Emperyalist Düşler

Bachofen dişil-egemen sistemlere ilişkin değerli bilgiler verse de, ataerkil düzene geçilmesinin nedenleri hakkında sağlam bir yorum geliştiremez. Bachofen'in -ve kendi tarzında Hegel'in- iddia ettiği gibi ataerkilliğin dişil hükümranlıklardan daha tinsel olduğunu düşünmüyorum. Bachofen bu konuda kendisiyle sürekli çelişir ve çelişkilerine de bir çözüm bulamaz. Bachofen kadınları daha ahlaklı bulsa da ataerkilliğin daha tinsel ve göksel-kutsal olduğunu düşünür. Ama etikten yoksun bir tinsel ve göksel-kutsal ne anlam ifade eder? Toprakla ve yararlı maddeyle beslenen, ardından borçlarını ödemeden bunlardan uzaklaşan bir kültür mü söz konusudur? Belki de ataerkillik Tarih'te zorunlu bir evreyi temsil etmiştir. Ama sınırlılıklarının farkına vardığımız ve bu sınırlılıkları yorumlama yetisine de sahip olduğumuz andan itibaren ataerkillik, Tarih'in tamamlanmasına işaret edemez. Tarih'in tamamlanması, bugün bizim için mümkün hale ya da yeniden mümkün hale gelmiştir. Bu görev toplumsal adalet kaygısıyla ve cehennem düzenini alt etmek amacıyla oluşturulmuş bir yapı olan

göksel-kutsal adına doğal kaynaklarımızı yok etmek değil, kurtarmak için de yerine getirilmesi zorunlu bir görevdir. Yeryüzü gereksinim duyduğumuz madenlerin, maddelerin, bitkilerin, hidrojenin, oksijenin vb'nin kaynağıdır. Nefes almak, yemek, yaşamak için gerekli olanı bize verir. Yeryüzünü yok etmek, yaşamı, kendimizi yok etmek olur. Ataerkil düzen öteki dünyalar üzerine kurulmuştur: Doğum öncesi ve özellikle ölüm sonrası dünyalar, yaşamak için keşfedilecek ve sömürülecek öteki gezegenler vb. var olan evrene hak ettiği değeri biçmez ve varsayımsal dünyalarda genellikle gerçekleşmesi mümkün olmayan kazançticaret yolları arar. Böylece her şeyin satın alınabileceğini hayal eder. Ataerkil uygarlıklar dişil soyağaçlarını ve bu soyağaçlarının yerküreye ve maddi evrene duyduğu saygıyı yok ederek, toplumsal gerçekliğin bir parçasını bastırmışlardır. Bugün bu uygarlıklar toplumsal gerçekliğin hakikatini ussal biçimde kavramakta zorluk çekmektedirler.

Hakikatler ve İnançlar

Genellikle erkeklerin açık, kadınların ise belirsiz tarzda konuştukları söylenir. Erkek söylemi hiç de iddia edildiği gibi açık değildir. Niçin? Çünkü erkekler topluluğu, gerçekliği çarpıtan ve dönüştüren sivil ve dinsel normlara uygun biçimde yapılanmıştır. Erkekler topluluğunda sözcüklerin ve şeylerin değeri kısmen gerçek, kısmen keyfi, kısmen de ikameci hale gelmiştir. Bu da erkekler arasındaki mübadeleleri anlaşılmaz kılmıştır. Çünkü bu mübadeleler, herkesi (kadınları ve erkekleri) güncel algılarından koparıp sürgüne gönderen kurallara ve uzlaşımlara göre yapılır. Ataerkil kültürler iktidarlarını pekiştirdikleri oranda, mübadele ve iletişim sistemleri bireysel denetim ve doğrulamaya olanak vermezler ve yalnızca uzmanların uğraşı haline gelirler. Bu, modern dünyanın karşı karşıya kaldığı

yıkımların nedenlerinden birini oluşturmaktadır. İçimizden çoğu artık neyin doğru olduğunu bilmiyor. İnsanların çoğu yargıda bulunma haklarını kişisel beğenilere terk etmiştir. Herhangi bir konuda kendilerinden daha yeterli olduğuna inandıkları erkeklere ya da kadınlara itaat etmektedirler. Reklamların, kimi iletişim araçlarının ve sanatın oluşturduğu kimlik modellerinin varsayılan kültürel ve toplumsal yeterliliğinin ya da bu modellerin daha üstü örtük bir biçimde güdümlemesinin etkisi altındadırlar.

Kuşkusuz, her bireyin tüm tarihi yeniden keşfetmesi olanaksızdır. Ancak kadın ya da erkek her bireyin, kendi kişisel ve toplumsal tarihini keşfetmesi gerektiğini ve keşfetmek zorunda olduğunu düşünüyorum. Bunun gerçekleşebilmesi için kadın erkek herkesin bedenine ve görüşlerine mutlaka saygı duyulması gerekmektedir. Kadın erkek herkes yükümlülüklerinin ayırdında olmalı ve kendi kararlarının yargıcı olmalıdır. Kimse inanmak zorunda değildir. Bu psişik ve sosyolojik görüngü, tehlikeli ve yapay güçlerin yaratıcısıdır. İnanç, deneyime gösterilen dikkatin ve bağlılığın aksine kimliği ve sorumluluğu yok eder. İnanç söylem düzenlerinde ve bunlara eşlik eden imge sistemlerinde işlerlikte olan tarihsel boşlukları ya da yanlışları genellikle pekiştirici bir işlev görür.

Nisan 1987

Kadın ve Erkek Söylemleri

Söylemdeki cinsiyeti ifade eden imler nasıl incelenir? Böyle bir çalışmayı gerçekleştirmek için önce Fransızca metinlerden oluşan bir örneklem oluşturdum. Kadın ve erkeklerle günlük durumlarda ve bir tedavi ortamında görüşmeler yaptım. Birkaç kadın ve erkek meslektaşın yardımıyla kadın ve erkek grupları aşağıda örneklerini verdiğim küçük dil sınavlarından geçirdim. "Aşağıda verilen tümleyici bir sözcüğü kullanarak basit bir tümce kurunuz: Bekârlık, evlilik, cinsellik, çocuk vb." ya da "Aşağıdaki sözcüklerden birkaçını kullanarak basit bir tümce kurunuz: Can sıkıntısı - o - söylemek; elbise - kendi kendine - görmek; ev - anne, ev - masa; vb." ya da "Farklı gramer kategorilerine ait ve değişik anlamsal belirsizlik derecelerine sahip aşağıda belirtilen sözcüklerin tanımını yapınız, zıt ya da eşanlamını veriniz".

Elde ettiğim yanıtları yorumlamaya ve sınıflandırmaya koyuldum. Daha şimdiden bir yanda tüm kadınların öte

yanda tüm erkeklerin yanıtlarında benzer niteliklerin bulunduğunu ileri sürebilirim. Bu anlamda, söylemlerinin cinsiyetli oluğunu söylemekte bir sakınca yok. Bir cinsiyete aidiyet işaretlerinin, değişen bağlamsal koşullardan ve deney koşullarının bağlamsal unsurları olan konuşulan (erkek/kadın) kişilerin değişmesinden daha önemli olduğu saptanmıştır.

Bu saptamaları nasıl yorumlayabiliriz? Araştırmanın sorunsalının önemi ve sorunsalın uyandırdığı bilinçli ya da bilinçsiz tutkular bu tür bir çalışmanın sonuçlarının değerlendirilmesinde aceleci olmamayı gerektirir. Dolayısıyla, henüz tamamlanmamış -özellikle de uluslararası düzeyde hâlâ süren[1]- bu çalışmanın formülleştirmeme ya da yeniden formülleştirmeme imkân tanıdığı birkaç sorunu deneyimsel bir şekilde destekleyerek ele almayı deneyeceğim.

Toplumun mu, Dilin mi Etkileri?

Erkeklerin ya da kadınların sözceleri arasındaki farklılıklar, toplumun mu yoksa dilin mi etkisiyle ortaya çıkıyor? Böylesi bir ayrım yapılmasını reddetmek gerektiğini düşünüyorum. Dil, önceki çağların dilsel tortularıyla oluşmuştur. Bu çağların toplumsal iletişim kiplerini [mode] yansıtır. Ne evrensel ne yansız ne de dokunulmazdır. Konuşan öznenin beyninde ebediyetten beri var olan dilsel şemalar yoktur; ama her çağın kendi gereksinimleri vardır; her çağ kendi ideallerini yaratır ve bunları idealler olarak dayatır. Bazı idealler tarihsel olarak diğerlerinden daha dirençlidir. Cinsel idealler dirençli ideallerin iyi bir örneğini oluşturur.

---

[1] Bkz. Luce Irigeray (der.), *Sexes et genres à travers les langues, ensemble de recherches sur le Français, l'anglais et l'italien*, Éditions Grasset, 1990.

Bu idealler adım adım kendi normlarını dilimize dayatmıştır. Örneğin Fransızcada:

a) Eril tür söz diziminde hep baskındır: *Ils sont mariés, ils s'aiment, ils sont beaux* (Evlendiler, birbirlerini seviyorlar, yakışıklıdırlar) vb. Dişil gramer türünü silen bu eril gramer imi, öznelliğin deneyimlenme biçimini ve bu deneyimlemenin söylemsel oluşumunu ve söylemdeki ifade ediliş tarzını etkiler.

b) Nötr ya da kişisiz olan, aynı adılla ya da aynı eril biçimle ifade edilir: *Il tonne* [gök gürlüyor], *il neige* [kar yağıyor], *il faut* [zorunludur]; dişil bir adıl olan *elle*'le kullanılmaz; *elle tonne, elle neige, elle faut* denmez, bu dilin tarihinde kimi nesneler nötr olarak nitelendirilmiş olsa bile, örneğin Yunanca ve Latincede doğa olguları ve zorunluluk, cinsiyetli sorumlularla ifade edilmişti. Bu yüzden Yunan filozoflarının ya da ardıllarının *il faut* ya da *il est nécessaire'i* [zorunludur] insani ve kutsal bir yazgıyla birleştirilen/bir tutulan cinsel bir zorunluluğu gizler. Zorunluluğun kaynağı nötr değildir. Ama zorunluluk daha sonraki bir çağda Roma hukuk düzenine boyun eğilmesiyle ödev/yükümlülük [devoir] anlamını alacak biçimde bir evrim geçirmiştir. Ama bu durumda yasalar sadece erkekler tarafından kararlaştırılmıştır. *Il faut* tek başına bir cinsel öznenin oluşturduğu bir yükümlülük ve bir düzen anlamına gelir. Sadece görünüşte nötrdür. Bir kez daha tekrarlamak pahasına *il faut*'nun en azından Fransızcada erille aynı gramer türüyle ifade edildiğini belirtiyorum.

Erkek doğrudan ya da dolaylı olarak evrene kendi cinsiyetini vermek istemiş görünmektedir. Tıpkı çocuklarına, eşine, sahip olduklarına kendi ismini vermek istediği gibi. Bunun, cinsiyetlerin[2] dünyayla, şeylerle, nesnelerle ilişki-

---

[2] Tür (genre) sözcüğünün yaptığı geleneksel çağrışımlardan sakınmak ve sözcenin (énoncé) değil, sözcelemin (énonciation) öznesine gönderme yapabilmek amacıyla genellikle *cinsiyet* sözcüğünü kullanıyorum.

leri üzerinde ağır bir etkisi olmuştur. Gerçekten de değere sahip olduğu varsayılan her şey erkeklere aittir ve onların cinsiyet türüyle belirtilir. Erkek kelimenin tam anlamıyla malların sahipliğini kendine yüklemesinin dışında, kendi cinsiyet türünü Tanrı'ya, güneşe ve aynı zamanda yansızlık kılıfı altında evrenin, toplumsal ya da bireysel düzenin yasalarına da verir. Bu kendinin kılışın soyağacını sorgulamaz bile.

Fransızcada (öteki Latince kökenli dillerde de) dişil, sözdizimsel olarak ikincil öneme sahip bir im olarak varlığını sürdürür, bir norm bile oluşturmaz. Dişil türle nitelenen isimler, fazladan bir değere işaret ettiği düşünülen isimler değildir. Fransızcada yıldızlar gibi ay da dişildir, ama genellikle bunlar yaşam kaynakları olarak düşünülmez. [Dişil türle nitelenen] toprak ise erkeklerin aralarında paylaştıkları parsellere bölünmüştür. Toprağın bu parsellenmesi, dişil türün bütünlüğünü ya paramparça eder ya da onun üstünü örter.

Dil cinsiyetliyse nasıl olur da söylem cinsiyetli olmaz? Dil kimi temel kuralları açısından; sözcüklerin cinsel tür dağılımının cinsel yan anlamlara ya da niteliklere hiç de yabancı olmayan bir tarzda belirlenmiş olması açısından; sözdağarcığı açısından cinsiyetlidir. Dolayısıyla erkeklerin ve kadınların söylemleri arasındaki farklılıklar, hem dilin ve toplumun hem de toplumun ve dilin etkileri sonucu oluşmuştur. Dili değiştirmeden toplumu, toplumu değiştirmeden dili değiştiremezsiniz. Dili ve toplumu birbirinden ayırt etmek olanaksız olsa da, kültürel dönüşümü stratejik olarak kimi zaman dil, kimi zaman da kültür açısından vurgulamak mümkündür. Ama asla edilgen bir şekilde dilin evrim geçirmesini beklememeliyiz. Söylemin ve dilin dönüştürülmeye çalışılmasının sağlayacağı avantajlar, daha fazla kültürel olgunluk ve daha fazla toplumsal adalet elde etmede tereddütsüz kullanılabilir. Söylem ve dil boyutunun kültür üzerindeki öneminin hiç dikkate alın-

maması, yansız olduğu iddia edilen teknolojinin hükümranlığını, tanık olduğumuz tarikatçı gerilemeleri, toplumsal ve kültürel parçalanmaları ve çeşitli tekçi sömürgecilikleri fazlasıyla güçlendirmektedir.

Cinsel Özgürleşme Dilsel Dönüşümleri İçerimler

Cinsel özgürleşmeye dilin cinsiyet türleriyle ilgili yasaları değişmeden ulaşılamayacağını belirtmek yerinde olur. Öznel özgürleşme, cinsiyet farklılığını egemenliği altına alan ya da ortadan kaldıran kurallara boyun eğmeyen bir dil kullanımını gerekli kılar (bu da olsa olsa mucizeyle olur). İncelenecek ve değiştirilecek boyutlar bir dilden diğerine değişiklik gösterebilir. Bunu unutmamak gerekir. Ama statüsünün farklı cinsiyetler dünyasının iki tarafı arasındaki paylaşım ve mübadele aracı olduğunu düşünen yaşayan bir dille henüz karşılaşmadım. Bireysel inisiyatifler ve toplumsal iyi niyetler bir kültür aracı olan dili dönüştürmek için dilin cinsiyetli imlerinin ve kurallarının etkisini dikkate almadıkları sürece, cinsel özgürlük ve toplumsal adalet projelerinde başarısız olmaktan başka bir sonuç elde edemeyeceklerdir.

Çözümlenen sözceler, cinsiyetler arası ilişkiler bakımından erkekler ve kadınlar arasında önemli bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınlar söylemlerini cinselleştiriyor. Tıpkı somut özelliklerini şeylere ve nesnelere yükledikleri gibi cinsiyetli muhataplara hitap ediyorlar. Erkeklerse muhataplarının cinsiyetini dikkate almıyor; ya sadece eril muhataplara [ils] hitap ediyor ya da eril ben ile eril o/onlar arasında geçen bir konuşma tarzı oluşturuyor. Bu, bilinçli olmayan bir cinsel seçim yapıldığına işaret etmektedir.

Kadınların sözcelem muhataplarını cinselleştirmekten vazgeçmesi mi gerekir? Bu, arzulanacak bir şey değil. Cin-

siyet, kültürün önemli bir boyutunu oluşturmaktadır; ama cinsiyetler arası ilişkileri dilde, toplumda, kültürde yeniden dengelemek gerekmektedir. Kadınların cinsiyet farklılığını sözcüklere dökmekten vazgeçmeden, kendilerini özne-*ben* [je] olarak, özne-ben-kadın(lar) [je-elle(s)] olarak konumlandırabilmelerini, kendilerini özneler [sujets] olarak temsil edebilmelerini ve diğer kadınlarla konuşabilmelerini dilemek gerekir. Bu, öznel bir evrimi ve dil kurallarının dönüştürülmesini gerekli kılar. Bugüne kadar bir çokluğun dişil olabilmesi için, ama aynı zamanda da dünyayla öznel olarak dişil bir ilişkinin kurulabilmesi için kadınlar sadece *kendi aralarında* bir araya gelmişlerdir: *Elles s'aiment* [birbirlerini severler], *elles sont belles* [güzeldirler] vb. Bu dilsel zorunluluk kimi özgürlük hareketlerinin biçimini koşullandırmıştır. Gelgelelim, karşılaşma-buluşma yerleri olmadığında insanlardan oluşan dünya kadınlar ve erkekler şeklinde ikiye bölünemez. Dilsiz değillerse tabii? Ama sessizlik bile kendi kendine konuşmaya benzer. Erkeklerin ve kadınların bir arada olmadıkları buluşma yerleri oluşturulması yönündeki stratejiler, söylemin içeriğiyle ilgili açık sorunlar, ama özellikle de dilin biçimleri ve yasaları dikkate alındığında zorunludur. Bu stratejilerin kadınlar arasındakiler de dahil olmak üzere mübadele sistemleri düzeyinde etkili olabilmek için dilin biçimlerini ve kurallarını değiştirmeyi amaçlamaları gerekir.

Değişik örneklemlerin çözümlenmesi, kadın söylemindeki '*sen*'in psikanalitik aktarımda bir kadına gönderme yaptığını ortaya çıkarmıştır; açıkça söylemek gerekirse aktarımın yapıldığı psikanalist kadındı. Ama deneyimsel sözcelerde, deneyime katılanlar kadın olduğunda bile sözcelemin öznesi eril (*o / onlar*) adıllarıyla adlandırıldı. '*Sen*' [*tu*] adılındaki bu değişim nasıl yorumlanabilir? Bunu, kültürel bir silinme olarak mı yorumlamak gerekir? Ya da eril '*o*'yu [*il*] dişil '*sen*' [*tu*] adılının yerine manidar bir

şekilde geçiren sözde-yansızlığın bir dayatması olarak mı yorumlamak gerekir? Her iki cinsiyet de bu ayrımcılığı yapmaktadır. Bu, öznelerin geçmişindeki ilk '*sen*'le, anneyle ilişkinin silinmesine yol açmaktadır. Bu siliniş, kadınlarda *sen*den-dişilden *o*'ya-*ben*'e geçiş eksikliğine, kadınların kendileriyle ve özellikle de soyağaçsal dişil türleriyle ilişkilerinde bir cinsel kimlik yitimine yol açmaktadır. Erkeklerde ise, ilksel olarak anneye-dişile gönderme yapan '*sen*', eril '*o*' lehine ortadan kalkmaktadır. Söylemde [langage] *sen-dişil o-sen* geçişi eksiktir. Bu eksiklik, çözümlenen söylemlerin sözdizimsel düzenine ve anneye işaret eden '*sen*' ile dişil '*ben*'in ortadan yok olduğu dil düzenimiz hakkındaki bulgulara uygun düşmektedir. Bu dil düzeni keyfi değildir, dilbilimcilerin gözünden kaçmış kurallarla oluşmuştur.

İki Farklı Dünya

Erkeklerin söyleminde dünya çoğunlukla öznenin dünyasıyla bütünleşmiş, soyut cansız şeyler gibi adlandırılır. Bu söylemde gerçeklik hep eril öznenin bireysel ve toplumsal tarihiyle bağlantılı kültürel bir gerçeklik olarak varlık kazanır. Aynı söylemde bedensel/cismani köklerinden, evrensel çevresinden, yaşamla ilişkisinden kopmuş ikinci bir doğa söz konusudur. Yaşamla ilişki yalnızca yadsımayla dile getirilir ve ilkel edim sonu gelmeyen bir geçiş aşamasında konumlandırılır. Bu geçişin biçimleri değişiklik gösterse bile, edimin aymaz doğrudanlığı aynı kalır. Erkek öznenin bedeniyle, ona bu bedeni verenle, doğayla, diğer bedenlerle, hatta cinselliği yaşadığı kişilerle olan ilişkileri medenileştirilmesi gereken ilişkilerdir. Bu medenileşmeyi bekleyeduralım, üstüne üstlük eril söylemin sözünü ettiği gerçeklikler öylesine yapay, bir öznenin ve kültürün dolayımından öylesine geçmişlerdir ki aslında paylaşılabilir

gerçekler olmaktan çıkmışlardır. Üstelik dil, paylaşımdan başka ne içindir ki? Freud'un, ölüm itkisinin kültürel ayrıcalıklığından söz ederken tanıtlamış olduğu gibi, bu gerçeklikler yaşamdan öylesine uzaklaşmıştır ki bu uzaklaşmaları onları ölümcülleştirmiştir.

Psikanalitik aktarımın dışında *kadınların söylemi*, erkekleri özne, dünyayı da ötekinin evrenine ait somut cansız nesne olarak adlandırır. Dolayısıyla kadınlar gerçek çevreyle bir ilişkiye sahiptirler, ancak bu ilişkiyi kendilerinin çevreyle ilişkisi olarak öznelleştirmezler. Kadınlar somut gerçekliğin deneyimlenme yeri olmaya devam etseler de gerçekliğin örgütlenmesi işini ötekine bırakırlar. Dilin kadınlara bundan farklı davranmaları için gerekli olanakları yüzyıllardır sağlamadığı doğrudur. Kadınların söyleminin yan anlamları şimdilerde üretilmiş yüklemlerde değil, ayrıcalıklı bir şekilde sıfatlarda ortaya çıkar. Dilbilimsel olarak bu, kadınların şimdi kullandıkları dilin daha eski zamanlarda kullandıkları söylemin değişmiş bir biçimine denk düştüğü (ya da kadınların bu şekilde eril söylemin daha sonra kazandığı niteliklere direnç gösterdikleri) anlamına gelebilir. *Ben* ve dişil *o* adıllarının düşmesi, dişilin söylem öznesi olarak kullanılmaması stratejileri ve olumsuz biçim değişikliği gibi olgular bu anlamda yorumlanabilir. Bu tür bir yorum, dil ve söylemde öznenin cinsiyeti ve türü hakkında gelecekte yapacağım araştırmaların konusu olacaktır.

Dünya değişiyor. Günümüzde dünyanın içine girdiği değişim, değerlerin yaşamını ve yaratılmasını tehdit eden bir görünüme bürünmektedir. Varlığını sürdüren değerlerse genellikle paranın hükümranlığına boyun eğmektedir. Sadece eril sorumluluğun eline teslim edilmiş toplumların icat ettiği iletişim araçları yaşamın kendisine, yaşamın somut niteliklerine daha duyarlı başka iletişim araçlarının ortaya çıkmasını engelleme ya da bu araçları yok etme ris-

kini taşımaktadır. Cinsiyetlilik boyutu, yalnızca türün yeniden üretimi için değil, aynı zamanda kültür ve yaşamın korunması için de en vazgeçilmez araçlardan birini oluşturmaktadır. O halde sorun, uygarlıklarımızın cinselliği hâlâ bir patoloji, bir kusur, hayvansallığın bir kalıntısı olarak görüp görmediği ya da cinselliğe en sonunda insani kültürel statüsünü tanımak konusunda yeterince olgunlaşıp olgunlaşmadığı sorunudur. Bu dönüşüm ise ancak tüm mübadele araçlarının ve dilin cinsiyetli boyutunun evrimiyle gerçekleşebilir.

Haziran 1987

Annelik Düzeni Üzerine

Genelde iki davranış modeline boyun eğmiş durumdayız: Darvinci ve Pavlovcu. 1) *Yaşamak* için bir yanda dış çevreyle, öte yanda diğer canlılarla sürekli mücadele etmemiz gerektiği söylenir. Varlığımızı ancak bu iki hasımdan daha güçlü olduğumuz sürece sürdürebileceğimiz varsayılır. 2) *Kültür* düzeyinde ise (bilinçli ya da değil) bir toplumun genel geçer davranış kalıplarına göre eğitiliriz. Öyle ki bu eğitim, ne bir buluşa ne de bir yeniliğe şans tanır, diğerleri *gibi* olmaya, diğerleri *gibi* yapmaya dayanır.

Bu iki büyük stratejiden ve değişkelerinden kurtulabilir miyiz? Kendimizi yaşam düzeyindeki rekabetçi mücadeleden, kültürel düzeydeki neredeyse ölümcül yinelemeden kurtarabilir miyiz? Bu rekabetçi mücadele ile ölümcül yinelemenin toplumsal düzenlemelerdeki ve düzensizliklerdeki iç içe geçmesinden kurtulabilir miyiz? Henüz çözümlenmemiş cinsel kimlik ve özellikle de dişil cinsel

kimlik sorunları bizlere bu konuda gerekli araçları sağlayabilir mi? Bunlara yanıtım evet olacak. Şayet yeterince açık değilse, o zaman bunu Darvinciliğin ve Pavlovculuğun etkilerinin bir göstergesi olarak yorumlayacağım. Yaşayabilmek için tüm öteki biçimlere karşı mücadele veriyoruz ve hâlâ özgürlükle karıştırdığımız dayatılmış toplumsal kurallara tabiyiz: Tek bir cinsiyete ya da türe, ikisine değil; tanıdığımız (ataerkil) kültüre, bir başka kültüre değil. Oysa hem evrenin yasalarının düzeninin hem de cinsel farklılık düzeninin bu büyük modellerin sınırlarına ulaştığı yerler olduğunu düşünüyorum.

Plasenta ilişkisi, belirlenimcilik ve yaşamsal ya da kültürel kapatılmışlık karşısında kadının bedensel kimliğinden kaynaklanan açılımlardan birini temsil eder. Paris'te Lycée Colbert'de biyoloji öğretmenliği yapan Hélène Rouch rahimdeki çocuk ile anne arasındaki ilişkilerin özgüllüğü konusunda çalışmalar yapmıştır. Örneğin psikanalizde olduğu gibi ataerkil imgelemin çoğu kez bir bütünleşme, bir kaynaşma olarak sunduğu bu ilişkiler, aslında son derece örgütlü ve anne ile bebeğin yaşamına saygılı ilişkilerdir.

Ne Birine Ne Ötekine

Luce IRIGARAY.- Hélène, rahimde plasentanın oynadığı aracı rolü açıklayabilir misiniz?

Hélène ROUCH.- Önce plasentanın ne olduğunu anımsayalım: Plasenta, embriyo tarafından oluşturulmuş, rahim mukozasıyla iç içe, ama ondan ayrı bir dokudur. Bunun vurgulanması gerekir, çünkü plasentanın yarısının anneye, yarısının dölüte ait karma bir oluşum olduğu yaygın bir görüştür. Plasenta her ne kadar bir embriyon oluşumu olsa da ondan bağımsız bir organ gibi hareket eder. Plasenta iki düzeyde aracı rolü oynar: Bir yandan anne ile dölüt arasında aracılık eden bir yerdir; ama embriyon dokuları

ile annenin dokuları arasında hiçbir kaynaşma yoktur. Öte yandan, iki organizma arasındaki alışverişi düzenleyen bir sistem oluşturur; (anneden dölüte geçen besleyici maddeler, dölütten anneye geçen atık maddeler) alışverişini yalnızca niceliksel olarak düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda anne metabolizmasını değiştirir, anneden gelen maddeleri hem kendisinin hem de dölütün yararına dönüştürür, depolar ve yeniden dağıtır. Böylece anne ve dölüt arasında bir ilişki oluşturur, dölütün anneyi tüketmeden gelişmesini olanaklı kılarak, yalnızca besin maddelerinin bir aktarım aracı olmaktan kurtulur.

Hormonlar açısından plasentanın oynadığı rol son derece ilginçtir. İlk olarak gebelik süresince gerekli olan yumurtalık salgıları için hipofiz işlevini, daha sonra hem anneye hem de dölüte geçen steroitleri üreterek yumurtalık işlevini üstlenir. Ayrıca plasentanın hormonal salgılarının düzenlenmesini olanaklı kılan bir özdenetim sistemine sahip olduğu düşünülmektedir. Burada söz konusu olan, embriyona anatomik olarak bağlı olsa da gebelik için gerekli annelik hormonlarını salgılayan bir organdır. Çünkü annenin organizması hamilelik yüzünden olağan yumurtlama işlevini yerine getirememekte ve dolayısıyla bebek için gerekli hormonları da üretememektedir.

Plasentanın bu görece özerkliği ve başkasının bedeninde bir bedenin gelişmesini olanaklı kılan düzenleyici işlevleri, (annenin ve dölütün bedenlerinin ve kanının bu ne olduğu bilinmez karışımına tekabül eden) bir kaynaşma ya da tam tersine (anneyi içten içe yiyip bitiren ve vampir gibi kanını emen yabancı bir beden olarak düşünülen dölütün) saldırı düzeneğine indirgenemez. Bu temsiller imgelemsel olmanın dışında bir gerçekliğe sahip değildir ve kültürel olarak belirlenmiş oldukları için de biyolojik gerçekliğin karmaşıklığı karşısında çok zayıf kalırlar.

L.I.- Organ nakli ve bağışıklık sorunlarıyla plasental yapı arasındaki farklılığı ötekinin reddedilmesiyle ilişkili biçimde açıklayabilir misiniz?

H.R.- Gebeliğin başarılı bir organ nakli olduğu söylenebilir. Bir bireyden diğerine başarılı bir biçimde organ nakledilmesinde büyük güçlükler çekiliyor. Gebelikte organ nakli doğal olarak gerçekleşiyor. Organ naklinde sorun, alıcı organizmanın nakledilen organı yabancı olarak tanıması ve bu yabancı organa karşı bağışıklık mekanizmalarını harekete geçirmesidir. Hamilelikte bir bedenin diğerini kabul etmesi ve tanıması, her bireye özgü ve bu nedenle öz-antijen denen antijenler ya da bir kaydediciler sistemiyle gerçekleştirilir. Organ nakillerinde bu sorun, ya alıcıya genetik olarak en uygun bir verici seçilerek (ideal nakil ikizler arasında yapılır) ya da alıcıyı diğer enfeksiyonlara son derece duyarlı kılan, bağışıklığı azaltıp organın reddedilmesine yol açan etkinliği zayıflatarak çözülmektedir.

Embriyon, annenin organizmasına yarı yarıya yabancıdır. Gerçekten de embriyon, antijenlerinin yarısını babadan alır. Bu yabancı antijenler yüzünden anne, kendisi olmayan bu ötekine karşı savunma mekanizmasını harekete geçirmek zorundadır. Öteki de olan plasenta, bu mekanizmanın harekete geçmesini önleyecektir. Plasenta, anneden gelen reddetme tepkilerini öylesine karmaşık bir biçimde rahim bölgesinde lokal olarak engeller ya da önemli ölçüde azaltır ki, anne olası enfeksiyonlara karşı savunma mekanizmasını korumaya devam eder.

L.I.- Yabancı bir beden olarak embriyonun reddedilmesi ya da kabul edilmesiyle ilgili benzer ve öteki sorunu açısından bağışıklık paradoksunu kısaca açıklayabilir misiniz?

H.R.- Paradokstan daha fazlası, annenin benliği ile öteki olan embriyon arasında bir tür müzakere söz konusudur. Gerçekten de amacı annenin bağışıklık tepkilerini engellemek olan plasenta mekanizmaları, yalnızca annenin organizması yabancı antijenleri tanıdığında harekete geçer. Bu nedenle, plasenta annenin embriyon-dölüt'ü öteki olarak tanımasını önleyerek onun tepkisini bastıran ve otomatik olarak işleyen bir koruyucu sistem değildir. Tersine ötekinin, ben-olmayanın anne tarafından tanınması gerekir, dolayısıyla annenin ilk tepkisi sayılabilecek bu tanıma, plasental etmenlerin ortaya çıkmasını sağlayan tepkidir. "Benlik" ile öteki arasındaki farklılık, deyim yerindeyse, sürekli bir müzakere konusudur. Sanki anne embriyonun (dolayısıyla da plasentanın) öteki olduğunu başından beri biliyor gibidir. Anne böylece plasentanın öteki olduğunu bilmesini sağlar; plasenta da bu sayede anne bedeninin kendisini öteki olarak kabul etmesini sağlayan etmenleri üretebilir. Bu hoşgörü mekanizmaları ne organ naklinde -ki burada nakledilen organ, öteki olarak tanınan organ, hemen ve geri dönülemez bir şekilde alıcının bağışıklık sisteminin reddetme mekanizmasını harekete geçirir- ne de savunmasız bir organizmada öteki olarak tanınmadan üreyen kimi kanserli tümör vakasında söz konusudur.

Kültürel Bellek Yitimi

L.I.- O halde, düzenli bir plasental yapı söz konusu; bir kaynaşma durumunda olmayan, birine ve ötekine saygı duyan bir yapı. Ne yazık ki doğal düzenden uzaklaşmış kültürlerimiz -doğal düzene bilimsel yöntemlerle geri dönüş aslında bu uzaklığı daha da artırmaktadır- dölütsel ilişkinin etik niteliğini tamamen tanıyamamış ya da göz ardı etmiştir. Langages dergisinin Dilsel Cinsiyet sayısında

yazmış olduğunuz makalede,[1] *eril kültürel imgelem üzerinde, özellikle de anne diliyle ilişki açısından plasental yapının bilinmemesinin sonuçlarıyla ilgili çeşitli kanıtlar ortaya koyuyorsunuz. Çalışmanızın bu bölümünü özetleyebilir misiniz?*

H.R.- Bu soruyu önce psikanalize dair bir şeyler söyledikten sonra ele alacağım. Psikanaliz, doğduğunda çocuğun gelişmemişliği ve ötekine, annesine duyduğu mutlak gereksinim yüzünden anne ve çocuk arasında imgelemsel bir kaynaşma oluştuğunu ileri sürer. Çocuğun kendini bir özne olarak oluşturabilmesi için, örtük biçimde gebelikteki organik kaynaşmanın uzantısı gibi sunulan bu kaynaşmanın kırılması gerekir. Bu kaynaşmanın üçüncü bir kişi tarafından kırılması -buna baba, yasa, Babanın-Adı ya da başka bir şey densin- simgesel düzene ve dil düzenine geçişi olanaklı kılacaktır. Bu üçüncü kişinin kaynaşmanın psikoz karmaşasına dönüşmesini engellemeye çalıştığı ve her şeyin düzene girmesi için gerekeni yaptığı varsayılır. Ama bu üçüncü kişi, daha hamilelikte plasenta sayesinde, doğum anında ise rahimden çıkış sayesinde var olan bir ayrılmayı başka bir düzeyde yinelemekten ve işaret etmekten başka bir şey yapar mı? Bana öyle geliyor ki, annenin benliğiyle çocuğun ötekiliği arasındaki ayrışma, dilde ve dil tarafından anlam verilmeden çok önce var olan bir ayrışmadır. Üstelik bu ayrışma, kültürel imgelemimizdeki cennetten kovulma, travma yaratan dışa fırlatılma ve dışlanma gibi kipliklere [modalités] hiç de denk düşmeyen kipliklere göre varlık kazanmıştır. İmgelemin bu kiplikleri yanlış olmakla değil, dil öncesini düşünmenin tek tarzı olmakla suçluyorum. Bu da bizi, gebelik süreçleri ve özellikle de plasentanın oynadığı, bugün iyi bilinen özel rol karşısındaki bu kayda değer körlüğü sorgulamaya götürür.

---

[1] Bkz. *Le placenta comme tiers.*

Çalışmamda Michel Serres'in kitabını, *Le Parasite*'i (*Parazit*) bu körlüğün bir örneği olarak aldım. Bu kitabı, anne diliyle kurulan eril ilişkilerin düşünsel çerçevesi olarak görüyorum. Bu kitabında Serres, bir yandan hayvan türünden ve bitki örtüsünden bir parazit gibi yararlanan, her şeyi alan, ama hiçbir şey vermeyen erkeğe sataşır; öte yandan kendisine her şeyi veren anne diliyle ilişkisinden aldığı tatminlerden, ama aynı zamanda da bu dille (arkadaşlarıyla birlikte) amaçsızca eğlendikten sonra onu "el değmemiş ve bakire" olarak yeniden buluşundan söz eder. Dolayısıyla erkek, asla hiçbir şey vermez, ama yine de konuşur, tüketilemeyen ve mucizevi bir biçimde sürekli yenilenen bir dili tüketir. Serres'e göre İsa'nın yeniden dünyaya gelişi bir mucizedir, çünkü kurbanda "yenilmesi için" bedenini sunan tek insan odur. Hamile bir kadının dışında bedeniyle besleyen bir başkası var mıdır? Ne var ki kadın, gebeliğin bitiminde artık ne "bakire" ne de "el değmemiş" olarak görülür. Dölütün bir parazit olduğunu düşünen Serres bunun farkındadır. Ancak Serres her insanın bu borcunu kabul etmek yerine, unutmayı ve konuşmayı yeğler: Anne bedeninin sunduğu cömertlik, bolluk ve verimlilik gibi armağanlara sahip bir dille konuşmak ve anne bedeni hakkında konuşmak, ama bu bedene hiç minnet duymamak. Anne bedeniyle ilişkinin bu maddiliği ortadan kaybolduğu için dil, kullanımında tüketilmez bir "dölyatağı" olmayı sürdürecektir.

Kârlı Unutuş

L.I.- Plasentanın ticari kullanımı konusunda ne düşünüyorsunuz?

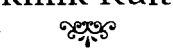
H.R.- Doktorlara göre plasentalar çöpe atılmaktadır; ancak herkesin bildiği gibi plasentalar kamusal ve özel araştırma laboratuvarlarına ve enstitülerine yasal ya da ya-

sadışı yollarla ticari amaçla satılmaktadır. Çünkü plasenta hem tıbbi ve bilimsel araştırmalarda hem de kozmetik endüstrisinde kullanılan önemli bir malzemedir. Kazançlarını elde etme biçimleri farklı olsa da bu iki alan birbirinden ayrı düşünülemez. Plasentanın niteliklerini incelemede ve şifa verici özelliklerini kullanmada yanlış bir şey yok. Ancak rezilce olan, kozmetik endüstrisinin plasentanın kullanımından elde ettiği olağanüstü kârdır.

Plasenta, gelişimini annenin bedenine borçlu olan çocuğun organıdır. Anne plasentanın sahibi olmasa bile, anneye onu kime ya da ne için bağışlama kararı aldığı sorulabilir. Bu, en azından, annenin çocuğa sunduğu armağanın ve ticari ataerkil sistemimizin hiç hesaba katmadığı çocuğun anneye ödemek zorunda olduğu borcun simgesel olarak belirtilmesini sağlayabilir.

Temmuz 1987

Farklılık Kültürü

Dişil bedenin ayırt edici özelliklerinden biri, canlı organizmalardan birinin hastalanmasına, ölmesine ya da reddedilmesine neden olmadan ötekinin kendi içindeki gelişimine hoşgörü göstermesidir. Ne yazık ki kültür, ötekine gösterilen bu saygı düzenini neredeyse tamamen tersyüz etmiştir. Anne-oğul ilişkisini dinsel fetişizm derecesinde körü körüne yüceltmiş, ancak bu ilişkinin ortaya koyduğu kendine ve kendi içindeki ötekine gösterilen hoşgörü modeline hiçbir yorum getirmemiştir. Gerçekten de kadınların bedeni eril ve dişil kromozomların birleşmesiyle gebe kaldığı erkek ve kız çocuklara eşit yaşam şansı sunar.

Erkekler arası kültür bunun tam tersi işler. Bu kültürün yapılanma biçimi, öteki cinsiyetin topluma yaptığı katkıları dışlar. Dişil beden farklılığa saygıyı üretirken, ataerkil toplumsal beden farklılığı dışlayarak kendini hiyerarşik olarak kurar. Öteki konumundaki kadın, bu toplumsal yapıda doğal bir alt tabaka, ilişkisel anlamlandırmadaki kat-

kısı belirsiz olan bir alt tabaka olarak kalmak zorunda bırakılır. Anne-oğul ilişkisi kültü, dişil hoşgörüyü açıkça gözler önüne serer. Ancak bilindiği üzere bugüne kadar kız çocuklar da eril spermle döllenmiştir. Kromozomların karşılaşmasından anneye benzeyen bir çocuk doğsa bile, anneleri kız çocuklarını döllenmeden doğurmamışlardır.

Bu nedenle, uygarlığımız iki açıdan eksiktir; karşımıza iki türlü baskı, adaletsizlik ya da sapkınlıkla çıkar: 1) Ötekine kendi içlerinde yaşama ve gelişme olanağı veren kadınlar, yalnızca erkeklerin kurduğu benzerler düzeninden dışlanır; 2) Bir erkek ve bir kadın tarafından döllenmiş olsa da, kız çocuğu, erkek çocukla aynı konumda, aynı babanın çocuğu olarak topluma girmez. Yalnızca döllemek için uygun doğal bir beden olarak kültürün dışında tutulur.

Kadınların, toplumsal ve siyasal haklarının tanınması yönündeki çabalarında karşı karşıya kaldıkları güçlükler, biyoloji ve kültür arasında yeterince üzerinde düşünülmemiş bu ilişkiden kaynaklanır. Bugün, biyoloji paradoksal biçimde kadınları sömürmek amacıyla kullanıldığı için biyoloji kaynaklı açıklamaları yadsımak bu sömürünün ortaya dökülmesinin anahtarını yadsımak ve erkek-tanrıların kendi egemenliklerini kurdukları dönemdeki kültürel saflığa dönüş yapmak olur: Bu dönemde sadece erkek biçimine sahip çocuk, babanın kutsal çocuğudur; sadece babayla doğrudan bir benzerliğe sahip çocuk, değer taşıyan oğul olarak meşrulaştırılır. Farklı olanlar ya da babaya benzemeyenler utanç içinde gizlenirler. Kadınlar, karanlıkta, peçe arkasında, evde yaşamak zorundadır; eril-cinsiyet kromozomlarına karşılık gelen biçimlere tekabül etmedikleri sürece kimliklerinden yoksun kalırlar.

Kadınların, erkeğinkine eşdeğer öznel bir konum elde edebilmeleri için, farklılıklarının tanınmasını sağlamaları gerekir. İçlerindeki ötekine saygı göstererek ve aynı saygı-

yı toplumdan isteyerek, kendilerini geçerli özneler, bir anne ve bir babanın kız çocukları olarak onaylamaları gerekir.

Ama kimliklerinin çerçevesinin yapılandırılması ve oluşturulması gerekmektedir. Toplumlarımızın en az gelişmiş alanı olduğu için, anne ve kız çocukları arasındaki kimlik ilişkilerinin geliştirilme yollarıyla ilgili birkaç örnek vermek istiyorum. Aslında böyle ilişkiler, ataerkil kültürlerde çifte bir dışlamaya tabidir; çünkü kadın, kadın özne olarak reddedilir ve kız çocuğu, kız-özne olarak eşitsiz bir şekilde tanınır. Uygarlıklarımıza egemen olan değerler eril cinsiyete ait olduklarını açıkça sergileyen değerlerdir.

Bu ataerkil, fallus-egemen düzenin kısırdöngüsünden nasıl çıkabiliriz? Kız çocuklarına bir düşünce ya da tin olanağını nasıl kazandıracağız? Bunu, anne ve kız çocukları arasındaki öznel ilişkiler yoluyla başarabiliriz. Aşağıda, anne-kız çocuğu ilişkilerinin gelişimi konusunda birkaç pratik öneri yer alıyor:

1. Yaşama ve beslenmeye bir kez daha saygı duymayı öğrenmek. Bunun anlamı, anneye ve doğaya saygıyı yeniden kazanmaktır. Tüm borçların yalnızca parayla ödenemeyeceğini ve tüm besinlerin satın alınamayacağını genellikle unutuyoruz. Bu durum, açıkça erkek çocuklarını da ilgilendiriyor, ama dişil bir kimliğin yeniden keşfi için kaçınılmaz.

2. Her evde ve halka açık yerlerde, anne-kız çocuğu çiftinin (reklam içermeyen) çekici görüntüleri yer almalıdır. Anne-oğul temsilleriyle, özellikle dinsel boyutta olanlarla her yerde karşılaşmak kız çocukları için zarar vericidir. Örneğin, tüm Hıristiyan kadınlara, Meryem ve annesi Anne'i anlatan görüntüleri oturma odasına, kız çocuklarının odalarına ve kendi odalarına koymalarını öneririm. Bunların kolayca üretilen heykelleri ve kopyaları mevcut-

tur. Ayrıca, kendilerinin kız çocuklarıyla ya da anneleriyle çektirdikleri fotoğrafları asmalarını salık veririm. Üçlü fotoğrafları da olabilir: Anne, baba, kız çocuğu. Bu temsillerden amaç, kız çocuklarına kimliklerinin oluşumu için gerekli bir koşul olan soyağaçlarının geçerli bir temsilini sunmaktır.

3. Annelerin, kızlarıyla konuşurken dişil çoğulu kullanma olanaklarını yaratmalarını öneriyorum. Ayrıca dil eksikliği çektikleri, duyumsadıkları ve paylaştıkları gerçeklikleri dile getirecek sözcük ve ifadeler icat edebilirler.

4. Anneler ve kız çocuklarının aralarında mübadele edebilecekleri nesneler bulmaları ya da yapmaları önemlidir, böylece kendilerini dişil ben↔sen olarak belirtilebilirler [*je↔tu*]. "Mübadele edebilecekleri" diyorum, çünkü birlikte paylaşılabilen, bölünüp tüketilebilen nesneler kaynaşmayı sağlayabilir. Genellikle kadınlar, çocukları hakkında, yemek konusunda, kimi zaman da çocuklarının giyimi-bakımı ve cinsel yaşantıları hakkında görüş alışverişinde bulunurlar. Bunlar mübadele edilebilir nesneler değildir. Ötekilerden ve kendinden söz edebilmek için, dünya gerçeklikleri hakkında iletişime girebilmek, bir şeyi değiştokuş edebilmek gerekir.

5. Annelerin kız çocuklarına, erken yaşlarda, cinsiyetlerin hiyerarşik olmayan farklılığına saygı duymayı öğretmeleri yararlı olur: (Eril) *o*, (eril) *odur;* (dişil) *o*, (dişil) *odur. O* (eril) ve *o* (dişil) birbirini tamamlayan işlevlere indirgenemez, ama farklı kimliklere karşılık gelirler. Kadınlar ve erkekler, anneler ve babalar, kız çocukları ve erkek çocukları farklı biçim ve niteliklere sahiptir; yalnızca eylemler ya da oynadıkları rollerle tanımlanamazlar.

6. Kişinin kendisiyle ve başkalarıyla ilişkilere girebilmesi ve bu ilişkileri sürdürebilmesi için mutlaka bir mekâna sahip olması gerekir. Dölyatakları ya da cinsel organları türün yeniden üretimi ve erkeklerin arzusu için gerek-

li olduğundan kadınlar çoğunlukla bu organlarının iç mekânlarıyla eş tutulmuşlardır. Kadınların içlerinden dışarıya gitmelerine, kendilerini özerk ve özgür özneler olarak duyumsamalarına imkân tanıyacak bir dış mekâna sahip olmaları önemlidir. Anneler ve kız çocukları arasında bu mekânın yaratılması nasıl gerçekleşebilir? İşte birkaç öneri:

a) Yapay değerlerin yerine mümkün olabildiğince insani değerleri ikame etmek.

b) Doğal ve kozmik mekânları terk etmekten kaçınmak.

c) Ayna işlevi gören olgularla, (özellikle sağ/sol gibi) bakışımlılık ve bakışımsızlık olgularıyla, bu olgu/rolleri kim üstleniyor olursa olsun (anne-baba, müstakbel sevgili, vb.) ötekinin yansıması olma, öteki tarafından yutulma ya da ötekinden farklılaşamama olasılıklarını en aza indirmek için oynamak.

d) Hep aynı yönü takip etmemeyi öğrenmek. Bu, kendini darmadağın etmek, enerjini boş yere harcamak demek değil, daha çok dıştan içe, kendi içinden kendi dışına nasıl dolaşılacağını bilmek demektir.

e) Mekânsal kimlik yitimlerini ve kişiye ait özel mekân ihlallerini telafi etmek için, anne ile kız çocuğu arasına el yapımı küçük nesneler yerleştirmek.

f) Kendini var olanı yinelemekle, betimlemekle ve yeniden üretmekle sınırlamamak, aksine henüz olmamış olanı icat etmeyi ya da düşlemeyi bilmek.

g) Konuşmalarda, ben-kadın'ın (*je-femme*) sen-kadın'a (*tu-femme*) hitap ettiği, özellikle de kendinden ya da üçüncü bir kadından söz eden tümceler kurmak. Neredeyse yok sayılabilecek bu tip bir dil, kadınların öznel özgürlük alanını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu mekânı günlük dilden başlayarak oluşturmak olanaklıdır. Anneler ile kız çocukları duygusal ya da eğitsel oyun oynayarak bu mekânı oluşturabilirler Somut olarak bu, anne-kadının

çocuk-kadınla konuşması, dişil dilsel biçimler kullanması, her ikisini de ilgilendiren konulardan söz etmesi, kendisi hakkında konuşması ve kızından da aynı şeyi yapmasını istemesi, soyağacını, özellikle kendi annesiyle ilişkisini gündeme getirmesi, kızına günümüzde kamusal kişilik haline gelmiş ya da Tarih'te ve mitolojideki kamusal kişiliğe sahip kadınlardan söz etmesi, kızından kız arkadaşlarını anlatmasını istemesi anlamına gelir. Okula gitmeye başladıklarında kızlara öğretilen söylem, (eril) *onun/onların* (eril) ya da (eril) *onlar-arasının* söylemidir. Kimi avantajlarına rağmen karma okulların, dilbilgisel, anlambilimsel, sözdizimsel dilsel kodlar değişmediği sürece kız çocuklarının kimlik gelişimlerine pek katkısı yoktur.

Günümüzde sadece anne kızına, kızlarına bir kız kimliği verme kaygısını taşıyabilir. Özgürleşmemizin gerekliliklerivle ilgili sorunların daha fazla bilincinde olan biz kız çocukları da annelerimizi eğitebiliriz, onlar da birbirlerini eğitebilirler. Bunun, gereksinim duyduğumuz toplumsal ve kültürel dönüşümler için zorunlu olduğunu düşünüyorum.

Eylül 1987

Kadın Olarak Yazmak

Alice JARDINE.- Yirminci yüzyılın sonunda yazmak sizin için ne anlama geliyor?[1]

Luce IRIGARAY.- Pek çok anlamı var; düşünebildiklerimi hemen sıralayayım:

a) Yirminci yüzyıl sonunda yaşıyorum ve yazma çağındayım.

b) Yaşamımı yazarak kazanıyorum. Geçimini bir erkeğin ya da erkeklerin sağladığı bir kadın değilim; maddi gereksinimlerini kendisi karşılayan bir kadınım. Bilimsel araştırmalar yapıyorum, işim kimi sorunları araştırmak ve araştırmadan elde ettiğim sonuçları yayımlamak.

c) Yirminci yüzyılın sonunda, düşüncenin iletildiği araçlardan biri alfabetik yazıdır. Dolayısıyla özellikle kadın olduğumdan söyleyeceklerime bir sınır oluşturduğunu dü-

[1] Bu sorular Harvard Üniversitesi'nden Alice Jardine ve Anne Menke tarafından hazırlanmıştır. Kadın yazını konusundaki bir araştırma içinde yer almaktadır.

şünsem de iletişime girebilmek için ben de yazıyı kullanıyorum.

d) Yazı yazmak, tanımadığım, benimle aynı dili konuşmayan ve benimle aynı çağda yaşamayan pek çok insana düşüncemi iletme olanağı veriyor. Bu nedenle yazmak, belleklerde yer edebilecek, yayılabilecek, Tarih'te yer alabilecek bir yapıt ve bir anlam dizgesi oluşturmak anlamına gelmektedir. Yirminci yüzyılın sonunda yazıyı kullanmak, söylemimin biçimi ve içeriği açısından bakıldığında yeni bir kültür çağının, cinsiyet farklılığı çağının oluşturulması girişimi olarak yorumlanabilir. Bu girişimin geçmiş, bugün ve gelecek açısından Tarih'in bu anında gerekli olduğunu düşünüyorum.

e) *Speculum* yayımlandığında, kendimi sözlü olarak ifade etmem bir ölçüde engellendi. Öğretim üyesi olarak üniversitede çalışıyordum, görevden alındım. İyi ki Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'ndeki araştırma görevim elimden alınmadı. İyi ki yazıyorum ve Minuit Yayınevi çalışmalarımı yayımlamayı sürdürdü. Dolayısıyla yazmak, konuşma hakkından yoksun bırakıldığınız kimi durumlarda kendinizi ifade etmenizin ve iletişimi sürdürmenizin bir aracı olabilir.

f) Konuşma hakkının elinizden alınmasının birçok anlamı ve çeşitli biçimleri olabilir. Bir kadın ya da erkeğin kurumlardan dışlanması ya da toplum dışına itilmesi gibi bilinçli bir tutum biçimine bürünebilir. Böylesi bir tutum kısmen, "ne yaptığınızı anlamıyorum, bu nedenle de yaptığınızı kabul etmiyorum, kabul etmiyoruz anlamına" gelebilir. Böylesi bir durumda yazmak, bugün ya da gelecekte onu anlayabilecek kadın ve erkeklere ulaşana kadar düşüncenizin beklemeye alınmasına olanak verir. Yazma zorunluluğu, kimi anlam alanları açısından diğerleri için olduğundan daha fazla gereklidir. Yeni bir cinsiyet kültürü

oluşturmayı amaçlayan bir söylem, farklı nedenlerle bu anlam alanlarının içinde yer alır.

A.J.- Bir kadın olarak yazmak: Bu mümkün mü ve bir yazar olarak yaptıklarınıza yansıyor mu?

L.I.- Ben bir kadınım. Bu kimliğimle yazıyorum. Niye kadın olarak yazmak geçerli olmasın ki? Kadın olarak yazmanın mümkün olmadığını söylemek ya kadın değerlerini küçümsemektir ya da cinselin öznel ya da nesnel önemli bir boyut olduğu bir kültürün reddedilmesidir. Ama nasıl olur da hem kadın hem de yazar olabilirim? Kadın olan ve yazan kadın ayrımını ya da bölünmesini, yalnızca sözel durağanlık içinde olanlar ya da mevcut anlamı yinelemekle yetinenler sürdürebilir. Tüm bedenim cinsiyetlidir. Benim cinselliğim cinsiyetimle ve (dar anlamda) cinsel edimle sınırlı değildir. Bastırılmış olmanın ve özellikle sivil ve dinsel alanlarda cinsiyetli kültür eksikliğinin etkileri hâlâ öylesine güçlü ki, "Ben bir kadınım," ve "Bir kadın olarak yazmıyorum," gibi tuhaf ifadelerin dile getirilmesine olanak veriyor. Bu itirazların gerisinde, erkekler arası kültüre gizli bir bağlılık bulunmaktadır. Gerçekten de alfabe yazısı, ataerkil iktidarların sivil ve dinsel düzenlemeleriyle tarihsel olarak bağlantılıdır. Dilin ve bu dildeki yazıların cinsiyetçi kılınmasına katkı yapmamak, eril soyağaçlarına ve bunların mantık yasalarına ayrıcalık tanıyan yasa ve geleneklerin sözde yansızlığını sürdürmek olur.

A.J.- Yazan birçok kadın, tarihte ilk kez bugün üniversite ve psikanaliz gibi kurumların içinde yer alıyor. Kadınların bu yeni konumu, size göre, onların yirminci yüzyılın önemli yapıtlarında yer almasına yardımcı olacak mı? Bu önemli yapıtların merkezinde mi yer alacaklar yoksa hâlâ olduğu gibi dipnotlarda mı kalacaklar?

L.I.- Şu an kurumlarda çok kadın çalışmıyor. Çalışanların ise ulaşabilecekleri yerler sınırlı. En tepe konumlara ulaşmış birkaç kadın var. Bunlar da şu ya da bu biçimde

bunu pahalıya ödüyorlar. Bunun doğruluğunu, meslek adlarıyla ilgili tartışmalar gösteriyor.

Yirminci yüzyılın belleğinde kalıcı iz bırakacak yazılar yazmak için, salt bir kurumda bulunmak yeterli değildir. Bir kurumda çalışmak bazen düşüncelerin hızla yayılmasını sağlayabilir, ancak bu hızla yayılma düşüncelerin önemli tarihsel bir etkiye sahip olacakları anlamına gelmez. Kurumlara kabul edilen kadınların çoğunun, şimdiden geçmişe ait hale gelmiş bir kültürden söz etmeleri ve bugünün ve geleceğin hazırlanmasının izi olarak anılacak bir kültürden haberdar bile olmamaları mümkündür.

Oluşmakta olan bu uygarlık nerede ifade edilecek? Elbette sadece yazıda değil! Ama yalnızca yazılı metinler söz konusu olduğunda, bazen dipnotlar genellikle kadınların en az ulaşabildiği yerlerdir. Çünkü bildiğim kadarıyla dipnotlarda özel ismin, yapıtın ya da makalenin başlığının belirtilmesi ve metne tam gönderme yapılması gerekir. Bazı kadınların çalışmaları, kitapların içinde epey bir zamandır yer almaya başladı. Ancak kitaplarda bu çalışmalar kim tarafından üretildikleri açıkça belirtilmeden kullanılmaktadır. Kültür bize annenin -doğal ve tinsel- bedenini borçluluk duymadan tüketmeyi ve erkek dünyasına ise anne bedeninin bu temellük edilişine kendi ismini vermeyi öğretmiştir. Eğer doğru çevrilmiş ve ifade edilmişse sorduğunuz sorudan bu durumun değişmeyeceği, kadınların sözlerinin onlar tarafından yazılmamış ve isimleriyle imzalanmamış bir metnin içinde ya da dipnotlarında kalmaya devam edeceği sonucu çıkıyor.

Tarih'te duyurulmasında en çok zorluk çekilen kültürel katkı, uygarlığın gelişmesi açısından erkeklerin ve kadınların yaptıkları farklı katkılardır. Bu katkı farklılığının gerçekliğinin ve tanınmasının göstergelerinden biri, kadınların imzasını taşıyan ve bir kültürün gelişmesine erkeklerinkinden farklı bir tarzda katkıda bulunan yapıtların ya-

yımlanması olacaktır. Simgesel değişim düzeninin dönüşümünün bir diğer göstergesi de, kadınlar ile erkekler arasında gerçek bir diyaloğa dayanan metinlerin çoğalması olacaktır.

A.J.- Son yıllarda kadınların ortaya koyduğu önemi tartışılmaz yazınsal, felsefi ve psikanalitik kuramla ilgili yapıtlar ile disiplinler ve yazın türleri arasındaki sınırların yeni bir geçirgenliğine tanık oluyoruz. Bu koşutluk, kadınların erkeklerin dünyasında kabul görmelerine mi yoksa bu kategoriler arasındaki ayrımların belirsizleşmesine mi yol açar?

L.I.- Günümüzde disiplinler ve yazın türleri arasında öyle büyük bir geçirgenliğin olduğu söylenemez. Bilgilerin ve tekniklerin çoğalması, bilgi biçimleri arasındaki sınırların geçmişte olduğundan daha fazla korunmasına yol açtı. Geçmiş yüzyıllarda, filozoflar ve bilim insanları birbirleriyle diyalog içindeydiler. Günümüzde ise, kullandıkları dillerin yarattığı iletişimsizlik yüzünden genellikle birbirlerine yabancılaşmışlardır.

Felsefe, psikanaliz ve edebiyat gibi disiplinler arasında yeni mübadele alanları var mıdır? Bu, karmaşık bir soru. Bir alandan diğerine geçme girişimleri mevcut, ancak genellikle bu girişimler başarılı olabilmek için gerekli yeterlilikten yoksunlar. Kimi filozofların beslendikleri kültürün kökenlerine yeniden dönerek dilin kullanımı açısından gerçekleştirdikleri bir dönüşüme tanık oluyoruz. Nitekim Nietzsche, Heidegger ve onlardan önce Hegel, düşüncelerinin Eski Yunan düşüncesinden gelen ve dinsel temellerini sorgulamışlardır. Derrida ise Eski Ahit metinleriyle arasındaki bağı sorgulamıştır. Bu filozofların sözünü ettiğimiz arayışına, trajedinin, şiirin, Platoncu diyalogların kullandığı ve söylencelerin, masalların ve dinsel edimlerin ifade edilmesinde kullanılan türden bir üslup eşlik eder. Bu geriye dönüş, eril kimliğin ataerkil ve erkek-egemen kimlik

olarak oluşturulduğu zamana bir geri dönüştür. Kadınların özel alandan çıkması ve sessizliklerini bozması mı erkekleri kendilerini sorgulamak zorunda bırakmıştır? Heidegger dışındaki sözünü ettiğimiz tüm bu filozoflar ya açıkça kadın kimliğiyle ya da bazen dişil ya da kadın olarak kendi kimlikleriyle ilgilenmişlerdir. Bu, kategorilerin ortadan kalkmasına mı yol açmıştır? Hangi kategorilerin? Ne adına? Ya da kim adına? Niçin? Sanırım kategoriyle, söylemin ve hakikatin mantıksal kategorilerini değil, bilgi alanlarını kastediyorsunuz. Yeni mantık biçimlerinin kurallarının oluşturulmasına, öznel yeni bir kimliğin ve anlamlandırmanın belirlenmesini sağlayan yeni kuralların tanımlanmasının eşlik etmesi gerekmektedir. Bu da, kadınların erkeklerin yanında ve onlarla birlikte, kültürel üretimde kendilerini konumlandırabilmesinin önkoşuludur. Erkekler toplumsal ve kültürel iktidarı ellerine geçirdikleri zamana dönüş yaparak, kendilerini bu iktidardan soyutlamanın yolunu mu arıyorlar? Umarım öyledir. Böylesi bir irade erkeklerin kadınları hakikatin ve uygulamasının tanımını kendileriyle paylaşmaya davet etmelerini de beraberinde getirir. Farklı yazmak, bugüne kadar siyasal liderlerin ne cinsiyetini ne de sivil ve dinsel söylemlerini değiştirebildi.

Bu, yalnızca bir sabır sorunu mu? Bizim adımıza ve bizim yerimize alınan kararlar karşısında sabırlı olmak gibi bir yükümlülüğümüz mü var? Kuşkusuz şiddete yönelmemize gerek yok; ama bilimlerin, dinlerin ve politikaların söylemlerine nasıl bir kimlik kazandırılacağını, bu söylemlerde bütünlüklü özneler olarak kendimizi nasıl konumlandıracağımızı sorgulamamız gerekmektedir. Yazın alanı iyidir. Ama her şeyden önce parayla ve iktidar için rekabetle ve benzeri şeylerle ilgilendikleri sürece, nasıl olur da erkekler dünyasını halkları şiirsel bir şekilde yönetmeye ikna edebiliriz? Kimliğimizi, soyağacı ilişkilerimizi, toplumsal, dilsel ve kültürel düzenimizi tanımlama-

dan kadın olarak dünyayı nasıl yönetebiliriz? Bu görevi gerçekleştirmemizde psikanaliz bize oldukça yardımcı olabilir; ancak psikanalizi bedensel ve tinsel ihtiyaçlarımıza ve arzularımıza uyarlayacak bir tarzda kullanmayı bilmemiz gerekir. Psikanaliz, eril soyağacı dünyasının kavramlarının ve sorunlarının bizi tanımlamasına ve baştan çıkarmasına olanak tanımamız koşuluyla, eril kültürden kurtulmakta bize yardımcı olabilir.

A.J.- Önemli sayılan kültür yapıtlarının kategorileri sorunsalını ve politikasını, burada birlikte ele aldığımız sorunları dikkate aldığımızda, yapıtınız yirminci yüzyılın kültür yapıtları arasında yer alacak mı? Bu yapıtlar arasında nasıl takdim edilecek? Sizce yirminci yüzyılın kültürel yapıtları olarak tanımlanacak bu şeyin ne tür bir içeriği olacak?

L.I.- Bu soruda, bugünden başlayarak geleceği inşa etme iradesinden daha çok, geleceği kestirme ve kodlama iradesi sezinliyorum. Bugün gelecek konusunda kaygılanmak, asla geleceğin önceden programlanmasına değil, geleceği var etmek için çaba göstermeye denk düşer. Buna karşın, bir düzine denemeniz yıllardır kamusal ve özel kütüphanelerde yer alıyorsa ve çeşitli dillere çevrilmişlerse, yirminci yüzyılın önemli yapıtları arasında yer alma şansına sahiptirler. En azından bir çağın önemli sayılacak herhangi bir yapıtının elinden bu şansı alacak bir felaket olmadığı sürece.

Belki de bu felaket, "bir çağın önemli yapıtları" olarak nitelediğiniz şeyin bir parçasıdır. Aslında "bir çağın önemli yapıtları kategorileri sorunsalı ve politikası" hakkında konuşmanıza neyin izin verdiğini anlayamıyorum. Söylediklerinizi, gelecekte sadece geçmişin olacağına şimdiden karar verilebileceğini ve yirminci yüzyılın önemli yapıtlarının kısmen bu yüzyıldan sonra yaşayacak kadın ve erkek okurlar tarafından belirlenemeyeceğini varsayıyor. Ayrıca

tek *bir* önemli sayılan yapıtlar dizgesi olacağını ve bu dizgenin de tek *bir* içeriğe sahip olacağını da ima ediyorsunuz. Bu, beni şaşkınlığa sürüklüyor. Eğer tek bir önemli yapıtlar dizgesi olacaksa, zaten bu dizge kendi ifade biçimleriyle katı bir şekilde belirlenmiş olacaktır.

Birçok dil olduğunu ve bu dillerin geliştiğini yadsıyor gibisiniz. Örneğin, tüm diller cinsiyet sorununu aynı tarzda ele almamaktadır. Sizin varsayımınızla, hangi dilin hangi dil üzerinde egemenlik kuracağı sorununa geri dönüyoruz. Varsayımınızda katılamayacağım bir yıkım ufku var; ayrıca anlamı tüm kadın ve erkekler, herkes ve her birimiz için dünya ölçeğinde ebedi olarak belirleyen evrensel ilkeler olduğu yönündeki inancınızı da paylaşmam mümkün değil. Bunu belirttikten sonra, sorunuzu şöyle yanıtlayabilirim: Gelecek, özneye mi yoksa nesneye mi vurgu yapacak? İletişim ve anlamlandırma mübadelelerine mi yoksa mal mülk sahipliğine mi? Kimi Latince ve Alman dillerinde dilde cinsiyet türünün [genre] farklı şekillerde ifade edilmesine karşılık gelen bu seçeneklere karşı, eski kültürel geleneklerin, öznelliğin dilde ifade edilmesi açısından daha basit bir yapıya sahip uygarlıklar tarafından ortadan kaldırılmasını arzulamadığımı söyleyerek yanıt vereceğim. Dilim nedeniyle ait olduğum özne kültürünün, öznelliğin düşüncesizce yok edilmesini sağlayacak bir yöne girmesinden değil, bir cinsiyetli özne kültürüne doğru evrilmesinden yanayım. Bu bakış açısından, yirminci yüzyılın kültürel belleğinde yer almayı ve bu belleğe söylemlerin biçimlerinin ve içeriklerinin dönüştürülmesi yönünde katkılar yapmayı çok isterim. Benim için bu arzu, *daha* uygar bir gelecek, geçmişten ya da şimdiden *daha az* uygar olmayan bir gelecek umuduyla yan yana gidiyor; simgesel mübadelelerin bugünkünden daha özgür, daha adil ve daha gelişmiş olduğu bir gelecek, "en önemli yapıtlar"[2] deyi-

[2] Irigaray burada canon sözcüğünü kullanır. Sözcük dinsel kitapların hepsi,

şinin çağrıştırdığı dinsel boyut açısından da daha adil, özgür ve gelişmiş bir gelecek.

A.J.- Dişil bedenin eril yapıtlarda yer almasının önemli bir strateji olduğu konusunda, 1974'te yayımlanan Speculum *'daki görüşlerinizde bir değişiklik oldu mu?*

L.I.- Bu yapıtla ilgili böylesi yanlış anlamaların olduğunu duyduğumda, *Speculum*'un Amerika'da nasıl çevrildiğini merak ediyorum. Kuşkusuz *Speculum* yeni bir düşünce ufku tanımladığı için anlaşılması zor bir yapıt. Kitabın üslubunda Fransızca sözcüklerin eşanlamlılığı ya da eşsesliliği ve bunların sözdizimsel ve anlamsal belirsizlikleriyle oynandığı için; *Speculum* çevrilmesi oldukça zor bir yapıttır. Bu açıdan bu kitap çevrilemez bir kitap olarak nitelenebilir. Ancak sanırım çevirinin dışında bu yanlış anlamalara yol açan başka nedenler de var. Bu nedenlerden biri, kitabın gerçekten okunmamış olmasıyla bağlantılı olarak, kitapta geliştirilen düşüncenin bir söylentiye ya da bir görüşe indirgenmiş olmasıdır.

Speculum, 'dişil bedenin' eril yapıtlara girmesini ileri süremez; çünkü dişil beden bu yapıtlarda zaten hep yer almıştır. Ama felsefede dişil beden bunun örneklerine rastlansa bile, her zaman yer almamıştır. Doğal olarak bunun farkındayım. *Speculum*, bir cinsiyetin diğer cinsiyet tarafından tekelci bir şekilde kullanım(lar), mübadele(ler) ve temsil(ler) hakkını eleştirir. Bu eleştiriye, bir kadının, yani kitabı imzalayan Luce Irigaray'ın bedenine duyduğu özsevgiyle ve oluşturduğu öz-temsille ilgili fenomenolojik temel düşünceler eşlik eder. Kitapta izlenen bu yöntem, dişil bedenin erkeklerin söyleminin ya da onların çeşitli sanatsal uğraşlarının nesnesi olarak kalmamasını, kendini duyumsayan ve kendisiyle özdeşleşen dişil bir öznellik arayışının oluşturucusu olmasını içerimler. Böylesi bir

---

dinsel kural, Kudas ayininde okunan dualar, din adamlarının verdiği karar, ermişler arasına katılma gibi dinsel anlamlar taşımaktadır (ç.n.).

araştırma, kadınlara bedenlerine uygun bir biçimsel-mantık [morpho-logique][3] önermeyi hedeflemektedir. Ayrıca bu araştırma, eril özneyi de kendisini cinsiyetli özneler arasında mübadele edilebilecek bir beden olarak yeniden tanımlamaya davet etmeyi amaçlamaktadır. Sözünü ettiğim toplumsal ve kültürel dönüşüm için çaba sarf etmek, bu yapıtımın ufkunu oluşturur; bu yapıtta kültürün oluşumunun yeniden düşünülebilmesi için vurgu bir kültür alanından diğerine kaydırılır.

Sorunuzda cinsiyetli bedenin kültürün ve öznelliğin tanımına girebilecek olmasının yarattığı bir şaşkınlık var sanki. Araştırmanın bu boyutunun, bilinçdışının keşfedilmesinin ve çeşitli özgürleşme hareketlerinin ardından, çağımızın önemli görevlerinden biri olduğunu düşünüyorum.

Eylül 1987

[3] Yazar, biçimsel mantık ya da biçim mantığı olarak karşılayabileceğimiz *morphologique* sözcüğünü morpho-logique şeklinde çizgiyle ayırarak kullanmış, böylece biçimi (bedeni) ve mantığı ayrı ayrı vurgulamak istemiştir (ç.n.).

"AIDS Beni Aşıp Geçemez"[1]

Geçtiğimiz günlerde yirmi beş yaşında, felsefe öğrencisi, zeki, politik bir gencin, AIDS'in yeni bir cinsel etiğin oluşumuna katkı yaptığını ileri sürdüğünü duydum. Bu genç, belirli cinsel bölgelerden sakınmak zorunda kalan partnerlerin, özellikle de erkeklerin, arzularını daha bir inceltip geliştirdiğini ileri sürüyordu. Bu konuda az çok yakından tanıdığı bazı çiftlerden de örnekler veriyordu.

Bu gencin içtenliğinden kuşku duymuyorum. Buna benzer düşüncelerin AIDS konusundaki bazı televizyon programlarında da dile getirildiğine tanık oldum. Bu görüşler bana traji-komik geliyor; bizimki gibi geliştiği söylenen bir uygarlığın sanki sevişmeyi medenileştirmek için felaketlere gereksinimi varmış gibi. Cinsel etiğin bu tür bir

[1] Fransız televizyonunda AIDS'e karşı ikincisi düzenlenen bir kampanyada bir kadının ağzından ifade ettirilen slogan.

kavranışı, Batılı dinlerin en baskıcı ve en ideolojik izlerini içinde barındırmaktadır; arınmak için insanın sınanmış olması gerekir; cinsellik bir günah ve hastalıktır; cinselliği asgari düzeye indiren şey, aslında bir kurtuluş yolunu temsil etmektedir. Bu yüzden, AIDS'i kutsayalım! Bizi günaha girmekten kurtaracak, bilgeliğe ulaştıracak ve gizlice birkaç doğumu engelleyecek!

Eğer AIDS'e yakalanan kadınlar ve erkekler bu hastalığa karşı telafi ve teselli yolları buluyorlarsa, bundan memnuniyet duyarım. Ancak sözümona özgür ve özgürleşmiş olan ve hasta olmayan erkeklerin ağzından AIDS'in, çözümlenememiş cinsel sorunlarımızın çözümü olduğunu duymak, cinsellik açısından kültürümüzün geri kalmış olduğunun işaretidir. Bu geri kalmışlık, AIDS'in ve birçok diğer modern hastalığın yayılma nedenlerinden biri bile olabilir.

Neden Hastalar?

Aslında insanlar durup dururken hastalanmaz. Bir hastalığın bir bedenin bütünlüğünü etkileyebilmesi için, bu bedenin dengesinin daha önceden bozulmuş olması gerekir. Bu, tüm hastalıklar için geçerlidir. Basitleştirerek söyleyecek olursak, bağışıklık sistemi hastalıkları için de bu böyledir. Ancak tüm hastalıklar aslında bağışıklık sistemi hastalıklarıdır. Hasta olmak, kişinin kendinden hastalığa yol açan mikrop ve virüsleri uzaklaştıramaması demektir.

Bizimki kadar gelişmiş bir uygarlık çağında ölümcül hastalıkların çoğalmasını neye bağlayabiliriz. Bana göre temel neden, yaşadığımız uygarlığın akıllarımızı ve bedenlerimizi sürekli stres ve zorlamalara maruz bırakması ve böylece adım adım bağışıklık sistemlerimizi işlemez hale getirmesidir. Doktorların bunu dile getirmemesine şaşıyorum. Acaba bir biçimde Hipokrat yeminine aykırı mı dav-

ranıyorlar? Kârlı olduğu için hastalığın yayılmasından bir çıkarları olabilir mi? Hastalıkların yayılması doktorlara maddi ya da narsistik yararlar mı sağlıyor? Ya da doktorlar da mı kör? Teknolojik araçların dolayımından geçmeye böylesine alışan doktorların, canlı bir bedenin nasıl bir şey olduğunu hâlâ bildikleri söylenebilir mi? Örneğin, gürültünün neden olduğu sürekli stresin, biyolojik ve özellikle de hormonal düzenimizi zayıflatarak, diğer hastalıkların yanı sıra kansere, AIDS'e, vb. yakalanma riskini artırdığını düşünemiyorlar mı? Ayrıca biyolojik ve hormonal dengemizin bozulmasının bizi kısırlaştırabileceği akıllarına gelmiyor mu? Bunu tahmin etmek ve dile getirmek için kadın psikoterapist mi olmak gerekir?

Bir insanı iyileştirmek iyidir, ama hastalığı önlemek çok daha iyidir. Bir kadın ya da erkeğin yaşamına tıbbi açıdan müdahale etmek, onların yaşam evrenine zorla girmekle aynı şeydir. Bir tür, onların yaşam evrenine, onları bağımlı kılacak şekilde tecavüz etmektir. Bu, aynı zamanda söz konusu kadının ya da erkeğin elinden konuşma hakkını almaktır. Çünkü hastalar genellikle, bir tanıyı ve tedaviyi meşrulaştıran tıp jargonundan ve akıl yürütme biçimlerinden hiçbir şey anlamaz.

Gürültücü Cinsel İktidar

Doktor-hasta ilişkileri bir ölçüde pek çok çift için hâlâ geçerli olan cinsel iktidar ilişkilerini andırır. Bunu, doktorların kendilerini mesleklerine adamışlıklarını değil, cinsel eğitim konusunu tartışmaya açmak için söylüyorum. Çünkü cinsel eğitim, sadece özel yaşamla ilgili bir sorun değil, genel anlamda toplumsal ilişkilerle de ilgili bir sorundur.

Örneğin maddi ve tinsel olarak gürültü yapma hakkı erkeklerin bir ayrıcalığıdır. Erkeklerin çoğu, başkalarının, özellikle de kadınların önünde gürültü yapan makineleri

kullanmayı becerdikleri anda en sonunda mutlu olurlar. Erkeklerin toplumsal doyumsuzlukları, zorunlu olarak gürültücü işleyişi cinsel güçlerinin kanıtı gibi işlev gören bir taşıtın direksiyonundayken son bulur. Artık hiç ses vermeyen makinelerin olduğunu hayal edin. Böylesi bir durumda erkekler, AIDS'in zorunlu kıldığından çok daha ilginç bir şekilde cinsel yeniden eğitimden geçmek zorunda kalırlardı. Kişisel olarak ben bugünün annelerine, kız çocuklarına erkek çocuklar gibi yapmayı öğretmemelerini, erkek çocuklarını cinsel olarak erkek kimliklerini koruyarak kız çocuklarınınkiyle aynı toplumsal erdemlere de sahip olacakları şekilde eğitmelerini öğütlerim. Anneler erkek çocuklarına sessiz ve sakin olmayı ve kısık sesle konuşmayı, savaşçı ve gürültücü oyunlar oynamamayı, başkalarına karşı nazik olmayı, sabırlı ve alçakgönüllü olmayı öğretmelidir.

Basit bir nezaket kuralından başka bir şey olmayan bu kültürel davranış kurallarına saygılı olmak, eril cinsellik düzenine herhangi bir zarar vermez. Tersine, bu enerjinin cinsellikle ilgili en son bulgularımızın geçersiz olduğunu gösterdiği toplumsal basmakalıp yargılarda boş yere harcanmasını önler. Medeni bir cinsellik pratiği, bugün kendisini bir silahın kullanımından, gürültücü kasınmadan, hep haklı olduğunu iddia etmekten, kuramın bir savaş aracı olarak kullanılmasından ayırt edebilmeyi bilmelidir.

Cinsel özgürleşmemiz ayrım gözetmeden toplumsal-kültürel çevremizi tamamen değiştirebilmelidir. Erkeklerin kullandığı makineler, kadınların kullanmasına hoşgörüyle bakılan makinelerden daha fazla gürültü yapmamalıdır. Tuhaf bir şekilde erkeklerin makineleri tüm varoluş alanlarımızı istila ederken kadınların kullandıkları, iyi inşa edilmiş bir evin duvarlarının dışına çıkamamaktadır. Aynı şekilde erkekler ya da erkek toplulukları arasındaki çatışmaların da kibarca, dostça ya da en azından kadın ve ço-

cukları gürültüye maruz bırakmadan ya da onlara zarar vermeden çözümlenebilmesi gerekir.

Gerçekten Özgür Bir Cinsellik

Bunları söylerken kimileri şaka yaptığımı düşünüyor olabilir. Hiç de öyle değil. Politik sistemlerin çoğunda yer bulan, sözde sivil olduğu söylenen tutumları düzenleyen, büyük yatırımları boşa harcayan, askeri önlemler adı altında çevremizi kirleten, şu an yaşamlarımızı, fiziksel ve ruhsal sağlığımızı tehdit eden bu davranışların erkekler arasındaki anlamsız cinsel oyunların bir sonucu olduğunu düşünmek kuşkusuz zordur. Ne yazık ki yüzyıllardır bu davranışlar bizim yaşam alanımızı oluşturmaktadır. Yine ne yazık ki uygarlıklarımız yaşam açısından elde ettikleri kazanımları yok etme alışkanlığı edinmiştir. Bu yapı, Freud'un betimlediği eril cinsel yapıyla ilginç bir biçimde benzerlik gösteriyor: Gerginlik, boşalma, rahatlama. Ancak bu yapı kendisini bize hemen her yerde ve her zaman yasa gibi dayatıyor; doğrudan ya da dolaylı olarak (hatta tıp bilimi yoluyla) bizleri hasta ediyor. Bu biricik ve eril (ya da daha iyisi nötr) cinselliğe karşılık gelen kültürel manzaranın dışında tek yol, erkek çocukları farklı yetiştirmek ve böylece erkeklerin toplumsal davranışını değiştirmektir. Sürekli gündeme gelen savaş eleştirilerine savaş oyuncakları ve oyunlarının, saldırgan sivil davranışların ve imgelerin artışının eşlik ettiği bir ortamda sanırım bu önlem özellikle önem kazanıyor. Üstelik tüm bunlar çocukların ve yetişkinlerin zihninde bu konuda bir bilincin oluşmasını ve barışın öneminin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Cinselliğinizi geliştirmek, bir çocuk daha yapmayı değil, ama başkalarıyla hoş ve verimli ortak bir yaşam için cinsel enerjinizi dönüştürmeyi gerektirir. Toplum, cinsel

arzularımızın bastırılmasını, yadsınmasını ya da geçersiz kılınmasını ya da bu arzuların ilkel ya da hayvansı hallerinin korunmasını talep etmemelidir. Ama toplum cinsel arzuların kendine, kendi cinsiyetinden ve diğer cinsiyetten insanlara ve genelde tüm insanlara saygılı olacak biçimde, bireysel ve toplumsal bir öznellikle bütünleştirilmesini sağlamalıdır. Buna ulaşmaktan ne denli uzağız! Sorunlarımızın çözümü için hastalıktan medet ummak, bir oyuncağın ya da bir kültürün öfke veya yetersizlik duygularıyla kırılmasında olduğu gibi tüm öznelliği yok etmektir; bu tutum naif ve sorumsuz cinsel davranışlarda bulunmakla aynı şeydir.

Ekim 1987

Dilsel Cinsiyetler ve Türler

Kadınların kamu yaşamına girmeleri, kadınların kendi aralarında ve erkeklerle toplumsal ilişkileri, kültürel ve özellikle de dilsel açıdan dönüşümleri gerekli kılmaktadır. Erkek Cumhurbaşkanı, Kraliçe'yle bir araya geldiğinde, "buluştular" [*Ils se sont rencontrés*] denilmesi, buluşmanın sadece eril adılla dile getirilmesi, gramerden kaynaklı bir anormalliği dışa vurur. Bu güç sorunla uğraşmak yerine çoğu insan, yalnızca erkekler ya da yalnızca kadınlar, yani tek bir tür tarafından yönetilmenin gerekip gerekmediğini sorguluyorlar. Dil kurallarının güçlü etkisi işte böyle içinden çıkılmaz durumlara yol açabiliyor. Ne yazık ki dil kurallarının toplumsal etkisinin değiştirilmesi gerektiğinin farkına hâlâ pek de varılamadı. Gramer kurallarının dönüştürülmesi zorunluluğuna feminist de olan kimi kadınlar -iyi ki tüm kadınlar değil-, kendilerinin de kullanma hakkına sahip olmaları koşuluyla, eril gramer türünün

kendileri için yeterli olduğunu ileri sürerek karşı çıkmaya hazırdırlar. Ancak, gramer yapısının nötrleştirilmesi, cinsiyetli öznellikler arasındaki farklılığın ortadan kaldırılması ve üstelik cinselliğin kültürden gitgide dışlanması demektir. Gramerin cinslere göre farklı kullanımını ortadan kaldırırsak, geriye doğru büyük bir adım atmış oluruz; uygarlığımızın bu tür bir geri dönüş lüksüne sahip olduğunu düşünmüyorum. Aksine, acilen ve zorunlu olarak yapılması gereken, kadınlara ve erkeklere eşit öznel hakların tanınmasıdır. Kuşkusuz eşitlikle, farklı ama değer açısından eşit hakları kastediyorum. Öznel haklardan ise mübadele sisteminde eşdeğer olan hakları anlıyorum. Dolayısıyla dilsel açıdan yapılması gereken, dilin içerdiği kültürel adaletsizliklerin ve dilin yaygın cinsiyet ayrımcılığının çözümlenmesidir. Söz konusu adaletsizliklerden ve ayrımcılıktan dilbilgisinde, sözcüklerde ve sözcüklerin eril ve dişil türlerinin yan anlamlarında bolca bulunmaktadır.

Az Çok Eril

Yüzyıllardır yüceltilen eril tür, küçümsenen de dişil tür olmuştur. Örneğin güneş eril, ay dişildir. Kültürlerimizde güneş yaşam kaynağı olarak düşünülürken ay -bazı köylü kadınların ve erkeklerin dışında- belirsiz ve neredeyse zararlı bir şey olarak görülmüştür. Burada söz konusu olan değiştirilemez bir hakikat değil, daha çok kültürlere, ülkelere ve dillere bağlı olarak farklı hızlarda ve uzun zaman dilimlerinde ortaya çıkan olgulardır. Sözcüklerin türü olarak erilin olumlu bir yan anlamla yüklenmesi, ataerkil ve fallik iktidarın oluştuğu, erkeklerin kutsalı kendilerinin kıldığı dönemden çıkışını alır. Bu, ikincil değil, aksine çok önemli bir sorundur. Kutsal iktidar olmadan, erkekler anne-kız çocuğu ilişkilerinin ve bunların doğa ve topluma atfedilmesinin yerini alamazlardı. Erkek, kendine görünmez

bir baba, bir baba-dil vererek Tanrı haline gelebildi. Erkek Söz [Verbe] olarak Tanrı haline geldi, ardından Söz olarak ete kemiğe büründü. Spermin dölleme gücü doğrudan görülebilir olmadığından, dilsel kod, yani *logos*[1] spermin yerini aldı. *Logos* ise her şeyi kuşatan hakikate dönüşmek istemektedir.

Erkekler dilsel kodu kendilerinin kılarak üç şeyi hedeflerler: 1) Erkeklerin baba olduklarını tanıtlamayı, 2) Anne-kadınlardan daha güçlü olduklarını ispatlamayı, 3) Bir kadın bedeninin, rahminin, yumurtalığının doğal uzamında doğurulmuş olduklarından kültürel uzamı doğurmaya yetili olduklarını göstermeyi isterler.

Sahip oldukları iktidarı yitirmeyeceklerinden emin olmak için erkekler topluluğu, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, değeri olan her şeyin kendi imgesine ve gramerin eril türüne ait olduğunu düşünür. Çoğu dilbilimci, gramer türünün keyfi olduğunu, cinsel düzanlamlardan ya da yan anlamlardan bağımsız olduğunu ileri sürer. Aslında bu doğru değildir. Bu dilbilimciler sorun hakkında düşünmemişlerdir. Bu tür bir sorun onların bakış açısından, üzerinde düşünülmesi gereken bir sorun değildir. Bu bilim insanlarının kişisel öznellikleri ve kuramları, evrenselleştirilebilir bir keyfiyet olarak görülen eril sayesinde değerli kılınmakla yetinmiştir. Sözcüklerin eril türselliğinin yakından incelenmesi, sözcüklerin genellikle üstü örtük cinsiyetini ortaya çıkarır. Bunun doğrudan ortaya çıktığı pek görülmemiştir. Dilbilimciler hemen buna karşı çıkıp, bir koltuğun [*un fauteuil*] ya da bir şatonun [*un château*], bir sandalye [*une chaise*] ya da bir evden [*une maison*] daha eril olmadığını söyleyeceklerdir. Görünüşte değiller tabii ki. Biraz üzerinde düşününce baştakilerin diğerlerinden daha bü-

[1] Logos'un deyi, Tanrı Kelâmı, kelâm, dünyayı yöneten us anlamlarını içerdiğini vurgulayalım (ç.n.).

yük bir değer çağrıştırdığı görülebilir. İkinciler kültürlerimizde yalnızca yararlıdır, ötekiler ise daha lüks, gösterişli, daha seçkin bir sınıfın kullandığı nesneler olarak dikkati çeker. Tüm sözcüklerin sıkı bir çözümlemesinin yapılması, henüz ele alınmamış bir sözdizimiyle olan ilişkilerini göstererek gizli cinsiyetlerini ortaya çıkaracaktır. Bir diğer örnek: Bilgisayar [*un ordinateur*] kuşkusuz eril ve daktilo [*la machine à écrire*] dişil birer isimdir. Burada söz konusu olan bir değer sorunu mudur? Üstün gelen eril olmak zorundadır. Yine, uçak [*un avion*] otomobilden [*une voiture*], boeing [*le Boeing*] tepkili uçaktan [*la caravelle*] üstündür; (*le Concorde*'dan söz etmeye bile gerek yok)... Her karşı örnek daha karmaşık bir açıklamayı gerektirir: Tür, belki de sözcüğün kökeniyle değil, önüne ya da sonuna eklenen takılarla ilintilidir; sözcüğün türsel cinsiyeti onun sözcük dağarcığına katıldığı zamanla ve bu zamanda eril ve dişil türlerin sahip olduğu görece değerle bağlantılıdır. Örneğin İtalyanca, Fransızcadan daha az tutarlılık içeren bir cinsiyetçiliğe sahiptir. Bazen de sözcüğün cinsiyeti bu sözcüğü başka bir dilden ödünç alan dil tarafından belirlenmektedir. Örneğin sözcüklerin en çok ithal edildiği dil olan İngilizceden Fransızcanın ödünç aldığı sözcükler Fransızcada eril hale gelmişlerdir.

Kimlik ya da Sahiplenilebilir Mal Olarak Tür

Sözcüklere cinsiyet nasıl yüklendi? Farklı düzeylerde ve farklı yollarla. En eski biçimiyle, adlandırılan gerçekliğin konuşan öznenin cinsiyetiyle özdeşleştirilmesi söz konusudur. Toprak (*la terre*) kadın*dır*, gökyüzü (*le ciel*) de onun erkek kardeşi*dir*. Güneş (*le soleil*) erkek*tir*, erkek-Tanrı*dır*. Ay (*la lune*) kadın*dır*, erkek-Tanrı'nın kız kardeşi ve bu böyle sürüp gider. Bu ilk özdeşleştirmeden sözcüklerin cinsiyetini belirleyen bir şeyler hep kalmıştır. Bu öz-

deşleştirme az çok aşikâr ya da örtüktür. Ancak, adlandırılan gerçeklik ile ona yüklenen tür arasında özdeşliğin dışında bir başka mekanizma daha işin içine girer. Yaşayan, canlı ve medeni varlıklar eril; yaşam belirtisi göstermeyen, cansız ve cahil nesneler ise dişil olur. Bu, erkeklerin öznelliği kendilerine atfettikleri ve kadınları da nesne konumuna ya da hiçe indirgedikleri anlamına gelir. Bu durum, kadınlar için olduğu kadar sözcüklerin eril ya da dişil cinsiyeti için de geçerlidir. Ekini biçen kişi, biçici [*le moissonneur*] erkektir. Ancak, meslek adlarıyla ilgili mevcut tartışma uyarınca bir dilbilimci ya da yasakoyucu, biçme işini yapan kadına [*la moissonneuse*[2]] bir isim vermek istese, dişil özne için böyle bir sözcük bulamaz: *La moissonneuse* [biçme makinesi] eril biçicinin kullandığı araçtır ya da bu sözcüğün dişili yoktur. Bu durum, gramer türünün atfedilmesinde hiyerarşilerin olduğuna tanıklık ettiğimiz kimi seçkin mesleklerde daha da gülünç bir hal alır: Devlet ya da parti sekreteri (*le sécrétaire d'État*) eril olmasına karşın, steno-daktilo sekreteri (la secrétaire sténo-dactylo) dişildir.

İki cinsten oluşmuş bir çiftin dünyanın yaratıcısı ve düzenleyicisi olarak resmedildiğine hiçbir yerde rastlanmaz. Erkekler, dişil türden araçlarla ve kadın-nesnelerle çevrelenmişlerdir. Erkekler dünyayı eşit haklara sahip cinsiyetli özneler olarak kadınlarla birlikte yönetmemektedir. Bu, ancak ve ancak bir dil dönüşümüyle olanaklıdır. Ama bu dönüşüm, ancak dişil türün yeniden değerli kılınmasıyla gerçekleşebilir. Gerçekten de dişil olan, başlangıçta sadece farklı olan, şimdi eril-olmayanla özdeşleştirilmiştir. Kadın olmak, erkek olmamaya denk düşürülmüştür. Psikanaliz de, kuramında ve pratiğinde kadın olmanın erkek olmamakla özdeşleştirilmesini sakin bir şekilde penis ya da fallus hasedi olarak ifade eder. Bu gerçeklik yalnızca kül-

[2] - *euse* soneki dişil bir terim olduğunu gösteriyor (ç.n).

türün belli bir dönemine ve dilin belli bir haline karşılık gelen bir gerçekliktir. Dolayısıyla kadınların özgürleşmesinin yolu, "erkek haline gelmekten" ya da erkeklerin organlarını ve nesnelerini kıskanmaktan değil, dişil öznelerin cinsiyetlerinin ve ait oldukları dilsel türün yüceltilmesinden geçer. Bu ikisi birbirinden tamamen farklı şeylerdir.

Malların sahipliğinde elde edilecek eşitlik yoluyla özgürleşme ile erkeğinkiyle aynı değerde bir öznelliği elde etme yoluyla özgürleşmenin birbirine karıştırılması, kimi toplumsal kuram ve pratikler tarafından da desteklenmektedir. Psikanaliz ve kısmen de Marksizm bu toplumsal kuram ve pratikler içinde yer almaktadır. Psikanalizin ve Marksizmin söylemlerini erkekler üretmiştir. Bu erkekler bunu Alman dillerinde yapmışlardır. Bu erkekler günümüzde bu dilleri konuşan ülkelerdeki kadınlar nezdinde görece bir başarı elde etmişlerdir; çünkü bu dillerde tür imi özne-nesne ilişkileriyle ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu dillerde bir kadın fallusuna (*sa* phallus) ya da penisine (*sa* pénis)[3] sahip olabilir. Böylece bazı Alman, İngiliz ya da Amerikalı kadınlar, örneğin malların edinimi konusunda eşitlik isteminde bulunabilmekte ve mallarını kendi dilsel cinsiyet türleriyle ifade edebilmektedir. Sahipliğe işaret eden dildeki eril sözcüklerin yerine dişil iyelik eklerini kullanmayı başardıktan sonra bu kadınlar, dilin özneyle ilişkili olarak cinsiyete işaret eden iyelik zamirlerini kullanma haklarından büyük olasılıkla vazgeçmektedirler. Bu tür kadınlar cinsiyetli beden ile dil arasında kurulan bilinçli ilişkiyi "özdekçi", "ontolojik" ve "idealist" olmakla suçlamaktadırlar. Bu ise, bireysel bedenler, toplumsal beden ve dilsel yapı arasındaki ilişkilerde bir kavrayış eksik-

[3] Her iki sözcük de Fransızcada erildir ve kadınlar ile erkekler tarafından ancak eril iyelik zamirleriyle kullanılabilirler. Dolayısıyla *son phallus* sa phallus olamayacağı gibi *son pénis* de sa pénis şeklinde dişil iyelik zamirleriyle kullanılamaz (ç.n.).

liği olduğunu gösteriyor. Bu kavrayış eksikliği kadınların özgürleşmesi hakkındaki yanlış anlamalardan çoğunun sürmesine neden olmaktadır. Anglosakson feministlerin çoğu -genellikle de Alman dillerini konuşanlar- özgürleşmiş olmak için üniversitede çalışmanın ve bir kitap yazmış olmanın yeterli olduğunu düşünür. Sanki sorun, *o*'nun (*sa*) işi ve *o*'nun (*sa*) kitabı[4] sorunudur ve sanki sahip olmak onlar için yeterlidir. Ben, özgür bir dişil *özne* olmak gerektiğini düşünüyorum. Dil, bu özgürleşme için gerekli üretim aracını temsil etmektedir. Erkeklerle eşit öznel haklara sahip olabilmek, onlarla söylem ve nesne mübadelesinde bulunabilmek için dil denen bu aracı geliştirmek zorundayım. Aksi durumda kadın özgürlüğü hareketinde hakların eşitliği sadece malların sahipliği açısından vurgulanmaktadır.[5] Böyle yapılınca, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılık elde edilen ve sahip olunan malların doğası, miktarı, bazen de niteliği arasındaki farka indirgenmiş olmaktadır. Oysa cinsel özgürleşme, kadın olarak *öznel*, bireysel ve toplumsal bir statünün elde edilmesini gerektirir. Bu talepte, eril ve dişil özneler arasında hakların farklılığı vurgulanır.

Mesleklerin Cinsiyeti

Erkeklerin sahip olduklarına eşdeğer birkaç mal edinimi, kadınlar açısından Latincenin tür sorununa çözüm getirmez; çünkü bu mallar özne sahiplerinin imini taşımaz. İster erkek ister kadın olalım *benim* çocuğum [*mon enfant*] ya da *benim* fallusum [*mon phallus*] deriz. Demek ki de-

---

[4] Üniversitede "görev" ve "kitap" erildir. Irigaray burada eril iyelik sıfatının yerine dişili koyuyor (ç.n.).

[5] Burada langage sözcüğünü söylem ya da dilin öznel kullanımı biçiminde anlamak gerekir. Çünkü dil (langue) bir kurallar bütününe sahip bir yapıya işaret eder (ç.n.).

ğerli nesneler için iyelik adılı aynıdır. Diğer "nesneler" genellikle yalnızca kadınlar tarafından kullanılmaları ya da sahiplenilmeleri söz konusu olduğunda değer yitimine uğrarlar. Bu nedenle, nesne sorunu ya da nesnenin elde edilmesi sorunu tüm dillerde cinsiyet haklarındaki eşitsizlik sorununa çözüm olamaz. Ayrıca, herhangi bir dilde de çözüm olabileceğini sanmıyorum. Yine de bazı ivedi durumlar ve istemler açısından doyurucu olabilir.

Meslek adları sorununa bu kadar ilgi gösterilmesinin nedeni, bu adların özne ve nesne, nesne ve özne arasında bir aracı alan işlevi görmesidir. Kuşkusuz söz konusu olan bir iş sahibi olmak, mesleki bir statü edinmektir; ama mesleki statü herhangi bir nesneye sahip olunduğu gibi elde edilebilecek bir şey değildir. Mesleki statü sahibi olmak, öznel kimliğin oluşumu için yeterli olmasa bile, bu kimliğin bir parçasını oluşturur. Üstelik mesleki statü talebi erkek dünyasındaki mevcut toplumsal taleplerle de kolayca uyum sağlar. Bu nedenle de mesleki statü talebi sorununu gündeme getirmek nispeten kolaydır. İnsanlar genellikle bu talebi olumlu karşılar. Bu talebe karşı, sadece dilsel olarak daha önceden kodlanmış gerçeklikler (örneğin *biçicilik* ve *doktorluk,* nesneleri adlandırmak üzere kullanılır ya da mesleki disiplini gösterirler ve artık insanların adları değildirler. Bazen bir mesleğin dişil adı ya bulunmaz ya da farklı bir mesleğe işaret eder) ya da kadınların erişebileceği veya erişemeyeceği kimi mesleki statüler konusunda oluşan toplumsal dirençler muhalefet ederler. Ancak, meslek adlarının cinsiyetleri ile ilgili bu tartışmada, dildeki cinsiyet ayrımcılığı sorunu ya hiç ele alınmaz ya da önerilen çözümler bu vesileyle tartışmaya açılan sorunların ustaca üstünü örtmeye yarar.

Ekim 1987

Yaşam Hakkı

"Çernobil'le sarsılan İtalyanların yüzde 70-80'i nükleer enerjiye karşı olduklarını ilan etti". Radyodan İtalyan kamuoyu yoklamasının sonuçlarının bu tümcede olduğu şekliyle açıklandığını duydum.[1] Radyo dalgalarının birbirine karışması nedeniyle, ilk anda, İtalyan kadın ve erkeklerin, yargıçların iktidarı konusunda nasıl bir karar verdiklerini öğrenemedim. Her iki kamuoyu yoklamasının da sonucunu bilmek isterdim. Bunlardan yalnızca birini duydum, ona da İtalya'nın hasta bir ülke olduğu tanısı eşlik ediyordu.

İtalya'nın hasta bir ülke olduğunu düşünmüyorum. İtalya'ya duyduğum sempatiye dayanarak yapacağım aşağıdaki karşılaştırmayı mazur görün. 1986'da İtalyan Ko-

[1] Kasım 1987'de yapılan nükleer enerji kullanımı ve yargıçların iktidarı konusundaki kamuoyu yoklamaları.

münist Partisi Kadın Festivali'nde kısmen dile getirebildiğim nükleer kültür eleştirisi (bkz. *Sexes et parantés*'de "une chance de vivre" başlıklı bölüm[2]) nedeniyle kimi kitle iletişim araçları tarafından aynı şekilde nitelendirilmiştim. Teknolojik ilerlemelerden "korktuğum" söylenmişti.

Siyasal Sorumluluk

Yaşamın korunmasını talep eden siyasal bir tercihe, zihinsel ya da fiziksel bir hastalık yaftası yapıştırmanın anlaşılmaz bir bilinç yoksunluğunun göstergesi olduğunu düşünüyorum. Bu, bana paranın kayıtsız şartsız gücüyle ilintili sömürgeci bir akıl yürütme biçiminin belirtisi olarak görünüyor. Sağlıklı olabilmek için, kâr elde etmeye yarayan araçların hiçbir kaygı gütmeyen gelişmesinden yana olunduğu yönünde fikir belirtmek gerekiyor sanki. Sonuçta bundan yararlanacak hiç kimsenin olmamasının ne önemi var; önemli olan, amacın kâr elde etme amacı olduğunu ispatlamaktır. Böylece, insan yaşamı için kaygılanmanın, zaferin çeşitli teknolojilerin yayılmasına bağlı olduğunun düşünüldüğü kâr elde etme savaşının belirleyici olduğu bir gelecek tahayyülü açısından önemli olmadığı kanısına varılabilmiştir. Dahası, ileri tıbba düzülen aşırı övgülerin, koruyucu tıbbın zararına işlediği de kolayca görülebilir. Tıbbi ya da biyolojik buluşları yüceltmek: 1) Kültürümüzün günümüzde karşı karşıya kaldığı giderek artış gösteren tehlikeleri, 2) tıbbın kendisinin verdiği zararları görmezden gelmektir. Zeki oldukları varsayılan insanlardan bu konu hakkında alabildiğim tek yanıt: "Eskiden de böyleydi..." oldu.

İtalyan kamuoyu yoklamasında gündemdeki iki sorunu bir araya getiren şeyin yaşam hakkı olduğuna inanıyo-

---

[2] Bkz. *agy* ve *Le Temps de la Différence*'daki bölüm, biblio essais, 1989.

rum. Halkoylamasına gereksinim duyulması, yaşamın korunmasıyla ilgili sivil hakların çağımızda ne denli yetersiz kaldığını ortaya koyuyor. Devletin kendisi öldürüyor ve çalıyorsa, öldürme ve çalma yasağı bireylere nasıl uygulanabilir? Dünya devletleri yaşamın korunması konusunda yetkili ve yeterli değillerse, yaşamın korunması için kim yetkili ve yeterli hâkimlik rolünü üstlenebilir? Yazılı yasaların öngörmediği kültürümüzün bu karmaşıklığı karşısında, herkesin, kadınların ve erkeklerin hakları ve yükümlülükleri nasıl yeniden tanımlanacak? Sorumlular kararlarını neye göre temellendirecek? Dine mi? Hangi dine? Bugün hangi ülke tek bir dine bağlı? Ve kim ataerkil tektanrıcılığın kadın hakları konusundaki buyruklarını sürdürmek ister?

Yeni Bir Popüler Afyon mu?

En önemli ivedi sorunun, yaşam hakkı sorunu olduğu açıktır. Son birkaç on yıllık dönemde, yasalarda mülkiyet ilişkileri konusunda çeşitli değişiklikler ve eklemeler yapıldı. Bu yasaların özellikle de cinsiyet ayrımcılığını önleyecek şekilde kısmen uygulanmaya başlandığı bir gerçektir. Yasalar açısından bakıldığında kadınlar mal mülk edinimde daha önce sahip olmadıkları bazı haklardan yararlanabilmektedir. Ama bu yetersiz ve kırılgan gelişme, ancak kendisine hep cinsiyetli bir hak olmuş olan yaşama hakkının eşlik etmesi koşuluyla yerleşiklik kazanabilir. Aslında yaşam cinsiyet nötrlüğüne sahip değildir. Erkeklerin ve kadınların artık eşit olduğu ya da eşit olmaları yönünde ilerlendiğini söylemek epeydir hemen herkesin katıldığı ortak bir kanıya dönüştü. Erkekler ve kadınlar eşit değildir ve gelişmeyi bu yöne çevirmenin sorunlu ve aldatıcı olduğunu düşünüyorum. Sözgelimi, çalışma dünyasını ele alalım; işveren, kadınlar duygusal açıdan istikrarsız ol-

dukları için kadın işgücü istemediğini ya da daha az ücret ödemek koşuluyla kadınları istihdam edebileceğini kolayca düşünebilir. Böyle düşünen işveren, kadınların özellikle de belli bir yaştan sonra iş ciddiyetleri açısından en üretken işgücünü oluşturduğunu yadsımaktadır.

İşyerinde bir kadının nasıl olup da erkek gibi davranabildiğini anlayamıyorum. Bu kadın kuşkusuz erkek kimliğine bürünebilir; örneğin sevişmez, temizlik yapmaz, çocuk doğurmaz, sesini değiştirebilir. Buna benzer şeyler çağımızda zaman zaman cinsiyetlerin nötrleşmesinin işareti olarak gündeme geliyor. Bunun, kimi kadınların seçimi mi yoksa kadınların seçmediği ama maruz kaldığı erkeklerin kurduğu bir dünyanın gerekliliği mi olduğunun sorgulanması gerekir. Kadınlar kadın haline gelmek yerine, erkek haline geliyorlar. Dişil kimliği tanımaktan aciz erkek dünyası da zaten kadınlardan erkekleşmelerinin dışında bir şey talep etmiyor.

Aile Dışı Kadınlar

Dişil kimlik nasıl değerli kılınabilir? Kadın haklarının medeni yasada yer alması gerekli görünüyor. Kadınların özgül haklara gereksinimi var. Biz hâlâ kadının erkeğin başı olacağı beden olduğu ailesel-dinsel ilişkiler içinde yaşıyoruz. Beşiklerinde tamamen kadınlara bağımlı olan ve varlıklarını buna borçlu olan erkeklerin kendilerine daha sonra her şeyi ters yüz etme hakkını tanımış olmaları oldukça şaşırtıcı. Zekâlarıyla erkeklerin yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan kadınların, bir canlılar toplumunu yönetmeye ve hatta bütünlüklü yurttaş olmaya ehil olmadığı ileri sürülebilmektedir. Güvenin bu tersine çevrilişi incelenmeye değer. Burada biraz rekabet, hatta öç alma kokusu var. Kuşkusuz erkekler anne olmanın tinsel değil de maddi şeylerle uğraşmayı bilmek anlamına geldiğini ve kadınların da bu-

nu kendilerinden daha iyi yaptıklarını söylemeye hazırdırlar. Hiç anne olmadılar ki... Annelik, herhangi bir işten daha fazla incelik ve zekâ gerektirir. Eğer kadınlar kimliklerinden tam anlamıyla yararlanabiliyor olsalardı, kuşkusuz annelik görevi de daha iyi yerine getirilebilirdi. Ama bugüne kadar, yaşam veren ve yaşamı koruyan kadınlar yaşam hakkına sahip olmamıştır. İnanılmaz bir güvensizlikle, bu hakkı elde ettiklerinde kadınların yaşamı korumak istemeyeceklerinden kuşkulanılıyor. Kadınlar genellikle türün yeniden üretiminin rehineleri konumundadır. Kadınların yaşam hakkına sahip olması, kendi bedenleri ve öznellikleri üzerinde yasal olarak tasarrufta bulunabilmelerini gerektirir.

Kadınların yaşamıyla ilgili şu konuların medeni yasada yer alması gerekmektedir: Gebeliğin önlenmesi ve kürtajla ilgili geçici ayrıcalıklar; kamusal ve özel alanda kadına yönelik şiddete karşı geçici ve kısmi korunma ve cezalandırma; pornografi ya da reklam amacıyla kadın bedeninin istismarı; bedenin, imgelerin, dilin cinsiyetçi kullanımındaki ve tanımlanmasındaki ayrımcılıklar; çocuklara tecavüz edilmesi, çocukların kaçırılması, öldürülmesi ve istismarı. Burada bu çocukların eril değil de dişil bir emeğin ürünü olduklarının anımsatılmasında yarar var. Bunlar, yurttaşlar olarak kadınların yaşamının yasal bir şekilde betimlenmesinin gerekli olduğunu gösteren örneklerden sadece bazılarıdır.

Yurttaş değilsek neyiz biz? Gerçekliğin bu tür çarpıtılmalarının karşısında sözcüklerin hâlâ bir değeri var mıdır? Kadınların yurttaşlık haklarının kullanımında erkeklerle aynı düzeye geleceği söyleniyor. Kamusal yaşamda hiçbir kimliklerinin olmadığı gerçeğiyle kim ilgileniyor? Kadınların kimlikleri yalnızca aileyle ilişkili olarak tanımlanmıştır. Kadınların kimliğinin, insan türünün diğer yarısının kimliği, dişil türün kimliği olarak yeniden düşünül-

mesi gerekir. Gerçekten de insan türü yalnızca türün üreticisi değildir. İnsanlık, türlerden birinin kendi içinde, bedeninde yaşam verici olduğu, ikisi de yaratıcı iki türden oluşuyor. Dişil cinsiyeti kadının özgürlük, kimlik, tinsellik hakkına sahip olmasını hiçbir şekilde engellemez. İnsanlık nereye gittiğini bilmeksizin çoğalmadan önce, çift kutuplu kimliği üzerinde düşünmeli ve yaşam konusunda sahip olduklarının zenginliğini kültüre dahil etmelidir.

Bir Yaşam Kültürü

İtalyanların yaşamın her şeyden önemli olduğunu hatırlatması bazılarının bu konudaki körlüğüne direnç gösterildiğinin bir göstergesi değil midir? İtalyanlar kimilerine dünyanın ciddi sorunlarını hafife alan halk olarak görünebilir. Ama ya İtalyan erkekleri, İtalyan kadınlarının da önemli desteğiyle, yaşamın yok edilmesi pahasına kâr arayışının yaygınlaşmasına karşı çıkarken doğru tarafta yer alıyorlarsa? Sonuçta dalga geçen alaycı bir gülümsemelerle karşılanan içine girdiği bunalımlara rağmen, İtalya çoğu ülkeden daha iyi durumda ve İtalya'da yaşayan halk yaşama istencine sahip olduğunu herkese duyurmayı biliyor. İtalyanlara bir de yaşamın cinsiyeti olduğunu ve cinslerin yok edilmesinin bireysel ve toplumsal bir ölüm anlamına geleceğini anlatmak kalıyor. Bunların tarihsel gelişme olarak onaylanması için, her iki cinsiyete de saygı duyan ve henüz var olmayan cinsiyetli kültürü özenle işlemek önem taşımaktadır.

Kadınlara cinsiyetli bedenlerine uygun öznel ve nesnel haklar vererek ya da haklarını iade ederek, biyolojik veya toplumsal cinsiyetin diğeri üzerindeki egemenliğini dengelemek toplumsal adalet sorunudur.

Yaşam hakkı alanında adaletin sağlanabilmesi için, kadınlardan ve erkeklerden oluşan bir insan türü kültürü-

nün oluşturulması ve cinsel kimliklerine uygun olarak iki cins için tanımlanmış yurttaşlık haklarının ve yükümlüklerinin yazılı yasalar haline getirilmesi gerekir. Bu bakımdan, hâlâ Tarih'in çocukluk dönemindeyiz. Ne mutlu!

Kasım 1987

Cinsiyetli Haklar Niçin Tanımlanmalı?

Christina LASAGNI.- Önceleri sorunları çok farklı biçimde ele alıyordunuz. [1] *Bugün niçin hak sorunuyla ilgileniyorsunuz?*

Luce IRIGARAY.- Bir filozof olarak üzerlerinde düşünmek için tüm gerçeklik ve bilgi alanlarıyla ilgileniyorum. Felsefe ve bilimlerin birbirinden ayrılması kültür tarihinde oldukça yeni bir olgudur. Bu ayrışmaya yöntemlerin uzmanlaşması yol açmıştır. Bu uzmanlaşma söz konusu yöntemlere kadın ya da erkek hemen herkesin düşünsel açıdan erişebilmesini olanaksızlaştırmıştır. Günümüzde bilimlerdeki aşırı teknikleşme eğilimi, gitgide daha doğru olduğuna inanılan bir hakikate karşılık gelen son derece karmaşık formüllerin oluşturulmasına yol açmaktadır. Bu

[1] Christina Lasagni bana bu soruları *Il diritto delle donne* dergisinin ilk sayısı için yöneltmişti; L'Emilie Romagne bölgesinin İtalya'nın Bolonya kentinde yayımlanan dergisi.

yüzden söz konusu hakikat, bilgeliğin, hatta bilginlerin kendi bilgeliğinin ışığında ele alınıp incelenemiyor. Bu durum kültürümüz ve evrimi açısından hiç de iyi bir şey değil.[2]

Bu nedenle cinsiyetlerin farklılığı açısından hak sorunuyla hep ilgilendim. Örneğin, *Speculum*'da 148-154 ve 266-281 sayfaları arasında bu sorunu açıkça tartıştım. Platon üzerine olan bölümse tümüyle bununla ilgilidir. *Ce sexe qui n'en est pas un'deki* (Tek Olmayan Cinsiyet) "Le marché des femmes" (Kadınlar Pazarı) ve "Les femmes comme merchandises" (Meta Kadınlar) başlıklı iki bölüm, ekonomik ve toplumsal haklar sorununu ele almaktadır. Son zamanlarda bu sorunu daha somut bir şekilde ele alıyorum. İlk ve son çalışmalarım arasında, özellikle bu sorunun ele alınışı açısından bir kopuş olmadığını düşünüyorum.

Niçin hukuki sorunlarla somut bir şekilde ilgilenmeye başladım? Çünkü 1970'ten bu yana sık sık özgürlük hareketi içindeki kadınlarla ya da kadın gruplarıyla çalışıyorum. Bu çalışmalarım sırasında, her iki cinsiyet için de eşdeğer bir hukuki sistem oluşturulmadıkça sorunların ya da çıkmazların çözümlenemeyeceğini fark ettim. Bu tür toplumsal yapılar oluşturulmadığında, kadınlar ve erkekler yasal ya da yasallık dışı istemler enflasyonunda kendilerini yitiriyor; oysa kadın ya da erkek hiç kimsenin temel hakları güvence altında değil ve dünyadaki düzensizlik gitgide artıyor. Bu yüzden sözde bir düzen oluşturma arayışı, kendi sorunlarını çözme yetisine sahip olmayan ulusların bir başka ülkedeki düzensizlikleri gidermeye yeltenmesinde kendisini dışa vurmaktadır. İnsanları ölüme terk et-

---

[2] Bu konuda bkz. *Sens et place des connaissances dans la société* (Tome III, Éditions du CNRS, 1988) (Toplumda Bilginin Anlamı ve Yeri) kitabındaki "sujet de la science, sujet sexué?" (Bilimin Öznesi Cinsiyetli Bir Özne midir?) başlıklı bölüm.

mektense, onlara yardım etmek daha iyidir. Ama söz konusu olan gerçekten yardım mıdır? Yoksa dünyanın efendileri olarak kalabilmek için kullanılan görünüşte iyiliksever bahaneler mi? Pek açık değil. Sanki dünya düzensizlikten yana taraf olmuşçasına ve uygarlıklarımızın yaşadığı neredeyse topyekûn tufan halinde, tek yapılması gereken kadınların temsil ettiği uygarlığı hiç dikkate almadan erkek kimliğini kurtarmanın bir yolunu bulmakmışçasına bizimle, kadınlarla ilgili en gerekli yasalar sürekli erteleniyor. Kadınların gerçekliğinin dikkate alınmaması için her türlü bahane kullanılıyor. Erkekler az çok evcilleşmiş hayvanlarını en son totemleriymişçesine farklı tarzlarda açıkça dayatarak kültürün en eski aşamalarına bile geri dönüyorlar. Dünya kültürel evrimini sürdürmek yerine, insanlık tanımında en asgari ölçütleri temel alacak şekilde geriye gidiyor. Artık ne çağımıza uygun bir din var ne de toplumsal mübadele aracı ya da bilgiye ulaşma veya oluşturma aracı olarak mükemmel bir şekilde kullanılan bir dil var. Yürürlükteki yasalar özel, dinsel, ulusal ve uluslararası çatışmaların çözümlenmesinde özellikle yaşam hakkının korunması açısından yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla artık ne tanrı(lar) ne dil ne de tanıdık bir kültürel manzara var. Bu durumda toplumsal grupların temelini ne oluşturabilir? Bazılarının herkese uygun bir evrenselin doğum arifesinde olunduğunu tahayyül ettiğini biliyorum. Ama hangi evrensel? Hangi yeni sömürgecilik bu evrenselde pusuya yatmış bekliyor? Bunun bedelini kim ödeyecek? Doğanın düzeninin dışında erkek ve kadınların hepsi için geçerli bir evrensel yoktur. Doğal düzenin dışındaki herhangi bir evrensel, taraflı olarak inşa edilmiş, otoriter ve adaletsiz bir evrenseldir. Oluşturulacak ilk evrensel, insan kültürünün temel bir unsuru olarak her iki cinsiyet için de geçerli yasamadır. Bu, cinsel tercihlere zorlamak anlamına gelmez. Ama bizler "yaşayan" kadınlar ve erkekleriz, bir başka deyişle, cin-

siyetimiz var ve kimliğimiz bu farklılığa saygı duyan, yatay ve dikey ilişkiler sistemi dikkate alınmadan inşa edilemez.

Böyle bir düzen olmadığından, çoğu insan son yıllarda insanlıktan başka bir yerde bir kimlik alanı arayışı peşine düşmüştür. Erkek kendini eviyle ya da komşusununkiyle, arabasıyla ya da başka ulaşım araçlarıyla, katettiği mesafelerle, oynadığı maçların sayısıyla, hoşlandığı hayvanlarla, adına başkalarını öldürdüğü ve kadınları aşağıladığı biricik Tanrılarıyla, vb. olan ilişkileriyle tanımlıyor. Erkek, insan kalitesinin geliştirilmesi kaygısını duymuyor: "Bunun için zamanım yok... bunun modası geçti... o geçmişte kaldı..." Sorumsuz yurttaşların edilgen olarak dile getirdiği tüm bu kayıtsız tepkilerin, gerçek sivil kişilere uygun hak ve yükümlülüklerin olmayışından kaynaklandığını düşünüyorum. Bu da, büyük ölçüde yetkeciliğe, şiddete ve yoksulluğa neden olmaktadır.

C.L.- Cinsiyetli bir haktan/hukuktan, dişil türün içinde kayıtlandığı bir haktan/hukuktan söz ediyorsunuz. Geleneksel 'eşdeğerlilik" kavramından oldukça farklı bir düşünce söz konusu. Dolayısıyla söz konusu olan "herkes için eşit yasalar" değil, kadınların erkeklerle eşit olmadığı gerçeğini dikkate alan bir yasa anlayışıdır. Cinsiyetli hak/hukuk kavramını açıklar mısınız?

L.I.- Kadın ve erkek arasındaki farklılıkların açığa çıkması için, mücadelenin kimi açılardan hakların eşitliği konusunda yapılması gerektiğini düşünüyorum. Ya da en azından böyle düşünüyordum. Şimdi, bana bir zamanlar akla uygun ve izlenebilecek bir çözüm gibi görünen hakların eşitliği talebinin, bir ütopya veya bir tuzak olduğuna inanıyorum. Niçin? Kadın ve erkek eşit değildir. Eşitlik stratejisi diye bir şey olacaksa,[3] bu strateji farklılıkların tanınmasını amaçlamalıdır. Örneğin, gelişim gösterebilmele-

[3] Her ne kadar bir strateji olmasa da hak kavramında yer alıyor.

ri için tüm toplumsal etkinlik alanlarında eşit sayıda erkek ve kadının yer alması sağlanmalıdır. Kuşkusuz bu çözüm, belli bir düzeyde arzulanabilir bir çözümdür. Ama bu, yeterli bir çözüm değildir. Bu yetersizlik kadınlar ve erkekler arasında farklılıkların olduğu konusundaki şüpheciliği pekiştirmektedir ve bu farklılığın kabulü konusunda gerilemelere neden olmaktadır. Üstelik bu şüpheciliği ve gerilemeleri kadınlar da benimsemektedir. Eşitlik stratejisi niçin yeterli değildir? Öncelikle, verili toplumsal düzen ve meslekleri tanımlayan düzen cinsiyetlerin farklılığı açısından tarafsız değildir. Çalışma koşulları ve üretim teknikleri cinsiyet farklılığını gözeten bir eşitlik anlayışına göre oluşturulmadıkları gibi, bu anlayışa da uygun değillerdir. İşin amaçları ve işleyiş biçimleri ne erkekler ve kadınlar tarafından ne de onların çıkarları açısından tanımlanmıştır. Bu nedenle eşitlik en iyi haliyle ücret konusunda gerçekleşebilir. Kuşkusuz eşit işe eşit ücret hakkı, tıpkı ev dışında çalışma ve ekonomik bağımsızlık kazanma hakkı gibi meşru bir haktır. Kimi kadınlar bunun, insan kimliklerine saygı açısından yeterli olduğunu düşünmektedir. Kişisel olarak ben böyle düşünmüyorum. Kadınların asgari bir özgürlük elde edebilmek için kendilerinin olmayan bir kültürün buyruklarına tabi olmak zorunda kaldıkları gibi bir anlayışı desteklemediği sürece, bu yeni ekonomik koşullar tüm toplumsal yapının yeniden ele alınması için itici bir güç oluşturabilir. Örneğin, kadınların savaş silahları üretiminde ya da çevre kirliliğine yol açan araçların üretilmesinde işbirliği yapmaları, erkeklerin çalışma ritmini benimsemeleri ya da giderek kendilerini kişiliksizleştiren ve doğal dilleri olmayan yapay dillerin gelişimine katkıda bulunmaları ve onların gelişimine boyun eğmeleri mi gerekecektir? Bunların eşit haklara sahip olmakla bir ilgisi yoktur. Çünkü özgürce yaşama şansını elde edebilmek için kadınlar, erkeklerin üretim araçlarına

boyun eğmeye ve onların sermayelerini ya da toplumsal-kültürel miraslarını çoğaltmaya zorlanmaktadırlar. Her şeye rağmen kadınlar çalışma dünyasına girmektedirler, ama bu dünyada dişil kimliklerine de yabancılaşmaktadırlar. Kadınların çalışma yaşamını bırakıp eve dönmeleri konusundaki teşvikler, sanıldığı gibi sadece en tutucu kadınlar nezdinde değil, kadın olmayı denemek isteyen kadınlar nezdinde de yankı bulma şansına fazlasıyla sahiptir. Bununla kastettiğim, bir kadının sadece erkekler için geliştirilmiş çalışma koşulları ve bağlamlarında kendi kimliğine yabancılaşmadan tıpkı bir yurttaş gibi yaşamını kazanmasına olanak tanıyan hiçbir işin olmamasıdır. Bu sorun üzerinde durulmaması, kadın özgürlüğü için çalışan insanlar arasında yanlış anlamalara ve uyuşmazlıklara yol açıyor. Zamanın çoğu, yapılan yanlışlarla geçiyor ve çoğu yanlış anlama, mevcut mikro veya makro iktidarlar tarafından bilinçsizce ya da bile isteye sürdürülüyor. Kadınlarsa bir ikilem içindeler: Kadınlar evden çıkmak, ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek, toplumsal bir görünürlük kazanmak, vb. anlamına gelecek asgari toplumsal haklar ile bu asgari hakları elde edebilmek için ödedikleri ve diğer kadınlara ödettikleri psikolojik ve fiziksel bedel arasında sıkışıp kalmışlardır. Her iki cins için farklı hakların olduğu ve toplumsal statü açısından kadınlar ile erkekler arasında bir denkliğin olması gerektiği sivil toplumun temsilcilerinin bu hakları yasalaştırmasıyla tanınıp kabul edilirse, tüm bu yanlış anlamalar bir çözüme kavuşabilir. Öyleyse öncelikle bu amaçlanmalıdır.

C.L.- Mevcut hukukun erkeklere göre oluşturulup geliştirildiğini gösteren bazı örnekler verebilir misiniz? Cinsiyet farklılığını dikkate alarak tanımlanmış yasalar hangileri olacaktır?

L.I.- Sanırım bu iki soruya kısmen aynı anda yanıt vermem olanaklı. Erkekler topluluğunun, erkekler arası

topluluğun malları olarak kendilerine mal ettiklerinin kadınların hakkı olarak tanımlanması gerekir; erkekler sadece kadınların ve çocukların bedenlerini kendi malları olarak görmemişlerdir; aynı zamanda doğal mekânı, ikamet alanlarını, göstergeler ve imgeler düzenini, toplumsal ve dinsel olarak temsil edilebilmeyi de sahiplenmişlerdir.

Dolayısıyla ben bu sorunları kadın hakları olarak ileri sürülmesi gereken şeyler açısından ele alıyorum:

1. *İnsan onuru* hakkı, yani:

• Kadınların beden ve imgelerinin ticari kullanımının durdurulması.

• Kamusal alanlardaki tutumlarda, sözlerde ve imgelerde kadınların kabul edilebilir temsilleri.

• Kadınların işlevsel bir yönü olan anneliğin sivil ve dini iktidarlarca sömürülmesine son verilmesi.

2. *İnsani kimlik* hakkı, yani:

• Bakireliğin (ya da fiziksel ve ahlaksal bütünlüğün) aile, devlet ya da din tarafından hiçbir biçimde paraya çevrilemez ve indirgenemez dişil kimliğin bir unsuru olarak yasal düzenlemeye kavuşturulması. Dişil kimliğin bu unsuru, kız çocuğuna sivil bir konum kazanma ve bekâretini arzu ettiği sürece koruma (isterse bekâretini dini bağlılığı açısından da koruyabilir) ve aile içinden ya da dışından bu hakka zarar verecek kim olursa olsun yasanın yardımıyla ona şikâyette bulunma olanağı verir. Kızların bizim kültürümüzde (Batılı kültürlerde) erkekler arası mübadeleye daha az konu olduğu doğru bile olsa, kızların bekâretinin pazarlandığı pek çok ülke/kültür varlığını koruyor. Buna karşın erkekler arasında mübadele edilebilir bedenler olarak görülen kızların kimlik statüsü ne yeniden ele alındı ne de bu statünün yeniden formülleştirilmesi söz konusu oldu. Kızların bireysel ve toplumsal yurttaş olarak kendilerine dayanak alacakları pozitif bir kimliğe gereksinimleri vardır. Kızların sahip olacakları bu özerk kimlik,

kadınların erkeklerle girdikleri duygusal ilişkilerin kendi rızalarıyla kurulmasının sağlanması ve evlilik kurumunun kadınların eril iktidar nedeniyle kendilerine yabancılaşmalarını engelleyecek bir kurum biçimini alması için de gereklidir.

Ayrıca evlilik kurumu, özellikle yetişkin olmayan kız çocuklarının evliliği açısından yasal olarak değiştirilmelidir. Çocukların evliliği konusundaki yasal düzenlemeler, günümüzde genç çiftlerin, özellikle de reşit olma yaşına henüz girmeden çok erken bir dönemde evlenen bir kadının velayetinin aileye, dine ya da devlete verilmesini desteklemektedir. Yasal evlilik yaşının küçültülmesi ya da reşit olma yaşının büyütülmesi ve çiftlerin yasal sorumluluğa sahip olmadıkları gayri hukuki bir kurum gibi işleyen evliliğe izin verilmemesi gerektiği kanısındayım.

Bu haklar bizlere basit ceza yaptırımlarından kurtulma ve kadın hakları alanında hukuki meşruiyetten yararlanma olanağı verecektir. Örneğin, tecavüz ve ensest ilişki ya da pornografi, fuhuşa zorlama davalarını vb. düşünüyorum. Bu davalar suçluya bir cezanın verilmesi mantığıyla görülüyor; kadınlara uygun pozitif hakların sivil toplum tarafından güvence altına alınması anlayışı bu davaların görülmesinde hiçbir rol oynamıyor. Oysa kadınların sadece basit bir davacı konumuna sokulması ne kadınlar ne de cinsler arasındaki ilişkiler açısından arzulanır bir şeydir. Kadınlar için oluşturulmuş yurttaşlık hakları olsaydı, tecavüz ya da kadınların maruz kaldığı diğer şiddet biçimi davalarında toplumun tamamı zarar gören taraf konumunda yer alabilirdi; bu durumda toplum, kendisini oluşturan kişilerden birine verilen zararda davacı ya da ortak-davacı olurdu.

• Dişil kimliğin (ayrıcalıklı bir parçası olarak değil) bir parçası olarak annelik hakkı. Beden hukuki düzenlemelerin konusu haline gelebiliyorsa (ki öyledir), dişil be-

denin medeni hukukta bakire ve potansiyel olarak anne olacak bir beden şeklinde tanımlanması gerekir. Bu, annenin hamile kalıp kalmamayı seçmesine ve hamileliklerinin sayısını belirlemesine dayanak oluşturacak bir medeni hakka sahip olacağı anlamına gelir. Bu durumda çocuğun doğumunu annenin kendisi ya da yetkili kıldığı bir kişi (erkek ya da kadın) nüfus idaresine kaydettirebilecektir.

3. Anneler ile çocuklar arasındaki karşılıklı yükümlülükler medeni hukukta tanımlanacaktır. Böylece anne çocuklarını koruyabilecek ve yasa ona bu konuda yardım edecektir. Bu durum anneye, çocuklarla, özellikle kız çocuklarıyla ilgili kaçırma, ensest ilişki, tecavüz ve istismar olaylarında sivil toplum adına davacı olma olanağı tanıyacaktır. Anne ve babanın her birinin yükümlülükleri farklı şekilde tanımlanacaktır.

4. Eril haklardan kaynaklanan silahlanma ve çevre kirliliği de dahil tüm tek yanlı kararlara karşı kadınların kendi yaşamlarını ve çocuklarınınkini, yaşam alanlarını, geleneklerini ve dinlerini savunma hakları olacaktır.

5. Mali düzeyde:

- Bekârlık, vergilerle ya da başka harçlarla cezalandırılmayacak.
- Devletin yaptığı çocuk yardımlarında, bu yardımlar her bir çocuk için eşit olacak.
- İzleyebilmek için kadınların da erkekler kadar vergi ödediği, televizyon başta olmak üzere tüm kitle iletişim araçları zamanlarının yarısını kadınlara yönelik programlara ayıracaktır.

6. Örneğin dil gibi mübadele sistemleri erkek ve kadın için eşdeğer bir mübadele hakkını güvenceye alacak biçimde yeniden düzenlenecektir.

7. Kadınlar, tüm sivil ve dinsel (din de sivil bir iktidarı temsil eder) karar organlarında eşit sayıda temsil edilecektir.

C.L.- Bazı kadınlar hukuki konulara dışsallıklarını ve yabancılıklarını ve bu konulara ilgi duymamalarını kuramsallaştırdı. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

L.I.- Sanıyorum bunun nedeni, dişil kimliğin tanınmasının mevcut koşullarının kötü çözümlenmesidir. Ama hukuku genellikle dişil çıkarlara aykırı biçimde kullanan erkek yurttaşların sorumluluğu altında olan ve kendi yurttaşlıklarını kazanamamış bu kadınların, toplumsal örgütlenmenin bu önemli boyutunu dikkate alamamalarını anlayabilirim. Bunu, dişil hukukun var olduğu zamanlarda, bu hukukun genellikle yazılı hukuk haline getirilmediğini ve ataerkil yönetimlerde giderek çoğalmış olan kurumların baskısına maruz kalmadan uygulanmış olduğunu dikkate aldığımda daha da iyi anlıyorum. Ama bu dişil hukuk var olmuştur. Kadınların toplumsal düzeni yönettikleri dönem, bazılarının ileri sürdüğü gibi kaosla sonuçlanmamıştır. Dişil hukuk şu niteliklere sahipti:

- Anneler ve kızları arasında malların ve adların aktarımı.
- Daha sonraki aktarım düzeninde kız kardeşlere ve en son doğmuş olan çocuğa ayrıcalık tanınması.
- Soy zincirinde kutsallığın ve dinselliğin önemi.
- Doğulan ülkenin 'anayurt' olarak tanımlanması.
- Yerel mekânlara ve kutsallıklara saygı.
- Doğanın ürettiği besinlere, öncelikle meyvelere, ardından tahıllara saygı duyulması.
- Yaşamın devinimine, ışığın, mevsimlerin ve yılların döngüselliğine saygılı bir zamansallık.
- Aşka ve barışa dayalı yüce bir ahlaksallık.
- İnsanlığın tüm üyelerinin oluşturduğu bir toplum/cemaat.
- İttifakların kurulmasının ve anlaşmazlıkların çözümünün kadınların kararına bırakılması.
- Sanatla bağlantılı simgesel sistemler.

Örneğin Johann Jacob Bachofen'in çalışmalarında ve Mircea Eliade'nin Hindistan'da hâlâ varlığını sürdüren yerli kültürlere ilişkin betimlemelerinde, dişil hukukla ilgili bu unsurların izlerine rastlanabilir. Bu kaynakların her şeyi kuşattıkları söylenemez. Ama bunlar ve dayandıkları kaynakçalar, araştırmalara ipuçları sağlayabilir. Bu gerçekliği eril kuramcıların da tanıdığını gösterebilmek için, örneklerimi kasıtlı olarak sadece erkek araştırmacılar arasından seçtim.

Bugün dişil öznelliğe karşılık geldiğini düşündüğüm bu haklara saygı gösterilmesi için, artık bu hakların yazılı yasalarda yer alması gerekmektedir. Aksi halde soyağaçlarının belirlenme şekliyle daha doğdukları anda kendilerine yabancılaştırılmalarına neden olan yazılı yasa, kızların aleyhine uygulanmaya devam eder. Ayrıca, kadınların öznel mübadelelerin nesnel araçları olan simgeleri, imgeleri, gerçeklikleri ve düşleriyle öznelliklerini açığa vurabilecekleri toplumsal bir düzen kurmalarının arzulanır bir şey olduğunu düşünüyorum.

C.L.- Bu görüşmeyi, hukuk sorunuyla ilgilenen kadınlara (ve erkeklere de) vereceğiniz öğütlerle bitirmek istiyorum.

L.I.- Öncelikle, kadınlara ve erkeklere vurguncu ve yabancılaştırıcı aracılar olmadan, kendi emeğiyle yaşama ve beslenme şansı tanıyan doğanın korunmasının güvence altına alınması.

• Kadınların ve erkeklerin, kız çocuklarının ve erkek çocuklarının, annelerin ve babaların, dişil ve eril yurttaşların, kadın ve erkek işçilerin, vb. herkesin yaşamıyla ilgili temel hakların belirlenmesi. Bu hakların belirlenmesine kadın ve erkeklerden başlanması ya da şayet strateji gereği diğer öncelikler öne çıkıyorsa, bu farklılığın en azından bir ufuk olarak korunması.

• Bir ya da birkaç kişinin yönettiği grup veya toplulukların haklarını azaltmak. Çünkü herkesin kendisinden medet umduğu ve yardımına başvurduğu anlamda bir demokrasi henüz mevcut değildir. Üstelik günümüz demokrasisinin üstüne bina edildiği ilkenin, erkeklerin bu demokrasiyi, tek başlarına tanımladıkları ve kurdukları çağ açısından ve bu tanımlanma ve kuruluşun tarzı açısından sorgulanması gerekmektedir.

• Barınma, yani özel mülkiyet konusunda güvence sağlayan bir hakkı yeniden tanımlamak ve barınma hakkını değerli bir hak haline getirmek. Kadınların, erkeklerin ve çocukların yaşayabilecekleri bir yere gereksinimleri var. İnsanların barınma gereksiniminin, barınma arzularının ve barınmak için yaptıkları meşru yatırımların (arabaların, uçakların, gürültülü makinelerin, vb.'nin neden olduğu) çevre kirliliğiyle, inşa edilen binaların inşaat kusurları ya da güvensizlikleriyle kötüye kullanılmaması gerekir. Öyle ki bazı durumlarda, önceden inşaat izni verilmeyen bir alanda inşaat izninin verilmesiyle, (inşaat izni verilmediği için de ışıktan, havadan ve huzurdan yoksun bırakılan) bu yasak inşaat alanlarının eski sakinleri gayrimenkullarla ilgili yasal korunmaya sahip olamadıkları için yarı-göçebe konumuna düşürülebilmektedirler.

• Paranın gücünü, özellikle zenginlerin ya da çok fazla zengin olmayanların kaprisli arzularıyla birleşen artıdeğeri azaltmak (sözgelimi, insanların yoksunluğunu ve çaresizliğini, onları henüz bir yere yerleşmeye karar vermemiş alıcılar tarafından talep edildiğini ileri sürerek küçük bir dairenin daha pahalı olduğuna inandırarak sömüren emlakçıları alın; üstelik satış uzmanları böyle bir şeyin söz konusu olmadığını çok iyi bilirler); ve üretim araçlarının seçimine ve ürünlerin maliyetine dayalı mübadelelere geri dönmek; bir başka deyişle, toprak, hava, okyanus ve insan bedenleri açısından üretimin hızlandırılmasına ya da aşırı

üretime dayanmayan doğal yöntemlerle üretim araçlarını yeniden kullanıma sokmak.

• Yürürlükteki hukuk anlayışının kaynaklarını, özellikle kadınların gerçekten sivil kişiler oldukları, kötü niyetle Tarihöncesi diye adlandırılan dönemle bağlantılı biçimde sorgulamak. Bu, bizi mevcut yasalarda nelerin değişmesi gerektiğini düşünmeye ve yurttaşlık ve dinsellik gibi kavramların birbirinin içinde eriyebilir ya da birbirinden farklılaştırılabilir ve özgür tercihleri güvence altına alabilir iki kavram olarak irdelemeye götürür.

Mart 1988

"Erkeklerden Çok Kadınlar"[1]

"Le penseur neutre était une femme"[2] (Cinsiyeti nötr düşünür bir kadındı) başlıklı makalenle kamuoyundaki tartışmalara yaptığın katkıyı, içtenliğini ve bu makalede kendini açıkça sorgulamanı takdir ediyorum. Bu katkının, kadınların çoğunun nasıl pek çok şeyi istemeseler bile yaptıklarını anlamalarını sağlayacağına inanıyorum. Bu da, kendi öykün -kendi "nötr" yaşam hikâyen ve dişile yönelişin- olarak betimlediğin şeyin, sadece senin değil, kültürümüzdeki pek çok kadının öyküsü olduğunu gösteriyor. Kadınlık konusundaki bilinçlenmen ve bu bilinçlenmenin kamusal bir anlatıya dönüştürülmesi, cinsiyet "nötrlüğü" konumunun kadınların özgürleşme yolu olarak artık böylesine otoriter bir şekilde savunulmasını olanaksız kılacak-

---

[1] Milano Kadınlar Kitabevi'nin *Sottosopra vert*, 1985'te yayımladığı manifesto. Luisa Muraro da bu kadınlar grubunun bir üyesidir.

[2] Bkz. *Le sexe linguistique.*

tır. Seninle her şeyi açıkça tartıştığımız ve tanımladığımız için dile getirdiğimiz saptamaları biraz daha ileriye götüreceğim, götürmek istiyorum: Zorunlu olarak dişil cinsiyetli özneler olmamız gerekir. Çünkü bu zorunluluk, tüm kadınları, biyolojik ya da manevi annelerimizi ve kızkardeşlerimizi de kapsayan etik bir sorundur. Yalnızca görgül değil, aynı zamanda öznel olarak kadın olmak için yaptığımız bir seçim de olan bu zorunluluktan hareketle, bu makalede ve yaptığın kamusal açıklamalarda ileri sürdüğün kimi savlar hakkında birkaç soru sormak istiyorum.

Luce IRIGARAY.- Birkaç kadınla birlikte, dişil kimlikte "dikeylik" [verticalité] hakkını talep ettin. Erkek egemen kültürlerde bu sözcüğe yüklenen yorumlarla karışmaması için, bu talebinizin anlamını açıklar mısın? Bir başka deyişle makalendeki kimi bölümlerde yer aldığı biçimiyle bu sözcük senin için ne anlama geliyor?

a) Sözcüğe bir kadının soyağaçsal oluşum hakkı anlamını yüklüyorsun ve bunun da hem senin mutsuzluğuna neden olduğunu hem de istemeden annene ve diğer kadınlara haksızlık etmene yol açtığını söylüyorsun.

b) Kastettiğin kadınlara özgü tinsel bir oluşum hakkı, kadınların cinsiyetli bedenlerini evrensel ve yansız olduğu iddia edilen bir gerçeklik adına yadsımak yerine onunla uyum gösteren bir hak mı?

Başka bir deyişle, sana ya da bana göre, kadınların özgürleşme mücadelesinin kadınların bir kültürün "süper kadınlarına" ya da "süper annelerine" dönüşmesi değil de (çünkü günümüzde kültür, kadınları bu tarzda istismar ediyor) anneliğe, "erkekler gibi olmaya" ya da verimli üretken makineler gibi işlemeye indirgenemeyecek bir kimliğin keşfedilmesi olduğunu nasıl açıklarsın?

Luisa MURARO.- Dikeyliğin gerekliliği düşüncesi Carla Lonzi'den[3] (tam olarak dişil aşkınlıktan söz eder), Simone

[3] İtalyan deneme yazarı. Bkz. *Sputtiamo su Hegel.*

Weil'in *Cahiers (Defterler)* adlı yapıtından ve senin *Éthique de la différence sexuelle* (*Cinsel Farklılık Etiği*) adlı yapıtından doğdu. Dikeyliğin fallik anlamı, güneş enerjisinin dikey yönde hareket ettiğini, tıpkı özsuyun ve genelde bitkisel yaşamın yönü gibi yerçekimi gücünün de dikey olduğunu çoğu kez bize unutturuyor. Kuşkusuz, söylediklerinde çift anlamlılığına sıkça tanık olduğum kısmen mecazi bir dil söz konusu. Tıpkı diğer kadınlar gibi, tıpkı herhangi bir kadın gibi ben de dünyaya "büyüme" arzusuyla geldim. Bu arzu kuşkusuz, yetişkin olmayı arzulamak anlamına gelir, ama sadece bunu ifade etmez. Ancak karşımda, fiziki olgunluk dışındaki her türlü büyüklük düşüncesinin öteki cinse ait göründüğü bir dünya buldum. Bu dünya hem duyduğum arzular hem de dişil kimliğim açısından bir *karmaşaya* düşmeme yol açtı. Dişil kimliğim ile arzularımın uyumlu olmasını sağlayamadım; birbirlerini destekleyip gelişimlerini sürdürmelerini ise hiç başaramadım.

Şu an bir kadının sahip olabileceği arzularla dişil kimlik arasındaki zenginleştirici döngüselliğin mümkün olabilmesi için çalışıyorum. Sözgelimi, bilgiye duyulan dişil sevginin hem saygın hem de somut bir anlama sahip olacağı bir toplumun ortaya çıkması için çaba sarf ediyorum. Tabii bu; her kadının kendisi için arzuladığını varsaydığımız asgari özgürlüğün ötesine uzanan bir şey. Dişil cinsel kimliğimde kök salan özgürlüğü, kendim ve ötekiler için istiyorum; çoğu kadın dişil cinsel kimlik arayışından vazgeçti ya da zaten hiç böyle bir dertleri olmamıştı. Bunu kendimize açıkça itiraf etmeliyiz.

L.I.- Sottosopra vert *(Milano, 1985) manifestosunda, rahat olma, kadın özgürleşmesinin bir amacı olarak belirlendi. Sanıyorum bu, ayağı yere basan sağlam bir girişimdi, ama biraz zorlamalı ve safiyane bir boyut da taşıyordu:*

a) Toplumda yapılacak uzlaşmalar hep var olmuştur. Ancak toplum nadiren bir rahatlık alanı olmuştur. Birlikte olmak, karşılıklı saygı ve anlayışı gerektirir.

b) Dil ve temsil sistemleri dönüşüme uğratılmadıkça kadınlar rahata kavuşamazlar. Çünkü bu sistemler erkek öznelliğine ve erkekler arası kültürün "rahatlığına" göre biçimlenmiştir. Bu soruları ortaya atarak birçok kadına cesaret vermiş olan girişiminizi yok etmek gibi bir amacım asla yok. Dil ve imge gibi az çok somut kültür araçları dönüştürülmeden, seni, hepimizi kadınların toplumda rahata kavuşamayacaklarının bilincinde olarak çabalarını sürdürmeye davet etmek istiyorum. Toplumda kadınlara saygı gösterilebilmesi ve kadınların da birbirlerine saygı duyabilmeleri için, dil ve temsil bağlamlarının kadınlara erkeklerinkine eşit öznel haklar ve aracı yöntemler sağlaması gerekmektedir. Aksi halde, kadınlar hem bir an kendi rahatları olarak düşündükleri şey açısından bile erkeklerin egemenliği altına girmiş olurlar hem de kendilerine özgü bir öznelliğe sahip olamadıkları için sürekli birbirlerine saldırırlar. Bu dönüşümlerin zorunlu olduğu konusunda sanırım benimle aynı düşüncedesin. Üniversitede verdiğin eğitimde bunları şimdiden nasıl gerçekleştirmeye başladığını anlatır mısın?

L.M.- Sottosopra vert'de yüklenen anlam ile rahat olmak, rahatlıkla dünyada olmak şu demektir: Yabancı ya da hizmetçi olarak değil, evlerinin ve kendilerinin egemeni efendisi ve iktidar sahibi kadınlar olarak[4] var olmak demektir. Para ve silah gibi egemenlik araçlarına dayanmadan ve onlardan güç almadan böylesi bir egemenliğe ula-

[4] Irigaray burada kadın olarak var olmaktan ne kastettiğini anlatmak için *donne*, *dominae*. *dames*, *maitresse* sözcüklerini parantez içinde kullanır. *Donne*, yeni bir iktidar paylaşımına, *dominae* egemen anlamına, *dames* bununla bağlantılı olarak egemenlik hakkına sahip kadınlara, *maitresse* ise kadın efendilere işaret etmektedir (ç.n.).

şabilmek için, dönüşümlerin özellikle vurgulamış olduğun simgeler düzeyinde gerçekleşmesi gerekmektedir.

Aşağıdaki basit saptama, bu dönüşüm gereksiniminin olumsuz bir biçim kazandığını açıkça ortaya koyuyor: Canlılığını hâlâ koruyan kadın özgürlüğü hareketinin üzerinden yirmi yıl geçmesine karşın, bu kadın hareketi hâlâ kadınların erkeklerle eşit olma istencinin bir ifadesi olarak yorumlanmaktadır; kadın hareketinin bu temsili yanlış bir temsildir. Ancak kadın hareketinin bu temsili tüm toplumsal alanlardaki egemen paradigmalarla örtüştüğü ölçüde de *gerçeğe uygun* bir temsildir. Örneğin son yıllarda politik alanda kadınlara "fırsat eşitliği" tanıyan projeler oluşturulmaktadır; din alanında ise, kadınların da din görevlisi olabilmesi, buna karşı çıkanlarca ya da taraf olanlarca erkekler karşısında kadınların talep ettiği bir hak olarak anlaşılıyor; kimse bu talebi kimi kadınların Din İşleri Bakanlığı gibi bir görev biçiminde yapmayı arzuladıkları dişil bir toplumsal aracılık gereksinimi olarak yorumlamıyor.

Dişil istencin bu sistematik çarpıtılmasına karşı mücadele ederek, sözünü ettiğin dönüşümlerin gerçekleşebilmesi için çaba harcıyorum. Erkeklerin yarattığı bu konudaki çarpıtmalara karşı mücadele etmiyorum; bu mücadeleyi diğer erkeklere ya da kadınlara bırakmayı yeğliyorum. Bu çarpıtmalar dişil beyinde (zihinde) kuluçkaya yattığında ise, onlarla birebir çarpışıyorum (kavgacı bir dili bile isteye kullandım). Gerçekten de bazen farklılık düşüncesi kadın zihninde özgürlük arzusu ile erkekle çatışmaya girme korkusu ve erkekten bağımsızlaşma arzusu ile bağımsız olmaktan duyulan korku arasındaki bir çapraz ateşe yol açabilmektedir. Bu mücadelede başvurduğum araçlar, bana en uygun araçlar, dil ve genel olarak simge sistemleri üzerinde doğrudan gerçekleştirilen müdahalelerden oluşmuyor. Ancak bu müdahaleleri olumlu buldu-

ğum için destekliyorum; karşılıklı güven ilişkisi [*l'affidamento*[5]], eşdeğersizlik [disparité] pratiği, ayrı kadın toplulukları ve eşcinsellik gibi kadınları güçlendirebilecek toplumsal pratikleri yeğlediğim mücadele araçları olarak sıralayabilirim. Üniversitede yukarıda sözünü ettiğim çarpıtmaları (gerçekmiş gibilikleri) alt etmek ve gerçeği bulup ortaya çıkararak dile getirebilmek için gerekli gücü oluşturmaya yönelik çalışmalar yapıyorum.

L.I.- Bu durumda, kadın özgürlüğü, kararlı ve tutkulu yeni bir adım atmayı gerektiriyor: Kültürün özgürleştiren ya da baskı altına alan ve sömüren bir üretim aracı olarak yorumlanması. Bu siyasal çözümlemeye katılıyor musun? Bu durumda amacımız, yalnızca maddi malların sahipliğini hedefleyen bir eşitlik anlayışından farklıdır. Ayrıca kazanılacak olan, adalet ve tinsel huzurla da ilgilidir. Bu konuda ne düşünüyorsun? Eğitim alanında yaptıklarının dışında, kültürel ekonomi ile sözcüğün tam anlamıyla ekonominin birbirinden ayrışmayacağı bu yeni Tarih'i gerçekleştirebilecek başka ne gibi yollar öneriyorsun?

L.M.- Burada ele alınmayacak denli kapsamlı, ama bir o kadar da önemli bir konuyu açtın. Bu yolda başı bildiğin gibi Simone Weil çekmiştir. Şimdiye değin hiç kimse Weil kadar derinlikli bir biçimde maddi mallar ekonomisi ile tinsel ürünler ekonomisinin nasıl ilişkilendirilebileceği üzerinde durmadı. Öncülerimiz arasında sanırım Enrico Berlinguer'den söz etmemiz gerekir; yıllar önce senin ileri sürdüğüne benzer siyasal bir değişim önermişti (ama başarılı olmadı).

Bu araştırmaya kaldığı yerden devam etmeliyiz, etmemiz gerekir. Bize yardımcı olacak başka bir şey daha var: Siyasal kadın hareketi. Bu hareket öznelliğin güçlendiril-

[5] İki kadın arasındaki güven ilişkisi; daha genç olan kendinden büyüğünden arzu ettiği bir şeye ulaşmak için yardım ister.

mesi, niteliksel farklılıklara önem verilmesi, simgenin öneminin tanınması gibi ekonomik düzenin aşılmasını sağlayacak bazı unsurlara sahiptir. Ayrıca, içeriden bilgiye ve toplumsal yetiye dönüştürülmesi koşuluyla ekonomik düzen mantığının dışında gelişmiş kadın deneyimi de bize yardımcı olabilir.

Üzerinde biraz daha düşünmek istediğim için, araçlarla ilgili son soruyu yanıtlamayacağım.

Ocak 1988

Senin Sağlığın, Kim ya da Ne?

Kadın sağlığını nasıl tanımlamalı? Günümüz toplumunda hiçbir şey kadınların *dişil cinsiyetli özneler* olmasına izin vermiyor... Bu durumda, kadınların sağlığının olası tanımı ne olabilir? Kadınlar genellikle hep biraz hasta mıdır? Belki de öyledir. Nasıl olsun da kendini özne-ben [je] olarak onaylamasının hiçbir koşuluna sahip olmayan, aksine erkeklerin onu onaylamasına sürekli tahammül etmesi gereken kadın, hasta olmasın! Erkeklerse söylemlerde, imgelerde, edimlerde ve kadın bedeninin ticaret nesnesi olarak kullanılmasında kendilerini onaylıyorlar. Toplumlar artık kızların çeyizleri olmasını beklemese de, dişil bedenler sanat, sanayi, reklam ve medya piyasasında devletlerin verdiği izinle ve ahlaki ve dini kurumların bu konudaki sessizliği sayesinde satılmaya devam ediyor.

Kadın sağlığı konusunda çözümü çok daha zor bir başka sorun daha var. Bir kadının doğumda çektiği doğal acı,

toplumun ona yaşattığı yapay acıdan nasıl ayrılabilir? Çoğu kadının doğumu hâlâ tek başına yaşadığını düşünüyorum.[1] Hiç kimse kadınların bu konuda *özne* olarak konuşmasına izin vermiyor. Ama daha çok sürekli *anne* olarak ve dolayısıyla da acı çekenler olarak böylece acı çekmekle yüceltiliyorlar. Böyle tanımlanan kadınlar kendilerine uygun görülen bu kimliği bir tür kısasa kısas gibi kuşaktan kuşağa aktarıyor: Kadın olabilmek için acı çekmek gerekir.

Acı Çekmeden Kadın Olmak

Geçenlerde genç bir İtalyan arkadaşım bana içini dökerken tüm annelerin biraz huysuz olduğunu düşündüğünü söyledi. Hemen hemen tümü anne yaşlı kadınlarla yapılan bir çalışmada gözü korkmuş ve incinmişti. Bu söylediğinde doğru bir yan var. Bunu, erkek egemenliği olarak adlandırmayacağım. Çünkü böylesi bir adlandırma, eril yorumlama modellerini kadınlara uygulayarak cinsel farklılaşmamayı yeniden temellendirmek olur. Bunun, toplumun ancak doğum sancısı çektikten ve çocuk sahibi olduktan sonra bir kadına var olma hakkı tanımasının yarattığı sonuçlara bağlı olduğunu düşünüyorum. Kadınların bu acıları geri dönüşü olmayan bir deneyim olarak yaşadığı kanısındayım. Kadınlar ya da en azından kadınların çoğu, bu yolculuktan sağlıklı bir şekilde geriye dönemiyor. Bu acılı deneyimle kısmen toplumsallaşabilen ya da bu deneyim yüzünden travmaya girmiş kadınlar bunun bedelini başkalarına ödetirler. Ayrıca kadınlar genellikle yalnızca çocuklarıyla ilgili tartışmalar bağlamında birbirleriyle ilişki kurarlar. Anneler ile kızları da kültürlerimizde ancak anneler

---

[1] Bekâretlerini yitirmelerinden ve pek çok kadın açısından yetersiz cinsellik bilgisi yüzünden fiziksel ve psikolojik bir yıkımı temsil eden ve hâlâ bir sır gibi saklanan cinsel ilişkilerin çoğundan söz etmeye bile gerek yok.

kabilesine dahil olmalarını sağlayacak sınavda başarılı olduktan sonra bir araya gelebilirler.

Kuşkusuz annelik kadınlara büyük bir mutluluk veriyor, ama bu mutluluk dayanılabilecek en büyük fiziksel acılardan biri olarak kabul edilen acıyı deneyimlemeyi gerektiriyor. Doğum yaparken çekilen acı kadın olmanın ölçütü haline geldiğindeyse, cinsel ilişkilerde çekilen acıyı, kadınların çektiği ahlaki acıyı da meşrulaştırıyor. Tüm bu acıların çekilmesi ise, kadınların "mazoşizminin" ve acıya dayanma güçlerinin teminatı altındadır. Aslına bakılırsa içinde yaşadığımız kültür kadınlara bundan başka bir seçenek de bırakmamaktadır. Mazoşistler başkalarına yönelik saldırganlığı kendilerine çevirenlerdir. Kadınların da saldırganlaşması mı gerekir?

Ancak bu eril kaynaklı tanımlama kadınlara uygun mu? Ya da anneliğin acılarının ve sevinçlerinin artık kimlik ölçütü olmaktan çıktığı farklı bir dişil kimlik üzerinde mi düşünmeliyiz?

Kadınlar gebeliği kendileri seçerse ya da diğer kadınlar farklı nedenlerle zor olan bu deneyimden söz etmelerinde onlara yardımcı olursa, doğum acısı görece daha iyi katlanılan bir acıya dönüşebilir. Ama annelik değiştirilemez bir yazgı, "ilk günahın" sonucu olarak dayatıldığında, kadınlara karşı yapılmış kabul edilemez bir adaletsizlik haline gelir; kadınlar böylece öznel haklarından yoksun bırakılmış olur.

Yetişkin kadını tanımlamakta kullanılan anneliğin bu neredeyse her şeyi kuşatıcı boyutu, yapay döllenme ve ilgili buluşların büyük bir yankı uyandırmasına neden oluyor. Bu konuya çok fazla ilgi gösteriliyor ve büyük paralar akıtılıyor. Çağımızın kısır bir çiftin fazladan bir çocuğunun olmasıyla ilgilenmektense, özellikle kadınların statüsü hakkındakiler başta olmak üzere çözümlemek zorunda olduğu bir sürü sorun var. Bunun acısını çekenler, beni ba-

gışlayın! Ancak doğal ya da tinsel ana-babaları bekleyen birçok çocuk var. Şayet çocuk sahibi olmak bir cömertlik gösterisiyse işte bunu gösterme fırsatı.

Yapay döllenme kuşkusuz birçok bilimsel ve etik sorunu da gündeme getiriyor. Bu yüzden buna kayıtsız kalamayız. Ayrıca yapay döllenme kısırlığın yıllardır sanıldığı gibi sadece kadınlara özgü bir sorun olmadığının da anlaşılmasını sağladığı için övgüyü hak etmektedir. Kimi bilim adamlarının bilinçli ya da değil, yapay döllenmeyle yaratıcı tanrıyı aşmanın bir yolunu bulduklarını düşündüğünün; bazı kadınların ise yapay döllenmeyi erkeklerden kurtulmalarını sağlayacak bir olanak olarak değerlendirdiğinin de farkındayım. Daha iyi değerler oluşturulmadan ya da bunlar benimsenmeden, bu konuda bir görüş açıklığına ulaşılmadan, verili bir toplumsal modelin yıkılmasını hedefleyen bu gelişmeler çok hızlı seyir gösteriyor. Üstelik bu gelişmelerin hızlandırılmasında doğmak için yaşanılacak bir dünyaya gereksinim duyan kız ve erkek çocukları bahane olarak kullanılıyor. Döllenmeye daha akla uygun bir şekilde yaklaşılabilmesi için, doğal ve tinsel yaşam ortamının iyileştirilmesi bugüne yapılmış bir kötülük olmayacaktır. Çağımızın en önemli sorumluluklarından birinin, körü körüne çocuk sahibi olma boyunduruğunun altına girmek değil, bugünün çocuklarının geleceğinin ne olacağını düşünmek olduğu kanısındayım. Kendini, cinsiyetini, diğer cinsiyeti, her iki cinsiyetin özgül ya da ortak yaratılarını sevmek, hemen şimdi birazcık toplumsal anlama kavuşabilmek için gerekli en asgari şey değil midir?

Tıp Olarak Düşünce

Bir süredir okullarda çocuklara, yani geleceğin kız ve erkek âşıklarına, onları aşktan ve kendilerinden iğrendiren laboratuvar ortamındaki dölleme yöntemleriyle cinsellik

eğitimi veriliyor. Aşkı onlara ne zaman gerçekten öğreteceğiz? Bir üreme organının çözümlenmesine indirgenemeyecek, en azından iki insan arasındaki duyguları da içeren aşkı. "Erkek arkadaşıma ya da kız arkadaşıma mektup" gibi konuları içeren edebiyat derslerimiz ne zaman olacak? Ya da düşü kurulan bir âşığın yüzünün ya da resminin yapıldığı sanat dersleri? Ya da birbirlerini seven veya sevecek yakın arkadaşlar olan kız ve erkek çocukların okulda açılan fotoğraf sergileri? Aşk belki de gizlilik ister, ama sürmesi ve gelişmesi için de kültürel ve toplumsal bir bağlama gereksinim duyar. Okullarımızda aşka olanak tanıyan ve gelişmesine eşlik eden toplumsal sözcükler ve imgeler ne zaman öğretilecek? Bunu yapmak çok kolay ve üstelik pahalı da değil! Bu, insanlık düzeninin gelişmesi için gerekli bir ilerlemedir; yüzyıllardır bu ilerleme kadınlara ve gençlere tanınmamış olduğu için de onların özellikle gereksinim duyduğu bir ilerlemedir. Erkeklerin de buna gereksinimi var ve her kadın ve erkek bu toplumsal dönüşüme elinden geldiğince katkı yapabilir; Freud ve Marcuse'nin terimleriyle söylenirse, yaşam itkisinin ölüm itkisinden daha fazla şans bulacağı bir dönüşüm.

Kadın sağlığının öncelikle kadınların yeterince onaylanmamış olmasından, kadınlara kendilerini özne ya da nesne olarak tanımlamalarının yasaklanmasından ya da bu tanımlamanın olanaksızlığından dolayı acı çektiğini düşünüyorum. Kadınlar bedensel dirimselliklerini bütünleştirebilecekleri öznel bir düzenden yoksunlar. Bir beden ancak ona bütünlük kazandıran ve canlılık veren kişisel ya da tinsel bir projesi veya amacı varsa sağlıklı olabilir. Böylesi bir amaç ya da proje olmadığında, beden bütünlüğünü koruyamaz ve uygun tedavinin olmadığı çeşitli rahatsızlıklara ve hastalıklara mahkûm olur. Yalnızca bedensel tedaviye başvurmak, az da olsa gerçek bir iyileşme olanağını azaltabilir.

Sağlıklı olmak için kadınların, cinsiyetli kimliklerinin özelliklerini keşfetmeleri gerekir. Kadınların ister aşk, kültür, toplum, ister siyaset söz konusu olsun, cinsel farklılıkta karşılıklılığa da gereksinimleri var; insanlık iki farklı öznel kimlikten ve onların ayrı ayrı amaçlarından ya da nesnelerinden oluşur. Öznel ve nesnel hakların bu kadar eşitsiz dağılmış olması son derece anormal ve hastalıklı bir durumdur. Kadınların "bu hastalıklardan kurtulmasını" öznel bir toplumsala giriş-kabul ritüeli sağlayabilir. Bunun için en azından şunlar gereklidir: Sorunun öneminin anlaşılması, sorunun çözümlenmeye çalışılabilmesi için karşılıklı dostluk ve saygı, ayrıntılı kültürel bilgilendirme, bazen de psikolojik tedavi yardımına başvurma. Kadınları tedavi edecek olası terapistlerin yetiştirilmesi de bunun için gereklidir.

Şubat 1988

Güzelliğimizi Nasıl Yaratmalıyız?

Kadınların sanat yapıtlarına baktığımda, çoğu kez onların yansıttığı dehşete varan acıdan üzüntü duyuyorum.

Kadınların yarattığı güzellikleri doya doya izlemek isterken karşımda keder, acı, öfke, bazen çirkinlik buldum. Mutluluk ve huzur bulmayı umduğum, günlük yaşamın parçalı doğasını bütünlemesini, birlik ve iletişim ya da paylaşımdan dem vurmasını beklediğim sanat, ek bir acı ya da yük kaynağına dönüşüyordu.

Güzellik yaratma yetisine sahip olduklarına derinden inandığım kadınların, acı çeken ve acı çektiren bu teşhirlerinin nedenlerini sordum kendime. Bu nedenlerden bazılarını düşündüm. Sanat yapıtlarında, sahip oldukları güzelliği ve güzellik biçimlerini yansıtmalarına yardımcı olacağını düşündüklerimi dile getirmek istiyorum.

1- Bu kadınlardan biriyim. Her ne kadar çirkin şeyleri yazmaktan ve göstermekten kaçınsam da acı gerçekleri

sıkça ele aldım. Yapabildiğim kadarıyla bunları güzel bir biçemle tartışıyorum. Biçemin bu ifşaların yol açabileceği yalnız kalmışlık duygusunu hafiflettiğini umuyorum. Olumsuzu dile getirirken aynı zamanda olumlu bir şey bulmaya ya da tanımlamaya çalışıyorum. Ayrıca kendilerini yoksunluklarıyla, olumsuz yanlarıyla ve eksiklikleriyle tanımlamaya eğilimli kadınlar, beni bu nedenle eleştirmişlerdir.

Şahsen olumsuzu ortaya dökmekten rahatsızlık duyuyorum; ama kadın bakış açısından bu tutum, gizli kalması gerekeni açığa çıkardığı ölçüde gerekli ve olumlu bir tutumdur.

Dolayısıyla kadınların çekilen acıyı gündeme getirmeleri bir hakikat edimidir. Bu edim aynı zamanda bireysel ve toplumsal bir arınma girişimine denk düşer. Yaşadıklarını dile getirmemeye zorlanan kadınlar, bunu, fiziki semptomlara, dilsizliğe, kötürümlüğe vb. dönüştürürler. Bireysel ve toplumsal acıları kamusal olarak dile getirme cesareti göstermenin, bedenin acılarını dindiren ve başka bir zamana geçmeye olanak tanıyan tedavi edici bir etkisi vardır. Acıları böyle dile getirmenin doğrudan bu tür bir etkisi yoktur, ama belki de kimi kadınlar için, kadın topluluğu için bunun geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Kadın yapıtlarındaki açık parçalanmışlık, Yunan tragedyasındaki yazgının gücüne tabi maskeli karakterlerle bağlantılandırılabilir. Bu karakterlerden bazıları, özellikle kadın kılığına bürünmüş, aşırı giyinik karakterlerdir; böylece bu kadınlar fazlasıyla soyunmuş ve çırılçıplak kalmış olur. Ne bedensel bütünlüklerini koruyacak el değmemiş bir tene ne de kız çocuğu ve bakire kimliklerini koruyacak annelerinin sevgisine sahiptirler.

2- Kadın olarak çocuk doğuruyoruz. Canlı bir varlık dünyaya getirmekten daha olağanüstü başka bir şey var mıdır: Bedensel olan mı, tinsel olan mı daha önemlidir? Bi-

ze ait olan bu yaratım öyle muhteşem bir şey ki diğer tüm işler ikincil görülebilir, hatta çocukların yetiştirilmesi bile. Ama bu olağanüstü kadın yapıtı, bir doğurma, özellikle erkek çocuğu doğurma yükümlülüğüne dönüştürüldü. Evrenin en büyük yaratıcıları, kadınlar, böylece eril toplumsal düzenin yeniden üretilmesine adanmış hizmetçiler haline geldi. En önemli yapıtlarından geriye, doğururken çekilen acı ve anne olmanın yarattığı yorgunluk kaldı. Buna, ataerkil kültürel düzenin, yaratıcı olmalarını yasaklayarak ya da bunu olanaksızlaştırarak kadınları doğurmak denen olguya indirgemesi eklenir. Günümüzde çocuk doğurmak konusunda, ortaya çıkan yapıtın güzelliği ile bu yapıtın erkekler arası uygarlıktaki tanımlanması arasında bir kafa karışıklığı vardır: Çünkü erkekler arası uygarlık, kadınlara tinsel değerler üretme hakkını hiçbir şekilde tanımamaktadır.

3- Böylece biz kadınlar, kendimize uygun olmayan bir biçimler düzenine hapsedildik. Var olmak için bu biçimleri kırmanız gerekiyor. Bu dayatılmış ölçütlerden özgürleşme edimi farklı sonuçlara yol açabilir.

• Ya bedenimizi zihnimizi onları baskı altında tutan şeyden kurtarmak isterken kendimizi yok edeceğiz; yeniden doğmak yerine kendi sonumuza neden olacağız.

• Ya da biçimsel hapishanelerimizi, prangalarımızı kırarak tenimizden bize geriye ne kaldığını keşfedeceğiz. Öğrenilmiş biçimlerin, hakikatin ya da inançların, sevinçlerin ve acıların ötesinde yaşamdan geriye kalanın, renk olduğunu düşünüyorum. Renk, ayrıca cinsel doğamızı, bedenleşmemizin bu indirgenemez boyutunu da ifade ediyor.[1] Renk, özellikle de cinsiyetimize denk düşen renkler, anlamla ilgili hemen her şey elimizden alındığında bizim olmaya devam eder. Canlı olmayanın ya da (örneğin taşlar

[1] Bkz. *Sexes et parentés*'deki "Les couleurs de la chair" bölümü, *agy.*

gibi) canlılığı şüpheli olanın sönüklüğünden değil, kadın olduğumuz için taşıdığımız renklerden söz ediyorum. Renkler, doğada da var -özellikle bitkilerde- ve doğada yaşamı, yaşamın günlere, mevsimlere ve yıllara göre devinimini ve gelişimini dile getirirler. Bizi çevreleyen bu dünyada, yaşamın cinsiyetliliğini de dile getirirler.

• Ya da kadınlar çoktandır kodlanmış biçimleri yıkarak doğalarını, kimliklerini yeniden keşfedecek ve kendi biçimlerini bulacak, neyseler ona uygun olarak gelişip serpileceklerdir. Ayrıca bu dişil biçimler asla tamamlanmamıştır, sürekli gelişim içindedir, çünkü kadın kendi bedeninde gelişir, açar ve döllenir. Ama bekârete ilişkin eril imgenin öngördüğü gibi tek bir çiçeğe indirgenemez. Kendi bekâreti açısından tek bir biçimde asla olgunluğa ulaşmaz. Kendisiyle ve yaşayan dünyayla yakınlığını koruduğu ölçüde, sürekli oluşum halindedir, hep "çiçek açmayı" sürdürür.

4- Erkekler arası kültürler bizi imgeleri kullanarak anlam inşa etmekten yoksun bırakmıştır; bu imgelerin çoğu da bizim dişilik ve annelik türümüze ilişkin imgelerdir. Kadının doğurduğu çocuk devingen ve gelişim halindeki imgeler çoğulluğuyla görülebilir. Bu, soyut ya da keyfi bir gösterge değildir. Biz kadınlar için anlam somuttur, yakındır, doğal olanla ve algılanabilir biçimlerle bağlantılıdır. Ayrıca anlam, bedenlerimiz, çocuklarımızın, sevgililerimizin bedenleri, canlı dünyaya ait olanların bedenleri gibi gelişir. Tarih'in bir diliminde -buna uzlaşımsal olarak Tarihöncesi deniyor- kadınların sivil ve dinsel yaşama katıldığı zamanlarda yazıda kullanılan işaretler kısmen betiliydi,[2] soyut ve keyfi değildi; bir simge bir şeyin, nesnenin keyfi temsilcisi işlevini üstlenmemişti. Bu çağlar kadınları anatanrıçalar olarak değil, tanrıçalar, kadın-tanrıçalar olarak

[2] İnsan, hayvan ve doğa öğelerini kullanması anlamında figüratifti (ç.n.).

temsil etmişti. Oysa daha sonraki çağlar kadına sadece anatanrıçalık hakkını tanıyacaktır. Kadınların kadın-tanrıçalar olarak temsil edilmesi, özellikle kadın-tanrıçaların güzel, ince ve uzun boylu olmasında; cinsel organlarının da (ana-tanrıçalarda olduğu gibi) dudakların çizildiği bir üçgenle resmedilmesinde ortaya çıkar. Bu dudaklı üçgen sonradan yok olup gidecektir. Bu kadın-tanrıçaların kutsallıkları anne olmalarına değil, dişil kimliklerine bağlıdır. Yarı açık dudaklar kararlı bir ifadeyi belirtir.

Kadınların kutsal tanrıçalar olarak temsil edilmesinin son bulması, kadınlarda büyük bir terk edilmişlik duygusu yarattı. Çünkü biz kadınlar için duyumsanabilir temsil, ayrıcalıklı bir betimleme ve iletişim biçimidir. Böylece kendimizi betimleme, ifade etme ve aramızda iletişim kurma araçlarını yitirdik. Karşılıklı saygıya dayalı mübadele araçlarından yoksun bırakarak anneleri kızlarından ayırdı. Kadınları simgesel olarak erkeklerce yönetilen doğal ve tinsel bir yeniden üretim düzenine tabi kıldı.

Yapıtlarımızın özgünlüğünü yeniden keşfedebiliriz ve keşfetmeliyiz. Bu yapıtlar özellikle kendimizin, dünyamızın, kendi aramızdaki dikey ve yatay ilişkilerin duyumsanabilir temsilleri için önemlidir. Kuşkusuz bu yaratıcılık, grileşmiş, soyutlaşmış ve paramparça olmuş günümüz dünyasının gereksinim duyduğu bir yaratıcılıktır. Bu dünya, yapıtımızın gerekli olduğunu kabul etmeye yanaşmasa bile, yapıtımızı kadınların ve annelerin dünyanın sadece doğal yaşamına değil, tinsel yaşamına da bir katkısı olarak tamamlamalıyız, tamamlamamız gerekir. Bu niyet açısından yapıtlarımızın güzelliği, doğal olarak kalmaya devam ederek doğadan tinsele geçmeye olanak tanıyan bir araçtır. Dehamızın yattığı yer de burası değil mi?

Mart 1988

Kaç Yaşındasın?

Kaç yaşındasın? Yaş, kültürlerimizde yaşlanmaya işaret ettiği için korkunç bir soru bu. Yaşlanmak, yaşınıza bir yılın daha eklenmesi demektir. Bu nedenle büyümenin birkaç yılı dışında yaşlanma, yılların birikimiyle ve organik bozulma ya da çürüme nedeniyle bir eskime sorunudur.

"Kaç yaşındasın?" sorusu, alınma riski taşıdığından bir kadına neredeyse asla sorulmayacak bir sorudur. Çünkü bu soru, kadının yalnızca genç olması ya da annelik çağında olması nedeniyle sevilebilir veya arzu edilebilir olduğu imasını taşır.

Bu yaş anlayışını nasıl ele alabiliriz? Yaşın bu biçimde kavramlaştırılmasında, en azından iki boyut eksik kalmıştır:

1) Kaç yaşında olduğum ile evrenin zamanı arasındaki ilişki. Yaşamımızın bir yılı ilkbahar, yaz, sonbahar ve kıştan oluşur. Mevsimler boyunca *teke*[1] indirgenemeyecek birçok

[1] Yazar burada *un(e)* ifadesini kullanarak eril ya da dişil teke indirgenemeyecek anlamını vermiştir (ç.n.).

şey olur. Ne günler ne mevsimler ne yıllar birbirine benzer. Ve bunların gelişimi tek bir toplamla karıştırılamaz. Bir ağaca bakarsınız; bir yıl içinde bozulduğu için değil, aynı zaman içinde -ölçüleri, dallarının sayısı, vb.- geliştiği için biçiminin değiştiğini görürsünüz. İnsanlar bitkiler gibi biyolojik bir yaşamın yanı sıra bilince de sahip olabilir. İnsanların büyümeleri, gelişmeleri aynı zamanda da tinsel olabilir. Mevsimlerin değişiminin yardımıyla insanlar her yıl önceki yılla arasında bir devamlılık olan, ama bir önceki yıldan farklı da olan yeni bir oluşumu gerçekleştirebilir. Bu durumda bir yıl daha yaşlanmak, kendi oluşum seyrine giden yolda biraz daha ilerlemek anlamına gelir.

Kuşkusuz kent ortamında yaşamak, bitki dünyasının temsil ettiği zamanın bu şekilde ölçülmesini unutmamıza yol açmaktadır. Kentte mevsim ne olursa olsun, günlük saat çizelgeleri çok az değişir. Tatiller ve pazar günleri dışında kentin ritmi yıl boyunca az çok aynıdır. Ayrıca endüstri ürünü ya da ithal besinlerin kullanımı da günlerin, mevsimlerin ve yılların zamansallığını unutmamıza yardımcı olur. Bu anlamda, bir yıl=365 ya da 366 güne ve bir yıl yaşlanmak da bizim için, birbirine benzeyen saatlerin, günlerin, yılların bir tekrarının toplamına denk düşer.

Gelişme olmadan yineleme yorucu, tüketici ve bozucudur. Sanki her doğum günü bu geleceksiz oluşumun bir aşamasını ya da anlam ve süreklilikten yoksun soyut olgular toplamını imler. Kendi doğum gününü kutlayan kişi, artık bu olguları anlama yetisini yitirir. Bu yetiyi kısmen ekonomi dünyası elinde tutar, ancak bu dünyanın anlam yetisi yitimi için bulduğu çarelerden, bireyler bunlardan ikincil tatminler alsalar bile, maruz kalırlar.

2) Bir kadının yaşam zamanının özellikle tersine çevrilemez olduğunu ve bu yaşam zamanının yineleyici, biriktirici, entropik, büyük ölçüde bugünkü çevremizin evrimsel olmayan ve gelişmeyi engelleyen ekonomisine erkekle-

rinkinden daha az uygun olduğu unutulur. Aslında bu ekonominin zamansal ritmi az çok eril cinselliğin geleneksel modeline uygun düşer. Bu olası tek model değildir, ama kültürlerimizde böyle olmuştur; Freud bunu her iki cinsiyet için de geçerli tek cinsel model olarak tanımlamıştır. Termodinamiğin iki ilkesine göre işler: (Birikmenin yarattığı) gerilim, boşalma, rahatlama.

Dişil cinsellik aynı düzene denk düşmez. Daha çok oluşla ilişkilidir ve evrenin zamanına daha çok bağlıdır.

Bunun anlamı, bir kadının yaşamının eklenip çıkarılabilecek bir olgular ya da edimler dizisine indirgenemeyeceğidir. Bir kadının yaşamı, yaşının aşamalarını tanımlayan geri çevrilemez olaylarla belirlenir. Ergenlik dönemi (erkek çocukların da deneyimlediği), bekâretini yitirmesi, gebe kalması, gebeliği, doğurması, emzirmesi -yinelenmeden yinelenebilir olaylar: Bu olaylar her seferinde başka bir biçime bürünür. Beden ve tin değişmiştir, fiziksel ve tinsel bir değişim oluşum aşamasındadır. Bir de, kadını daha çok meşgul eden, onu sürekli büyüme ve gelişme sorunlarıyla karşı karşıya getiren annelik ve çocuk yetiştirme vardır.

Âdet günlerini bu süreler boyunca hep kozmik zamanla, ayla, güneşle, gelgitlerle ve mevsimlerle ilişkili olarak yaşar.

Sonunda menopoz, dişil beden ve tinin oluşumunda bir başka dönemi imler; farklı bir hormonal dengeyle, kozmikle ve toplumsalla bir başka ilişkiyle nitelenen bir dönem. Çoğu kez kadın yaşamının sonu olarak tanımlanan bu dönem, kadının toplumsal, kültürel ve siyasal yaşama ayıracak daha fazla zamana sahip olması anlamına gelir.

Bu nedenle doğum günü, fazladan geçirilmiş bir yıla, ilerleme içermeyen ya da olumsuz şeylerin bir tür toplamına indirgenemez. Bu, özellikle kadınlar için geçerlidir. Doğalarını terk etmedikleri sürece, kadınların yaşamların-

da hiçbir şey 1+1+1... birikimine benzemez. Dişil bir bedenleri olduğu için sürekli gelişim içindedirler ve bu, yaşamlarının son dönemini de kapsar.

Yaşa maruz kalmaya salt bir yaşlanma sorunuymuş gibi bakmak, kadın olarak doğmuş olmanın nasıl bir olanak, bizlerden çoklu ve karmaşık bir tinsel gelişme isteyen bir fırsat olduğunu unutmak olur. Aslında küçük bir kızın tinselliği, bir genç kızın, âşık bir kadının, bir annenin ya da kırk beş yaşında veya daha yaşlı bir kadının tinselliğiyle aynı değildir. Belki de tinsel oluşumun bu karmaşıklığı dişil kimliği bireyin, türün ve toplumun yeniden üreticisi işlevine indirmiştir. Bu öznel indirgeme, basitleştirme ve yadsıma, erkekler arası mübadelelere, özellikle ekonomik olanlara odaklanmış kültürel gelişmeyle birlikte gider. En azından çağımızda tek tanrılı dinler bunlara destek vermektedir.

Bu öznel kötürümlükten ya da yok edilmekten nasıl kurtulabiliriz? Dişil bir kimliği nasıl koruyup geliştirebiliriz?

Bir kadın olarak yaşamımda tinsel gelişmeyi sürdürebilmek için en gerekli olduğunu keşfettiğim şeyler şöyle özetlenebilir:

• Bir kadın olarak doğduğum; ama bana ait olan bu bedenin ruhu ya da tini haline gelmem gerektiği düşüncesi. Dişil bedenimin gelişip serpilmesini sağlamalıyım; kendisini tanımasını, çevreyle ilişkilerinde kozmik ve toplumsal bir dengeye sahip olmasını sağlamalıyım; başkalarıyla kendisine uygun olmayan baştan çıkarma hilelerine dayanmayan mübadeleye girmesini sağlayacak araçlar kazandırmalıyım.

• Bekâret ve anneliğin bana ait tinsel bir boyut içerdiği düşüncesi. Bu boyutlar eril kültür tarafından sömürgeleştirilmiştir: Bekâret, eril kutsalın cismanileşmesinin bir koşulu olduğu kadar, babalar (ya da erkek kardeşler) ve

kocalar arasında da bir ticaret nesnesi haline gelmiştir. Bugün, onun kadınların hakkı olduğu ve kadınların bekâretleri karşısında sorumluluğa sahip oldukları doğal ve tinsel bir mal olarak bekâret üzerinde yeniden düşünülmesi gerekmektedir.

Tüm kadınların bedensel ve tinsel malları olarak bekâreti yeniden keşfetmeleri gerekir; bu, onlara bireysel ve kolektif kimlik konumlarını geri verebilir (ve ayrıca anneleriyle ilişkilerinde olası bir sadakatin kurulmasını sağlar; böylece anne-kız ilişkisi de erkekler arasındaki ticarete konu olmaktan kurtulur). Annelik de maddi boyutuyla değil, tinsel boyutu içinde düşünülmelidir. Belki de bunu düşünmek ve gerçekleştirmek anneler ve kızları arasındaki ilişkiyi düşünmekten daha kolaydır.

Kadınların çifte bir kimlik geliştirmesi gerekir: Bakire ve anne. Yaşamlarının her döneminde. Çünkü ne bekâret ne de dişil kimlik doğuştan elde edilmez. Kuşkusuz bakire doğuyoruz, ama bedenlerimizi ve ruhlarımızı kültürel ve ailevi prangalardan kurtarmak için de bakireleşmemiz gerekir. Benim için bakire olmak bir kadının tinsel olanı ele geçirmesiyle eşdeğerdir. Ve bu, hep daha fazla şey elde etme sorunu değil, daha az şeye sahip olma sorunudur; korkularınız, başkalarıyla ilgili fantezileriniz karşısında kendinizi daha özgür hissetmek ve kendinizi gereksiz bilgiden, iyelik ve yükümlülüklerden özgürleştirmektir.

Yaşam süresi bu görevi gerçekleştirecek kadar uzun değil! Yaşça ilerlemek, kimliğimizin tamamlanmasının üzerine titremek konusunda bizi daha özgür kılacak aşamalara ulaşılmasına dayandığından, bu görevin yerine getirilmesinde bize yardımcı olabilir.

Nisan 1988

Sözcüklerin Değeri

Emeğe ödenen ücretten, emeğin uygun ya da yeterli ücretlendirilmesinden son yıllarda çokça söz edilmesine rağmen, ücretin uygulandığı geniş anlamdaki ekonomik bağlam üzerine hiç düşünülmemiştir. Burada bu sorunu cinsiyet farklılığı çerçevesinde ele almaya çalışacağım; bir başka deyişle, dil ve iş arasında cinsiyet farklılığı bakımından ne gibi bir ilişki olduğunu sorgulayacağım?

Sanıyorum artık erkekler ve kadınlar arasında "eşit işe eşit ücret" idealinin gerçekleşemediğini yinelemeye gerek yok ya da en azından ben gerek olmadığını düşünüyorum. İş ile ücret arasındaki dengesizlik, ödeme ölçütlerini tersyüz edecek noktaya gelebilir, öyle ki zor, uzun çalışma saatlerini gerektiren ve daha iyi yapılan bir işe daha az ücret ödenebilir. Genellikle bilinçsiz cinsiyetçi bir ideoloji kelimenin tam anlamıyla ekonomi üzerinde ağırlığını hissettiriyor. Bu ideoloji ise dille aktarılıyor. Şeylerin bugünkü

halini sürdürmek isteyen kültürel naifliğin bizi inandırmak istediğinin aksine bu, sadece doğadan kaynaklanan bir ideoloji değildir. Burada söz konusu olan, kusursuz bir düzen kılığında işlemeye devam eden, toplumsal olarak oluşturulmuş işbölümüyle ilgili yapılardır. Kadınlara türün yeniden üretimi işi, ücretsiz ev içi işi, erkeklere ise ücretlendirilmiş üretim işinin düşmesi gibi kategoriler, aşikâr ya da kısmi toplumsal gelişme kılıfı altında geçerliliklerini korumaktadır. İşin bu biçimde, kadınlara ve erkeklere uygun tanımlanması, bir fiziksel doğa olgusu olmaktan uzaktır ve ayrıca bir bedenin emeğine diğer bir bedeninkinden daha az ödeme yapılmasının hiçbir temeli de yoktur. Kadınların seslerini duyurabilmek için bu tür kanıtlara başvurmak zorunda kalmaları acımasızca da olsa, ırkçılık karşıtı tüm mücadelelerin kadınlara bu tür gerçekleri öğretmiş olması gerekir. Yine de cinsiyetçilik en bilinçsiz ırkçılık biçimidir ve kendini açığa vurmadan önce birçok çelişkiye yol açar. Örneğin:

• Erkekler yaratıcıdır ve günümüz kültürünün en geniş kısmının sorumlusu-yöneticisi olmak isterler; gerçi çoğu kez kültürü kadınlar öğretir; çünkü öğretimin bir anne işi olmasından hoşlanılır ve bu nedenle kadınlara bırakılır ve sonuçta kadınlara az ücret ödenir.[1]

• Şayet kadın söylendiği gibi iyi bir işçiyse, doğum için birkaç ay izne gereksinimi olabileceğinin kabul edilmesi, yaptığı genel katkı açısından şirkete fazla pahalıya mal olmaz ve işten çıkarılması ekonomik açıdan pek akıllıca değildir.

• Fiziki gücün eril ücretin yüksek olmasını meşrulaştıran bir argüman olarak kullanılmasına, gerçekliklere dayanılarak pek çok açıdan itiraz edilebilir: Fiziksel güç gerektiren tarım sektöründe kadınların çalışması, çok az fi-

---

[1] Bkz. *Lettera di una professoressa*, İtalyan Komünist Partisi Ulusal Komitesi feminist bölümünün yayımladığı bildiri.

ziksel güç gerektiren üretim yöntemlerinin giderek çoğalması, bizim kültürümüzde erkeklerin yaptığı işi başka kültürlerde kadınların yapması.

İşe göre ücret anlayışının akılcı olmadığını gösteren sayısız örnek var, bu örnekler giderek de çoğalıyor. Böyle bir akıldışılığın varlığını koruması, kendisini sanki bir toplumsal düzenmiş gibi sunan toplumsal yaşamda, örtük bir şiddet biçiminin uygulandığını gösterir.

Sözcüğün tam anlamıyla ekonomide ideolojinin etkisi ya da gücü, şu kararlar üzerinde kendini hissettirir:

1) Bir işe kadınların ve erkeklerin alınması; kadınların ya da erkeklerin işten çıkarılmasına sendikaların verdiği tepkilerin farklılığının yanı sıra işverenler bir kadının ya da erkeğin işten çıkartılmasında farklı nedenler ileri sürer; cinsiyete göre değişen işsizlik oranı. Bir işverenin böylesi seçim ölçütlerini üretkenlik ya da kâr açısından hiçbir şey haklı çıkarmaz. Dişil işgücü genellikle daha özenli ve üretkendir. Daha az içer, az uyuşturucu alır ve daha az ceza gerektirecek suç işler. Neden işveren kendi çıkarına aykırı bir seçim yapar?

2) Kadınların çalıştırıldığı işler. Bir kadın olmak, mesleki alanda nitelikli eleman konumuna yükselmeyi engeller. Kadınlar pek fazla nitelik gerektirmeyen iş sektörlerinde daha yoğun olarak çalışırlar. Kadınlar daha çok, birkaç nitelik gerektiren sektörlerde yoğunlaşmıştır. En nitelikli işlerde kendilerine yer bulan kadınların sayısı çok azdır ve bunu da pahalıya öderler: Ya daha nitelikli bir iş için değişik biçimlerde fahişelik yapmayı kabul ederler ya da bu türden yüksek nitelik gerektiren işlerden birinde çalışma yetisine sahip olduklarının düşünülmesi için, kadın olmaktan kaynaklanan özelliklerinden vazgeçerler (bu durumda söz konusu işe zaten kadın oldukları için alınmamışlardır).

3) Çoğunlukla kadınların çalıştığı meslek sektörleri, toplumsal üretim ya da yeniden üretim için taşıdıkları öneme bakılmaksızın değersizleştirilir; bunlara tarım, endüstri ve kültür sektörlerini örnek olarak verebiliriz.

Tüm bunlara çalışma ortamıyla ilgili başka sorunlar da eklenir:

1) Çalışma dünyasının yasaları hâlâ genellikle erkeklerce belirlenmektedir, kadınlara ise bunlara uymak düşmektedir. Oysa bu yasaların hem kültürel değerlerin üzerinde düşünülmemiş nüfuzuna hem de üretim buyruklarına bağlı olduğunu ispatlamak mümkündür. Çalışma saatleri, çalışma yaşamının karısı evinde hizmetçiliğini yapan ve çocuklarına bakan bir eril gücünün lehine örgütlenmiş olduğu konusunda iyi bir örnektir. Aynı biçimde, erkekler ve kadınlar arasında günlük işlerin paylaşımı sağlanamadığı için, hâlâ çözümlenememiş çocuk bakımıyla ilgili sorunlar bir yana, birçok bölgede alışveriş merkezleri kadının çalıştığı saatlerde açıktır. Bu yüzden kadın alışverişini yapamaz. Bir başka örnekse su tesisatçılarının ve elektrikçilerin herkesle aynı zamanda çalışması, bunların çalışma saatlerinin ev kadınına göre düzenlenmiş olmasıdır. Ya da bazı sektörlerde gece vardiyaları var. Kuşkusuz kadınların isterlerse gece çalışma hakkının olması adildir ve çocuk bakımının şantaj olarak kullanılması anneler kadar babaları da etkiler. Ama gece çalışmak insanlığın bugünü veya geleceği için gerçekten bir yarar mı sağlamaktadır, yoksa bu çalışma biçimi çözülmesi gereken toplumsal sorunlarla, özellikle cinsiyetlerarası farklılık sorunlarıyla karşılaştırıldığında, ikincil bir öneme sahip ekonomik rekabet sorununun bir yansıması mıdır?[2]

---

[2] Bu konuda bkz. İtalyan Komünist Partili kadınların çalışma bildirileri: *La carta itinerante* (1986), *Il tempo delle donne* (1988), *Le donne cambiano i tempi* (1990).

2) Nelerin üretilmesi gerektiği konusunda karar ve düşünceler hâlâ eril yetkeye tabidir. Çalışma hakkının, bizim temel gereksinimlerimizden biri ve insan onurunun gerekli bir unsuru olduğu kabul görüyorsa, o zaman niçin üretim söz konusu olduğunda insanlığın bir yarısı diğer yarısına tabi olmak zorundadır? Sözgelimi, silah üretimini, giderek artan çevre kirliliğini, pazardaki yararsız ürün bolluğunu ele alalım: Bunlar kadınların aldığı kararların sonucu değildir. Onların seçimleri daha çok barışa, temiz bir çevreye, yaşamda gerçekten gereksinim duyulan ürünlere, insancıl seçeneklere yönelme eğilimi gösterir. Finans çevrelerinin bir paranın diğer para üzerindeki hâkimiyeti ya da askeri kesimlerin bir ülkenin diğeri üzerindeki hâkimiyeti istencini yansıtan tercihleri, kadınların hiç de tanışık olmadıkları konulardır. Aynı şekilde, piyasadaki ürünlerin ekonomik rekabet amacıyla çoğalması, kadınların pek de ilgisini çekmeyen ticari bir rekabet anlayışını dışa vurur. Kadınların bu rekabet anlayışına hiç sahip olmadıklarını söylemek istemiyorum; onlar da taklit yoluyla ya da reklamların neden olduğu zehirlenmeyle bu rekabete girebilirler, ama kadınlar her erkek ya da kadın için gerekli olanın üretilmesini yeğlerler. Bir başka örnek: Boş zaman programlarının hazırlanmasında, özellikle kitle iletişim araçlarının yaptığı tercihler, erkekler arası bir kültürün izini taşır. Eril sporlar kitle iletişim araçlarında büyük bir yer kaplar ve bir televizyon kanalı, her iki cinse yönelik bir kültür programını yayından kaldırıp yerine bir futbol maçını koymakta hiç tereddüt etmez. Oysa (her iki cinsin ödediği vergilerden kesilerek çeşitli spor stadyumu inşaatlarına harcanan milyarlardan söz etmeye bile gerek yok), televizyon programlarını seyredebilmek için kadınlar da erkekler kadar vergi ödemektedir. Gelgelelim, bu programlar kadınlar da dikkate alınarak üretilmemektedir. Erkeklerin fantezileriyse aksine kadınların hiçbir şekilde ilgi-

sini çekmeyen askeri, şiddet içeren ya da pornografik filmlerle her gün tatmin edilmektedir. Bu nedenle, hem kamusal hem özel hizmetlerde, ödenen bedel ile sunulan ürün arasında bir dengesizlik var. Bu ekonomik adaletsizlik, eşitlikçilik yanılsamasını sürdüren siyasalarla güçlendiriliyor. Bunun anlamı, kadınların okullarda, medyada, vb., kendi yabancılaşma söylemlerini sürdürdükleridir. Sözgelimi, kadınlar çalışma dünyasına dahil olabilmek için okullarda evrenin eril, erilin de daha değerli olduğu, Tarih'te büyük erkeklerin oranının büyük kadınlardan çok daha fazla olduğu yönünde eğitim veriyorlar. Okullarda uyguladıkları bu programları kadınlar kararlaştırmıyor, çünkü bu kararları almalarına olanak tanıyacak karar mekanizmalarında yer almıyorlar. Yaşamlarını kazanabilmek için erkekler arası ekonomi ile kültür arasında rehin tutuluyorlar; bu kültürün cinsiyet farklılığını silmenin dışında evrensel hiçbir yönü yok. Bu yüzden, kadınlar toplumsal üretim sistemlerine kabul edildiklerinde, kişiliklerine fiziksel ve ahlaksal boyutları açısından saygı göstermeyen koşullarda çalışıyorlar (annelik hakkı, kabul edilebilir çalışma saatleri hakkı, bedenlerine ve kimliklerine uygun iş hakkı).

3) Çalışma ortamındaki kodların hepsi, hemen hemen açık ya da örtük biçimde, egemen söylemlerin biçemi veya içeriği açısından eril özneyi yücelten doğal dillere göre oluşturulmuştur. Askeri sözdağarcığı bu söylemlerde bolca kullanılır. Bu erkekler arası kültürün çalışan kadınlar üzerindeki fiziksel, psikolojik ve özneler arası olumsuz etkisinin karşılığı ödenmediği gibi, bu etkinin üzerinde hiç düşünülmez, hatta bu etkinin var olduğu bile kabul edilmez. Oysa, kadınların ödediği bedel konusunda bir fikir sahibi olmak için, tamamen eril bir kültürel ortama tabi dişil kimliğin bu ortamda nasıl bir gelişim gösterdiğini ortaya koyacak nitel ve nicel bir saptamada bulunmamızı sağlayacak araştırmalar yapmak yeterlidir. Bu konuda (farklı dillerde)

dilin kullanım biçimi üzerine çok sayıda çalışma yaptım, ortak çalışmalara katıldım. Araştırmacı kadın ve erkek gruplarıyla işbirliği içinde bu çalışmayı, aşk, sağlık, aile ilişkileri, kültürel ilişkiler gibi konuları da kapsama alarak sürdürüyorum.[3] Erkeklerin yönettiği iş çevrelerine girebilmek için kadınlara ödetilen bedel, kısmen yabancı olduğu bir dil kullanımıyla karşı karşıya kalan her işçiye günümüzde ödetilen bedelle aynıdır: Bilgi-işlem alanında kullanılan dili buna örnek verebiliriz. İtalya'da sendikalar ve terapistler için çalışan entelektüeller bu durumu incelemek için tanı grupları oluşturmaktadırlar. Yeni teknolojilerle ilgili bu tanı grupları, benliğe yabancı dilsel kod kullanımının etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır: Gitgide yaygınlaşan diğerlerinden yalıtılma, bilginin parçalı niteliği, kişinin kendisinin değil de bilgisayarların (ya da eril patronların mı deseydik?) işlediği bilginin belleğinden silinip gitmesi. Tüm bunlar acı ve saldırganlık duygularına ve giderek kimlik yitimine yol açmaktadır. Duygusallık bazen öyle bir noktaya ulaşır ki ortak bir düşüncenin ya da bir çalışma grubunun oluşması iyice çıkmaza girer ya da imkânsızlaşır. Bir tutum, bir davranış, özneler arası ya da öznel bir mekanizma olarak kavranan yalıtılmışlık, kadın ve erkek işçilerin denetleyemedikleri ve anlayamadıkları kodlara boyun eğmek zorunluluğuna karşı kullanabilecekleri bir öz savunma mekanizmasına dönüşür.[4] Bunun bizim ülkemizde değil başka ülkelerde olduğunu ileri sürenlerin, bilgisayar kullanmak zorunda kalan Fransız Demiryolu (S.N.C.F), Postane (PTT) işçileriyle birkaç gün geçirmesi gerekir. Bu kamu görevlerini yerine

---

[3] Bkz. *Sexes et genres à travers les langues* ve "*L'ordre sexuel de la langue et du discours*", Uluslararası Felsefe Koleji'nde verilen seminer notları, 1988-1989.

[4] Bkz. L'Université de Bologne'un çalışma belgesi, c/oClinica psichiatrica, via S. Luca 9/2, Bolonya.

getirenler, en temel nezaket kurallarını ve kendi çıkarları için kaygılanmayı unuttular. Onlardan bedelini ödediğiniz bir hizmet talep ettiğiniz anda, size nutuk atmaya ve hakaret etmeye başlarlar. Üstelik bu hakaretlere yaptıkları işi artık anlayamamanın ve kavrayamamanın yarattığı işi bilmezlik de eşlik eder. Toplumsal aracılık yapan bu işçilerin artan saldırganlığı kaygılanmamız için iyi bir nedendir; bu saldırganlık işlerinde kendileri ile müşteri arasında ekran işlevi gören bilgisayar kullanımının yol açtığı değişimlerin bir sonucudur.

Çalışmak sadece para kazanmaya indirgenemez. İşin, insani, bireysel ve toplumsal bir değeri vardır ve bu değer farklı biçimlere bürünür. İşin türü ve yapılma biçimi bunlardan biri, diğeri de toplumsal açıdan nitelendirilme biçimidir. Bir kadın ya da erkek işçinin üretilen ürünlerle kendini ilişkilendirme biçimi de üçüncü bir yoldur. Dördüncüsü de bir kişi olarak işçinin ve ortaya koyduğu ürünün medyaya ve reklamlara nasıl yansıdığıdır. Böyle pek çok biçim vardır.

Aşağıdaki üç örnek, eril ve dişil işgücünün nasıl eşit olmayan bir biçimde değerlendirildiğini ve böylece eşit olmayan ücretlerin nasıl ortaya çıktığını gösteriyor:

1) *Mesleki statü:* Mesleki alanda nitelikli eleman olma ve unvanlar kazanma açısından iki cins eşit olanaklara sahip değildir. Aynı nitelikli işi yapan erkek ve kadın aynı şekilde ödüllendirilmez. Aslında mesleki olarak değer kazanma, basit bir ücret artışı sorunu değildir. Bu değer kazanma başka göstergelerin yanı sıra bir de unvan değişikliğiyle dışa vurulur. Burada da, alışkanlıklar, dilsel kodların ve bu kodların kullanımlarının yetersizlikleri ve dirençleri kadınların mesleki unvanlarının belirlenmesini zorlaştırır. Özne ile nesne, kadın işçi ile ücreti arasında bir aracı alanı temsil ettiği için kadınların unvanlarının belirlenmesi sorunu üzerinde sıkça durulmuştur. Aslında işin

değerinin yükselmesi, yalnızca ücret artışının bir işlevi değildir. Burada da dilsel kodlar, geleneklerin ölçütleri ve kusurları, değişime gösterdikleri direnç, kadınların mesleksel konumlarının belirtilmesini güçleştirir. Ayrıca bu istem, bugünün eril iş dünyasının istemlerini onayan ya da onlara kolayca uyum sağlayan bir istemdir. Bu nedenle, amacı belirlemek daha kolaydır. Ancak bu sorunun çözümüne yerleşik dilsel kodların kullanımının ve hangi mesleki düzeylere kadınların ulaşabileceği konusundaki günümüzdeki toplumsal dirençlerin engel oluşturduğu söylenerek karşı çıkılır. Örneğin tıp [*médecine*], bir doktorun mesleki yaşamında bir aracı ya da bir disiplini gösterir veya mesleği gösteren dişil sözcük *doctoresse*,[5] küçümseyici ve aşağılayıcı bir anlam taşır. Bu da sayısız toplumsal adaletsizliğin yanı sıra oldukça eğlenceli dilsel tuhaflıklara ve anormalliklere neden oluyor. Bu konuda bir örnek vermek istiyorum. Örneği 3 Eylül 1987 tarihli *L'indépendant* gazetesinden aldım. Söz konusu olan, Fransız bir kadın politikacının vefat haberidir.

"Fransız Cumhuriyetçi Birlik Partisi (R.P.R.) genel sekreter yardımcısı, Avrupa milletvekili, Paris belediye başkan yardımcısı Nicole Chouraqui, 49 yaşında Paris'teki evinde kanserden öldü. 18 Mart 1938 Cezayir doğumlu, 1960-66 yılları arasında Paris l'Union Bankası'nda mali analist olarak kariyer yapan iktisatçı Nicole Chouraqui, Radikal Parti'ye üye olarak siyasal yaşama girdi. 1970'te R.P.R'e katıldı ve burada 1977'ye kadar siyasal büronun üyesiydi; daha sonra 1978'de genel sekreter yardımcısı oldu. 1981-84 yılları arasında çalışmadan sorumlu ulusal sekreterdi, 1979'da Avrupa milletvekili seçildi ve 1984'te yeniden seçildi. 19. Bölge Paris meclis üyesi, belediye başkanı Jacques Chirac'ın

---

[5] *Médecin* doktor demektir; dişil yapmak için buna -e eklenmesi dişil özneye uygun bir terim oluşturmuyor, çünkü *médecine* tıp uygulamasına, tıbba gönderme yapıyor. (ç.n.).

yardımcısı, ayrıca Paris bölgesi meclis üyesiydi. Sigortacı Claude Chouraqui'yle evli Nicole Chouraqui iki çocuk annesiydi."[6]

2) *Nesnelerin ve malların adlandırılması*: Dişil özneler ve mesleki unvanları dilde hâlâ kötü bir biçimde temsil ediliyor. Latince kökenli dillerde malların ya da nesnelerin sahipliğinin ele geçirilmesiyle dişil olanın değerinin yeniden dengelenmesi olanaksızdır, çünkü İtalyanca veya Fransızcada cinsiyetler arasındaki farklılık, İngilizce ya da Almancada olduğu gibi doğrudan sahip olunan nesneyle ilişki kurularak gösterilmiyor. Bu dillerde iyelik sözcüğü nesnenin cinsiyetine yükleniyor, sahip olan kişiye değil. Şöyle söyleniyor: (Eril ya da dişil) o, (dişil) arabasıyla seyahat ediyor; (eril ya da dişil) o (eril) çocuğunu öpüyor; (eril ya da dişil) o (dişil) evinde (dişil) (eril) kitabını yazıyor. Bir Anglosakson kadın (dişil) kocasından ve kocası (eril) karısından hoşnut olabiliyor, (dişil) evine sahip olmaktan, üniversitede (dişil) işine kavuşmaktan, (dişil) kitabını yazmaktan memnunsa da, öznellik bakımından dilleri çok daha karmaşık kadınlar için aynı şey söz konusu değildir. Bu, Latince kökenli dillerde özne-nesne ilişkilerinin çok daha karmaşık olduğunu, nesnelerin ve sözcüklerin özneler gibi cinsiyete bağlı özelliklere sahip olduğunu gösterir.[7]

Bugünlerde sözcüklerin cinsiyetinin keyfi olduğunu, cinsiyet sorunuyla hiçbir ilişkilerinin bulunmadığını söylemek yaygınlaştı. Bu, doğru değil. Sözcüklerin cinsiyeti, konuşan öznelerin cinsiyet sorunuyla şu veya bu biçimde

---

[6] Irigaray bu haberin yorumu için *Le Temps de différance*'ın -Biblio, Essais, 1989- (*Farklılık Zamanı*) "Comment devenir des femmes civiles?" (*Nasıl Yurttaş Kadınlar Olunur?)* başlıklı bölümünün okunmasını önerir. Bu haber metninde kullanılan tüm unvanlar ve meslek isimleri erildir. Irigaray buna dikkati çekmek istemiştir (ç.n.).

[7] Ayrıca bkz. "*Sexes et genres linguistiques*", s. 83 ve *Sexes et genres à travers les langues*'ın, "Conclusions" bölümü.

ilişkilidir. Sözcüklerde örtük bir cinsiyet var ve bu cinsiyet eril ya da dişil olmasına göre eşitsiz bir biçimde değer kazanıyor. Bu, her zaman açıkça görünmüyor ve genellikle bir dilin sözcük dağarcığı ve sözdizimi üzerinde eşzamanlı ve artzamanlı yapılacak derinlikli çalışmalarla ortaya çıkıyor.

Adlandırılan gerçeklik ile cinsiyet arasında özdeşleşmeden başka bir mekanizma daha vardır.

- Yaşayan ve canlı varlıklar, insanlar, medeniler eril oluyor,
- Yaşamayan, insan olmayan, cansız nesneler, cahiller ise dişil.

Bu, yalnızca erkeklerin toplumsal özneler olduğu, kadınların da onların arasında mübadele edilen nesnelerle bir tutulduğu anlamına gelir.

Sözcüklerin cinsiyet statüsü, kadınların erkekler arasında mübadele edilmesiyle, ailede babanın egemenliğiyle, babasoylulukla (ya da babasoyluluğu önceleyen amca, halı, dayı, teyzeye göre biçimlenen anasoylu yapıyla) ve (toprak, aletler, ev, sanat, dil, tanrı, gökyüzü, vb., gibi) malları erkek-babanın kendinin kılmasıyla tanımlanan erkek egemen kültürlerle peyderpey oluştu. Dolayısıyla ata [patriarche], genellikle dişil cinsiyetle mal olarak imlenen kadınların ve araçların sahibi haline gelmiştir. Kadınların mesleklerinin adlandırılmasının çoğu kez sorun olmasının nedenlerinden biri budur: Eril terimin dişili erkeğin kullandığı nesnenin cinsiyeti oldu. Örneğin, *le moissoneur* (biçici) bir erkektir, *la moissonneuse* (biçme makinesi) onun kullandığı alettir, *le médecin* (doktor) bir erkektir, *la médecine* (tıp) onun çalışma alanıdır, vb. Dolayısıyla bu sözcüğün bir kadının mesleki statüsünün adlandırılmasında kullanılmasında karşımıza üç sorun çıkar:

a) Erkek, cinsel partnerinin yerine geçen aletinin cinsiyetini önemser.

b) Kadınlar, kişilerin gözünde kendilerini küçük düşüren bir adlandırmayı istemez. Kadınlara ya (médecine-tıp gibi) bir şey/nesne ismi önerilir ya da küçümseyici bir sonek taşıyan (doctoresse/kadın doktor gibi) bir kişi ismi önerilir.

c) Bir kadın kendisinin yerine ikame edilen bir makine ile bir işte nasıl çalışabilir?

Bu sorunlar işin içine dil ve sosyoekonomik statüler girdiğinde daha da karmaşıklaşır. Ve kadınlar kimliklerine karşı böylesine temel bir adaletsizlik içeren günümüz kültüründe bir kez daha kadın oldukları için cezalandırılmış olur.

3) "Satılacak" ürünlerle ilgili (medya reklamları da dahil) reklam alışkanlıkları. Nasıl kadınlar erkekler, aileler ve kabileler arasında mübadele nesnesine dönüştürülmüşse, ticari rekabet de aynı şekilde (çalışanları da dahil) kadınların bedenlerini ve sözlerini onların insani onurlarını hiç dikkate almadan yetkeci bir biçimde kullanmaktadır. Böylece kadınlar, kendi ürettikleri ürünlerin satışı için de kullanıldıklarından bir kez daha değersizleştirilmekte ve sömürülmektedir.[8] Üstelik reklamlar, dolaysız bir şekilde de olsa kadınları kendi hemcinslerini küçümseyen kişiler olarak sunmaktadır.

Sözcüklerin değeri, söylemin, söylemlerin ekonomik anlamı, çağımızın önemli sorunlarından birini oluşturuyor. Bunun pek çok nedeni var. Yalnızca beşinden söz edeceğim:

[8] Reklamları protesto eden kadınlara, kamusal alanlara reklam afişlerinin asılmasından sorumlu kurumların verdiği yanıtlar tek başına ayrı bir araştırmayı hak etmektedir.

- Üretici iş dünyasına kadınların dahil olması.
- Ekonomik adalet konusunda artan farkındalık.
- Çağımızın her şeyi rakamlarla değerlendirme eğilimi.
- Özellikle "daha hızlı" olmayı gerektiren kâr kaygısıyla bağlantılı olarak yapay dillerin kullanılmaya başlanması.
- Öncelikle kişiler arasındaki karşılıklı mübadele araçlarının önemini yitirmesine bağlı olarak, doğal dillerin ve yapay kodlamaların tüketilebilir nesne ile ticari mübadelelerin hükümranlığına boyun eğmek zorunda bırakılması.

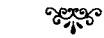
İnsanlar arası ilişkiler, çocuk bakımında, aile işlerinin yerine getirilmesinde, eğitimde, hastaların tedavisinde, sosyal hizmetler uzmanlığında, hosteslikte ve hatta sekreterlikte kullanılan kadın emeğinin en temel uğraş alanlarından birini oluşturmaktadır. Anlaşılmaz biçimde, oldukça insani olan bu emeğe hâlâ ya hiç ücret ödenmiyor ya da çok az ücret ödeniyor. Çağımızda kadınların gerçekten de tek nesnel güvencesini oluşturduğu kişiler arası ilişkilerin paha biçilemeyen mi yoksa karşılığı/bedeli ödenmeyen bir uğraş alanı olarak mı görülmesi gerekir? Bunun nedeni bu uğraşa fazla ya da yetersiz bir değer yüklenmesi midir? Ne yazık ki günümüz kültürü bu soruya bu uğraş için harcanan emeği toplumsal olarak da değersizleştirerek yanıt vermektedir. Nitekim öğretmenler, hemşireler, sosyal hizmet uzmanı kadınlar ya da ev kadınları, ücret artışı (bu girişimi hep kadınlar yapar) talep ettikleri kadar da işlerine ve kendilerine saygı duyulmasını istiyorlar.

Böylesi bir uğraş, niçin bu denli değersizleştiriliyor? Kadınların işi olduğu için mi yoksa mal üretimi ve satışıyla değil de insanlar arası ilişkilerle ilgili olduğu için mi? Bu iki etmen örtüşebilir, ancak insan kültürünün bugünü ve geleceği için önemli sorunları da gündeme getiriyor. İnsanlar arası bir iletişim aracı olarak dilin değerini unutuyor muyuz? Köleleri haline geldiğimiz üretilen nesneler

yararına ve hizmetçilerine dönüştüğümüz salt parasal mübadeleler adına insanlığımızı yitirmeye mi başladık? Bu sorunları dikkate aldığımızda, pek çok alanda seçim özgürlüğümüzü şimdiden makinelerin kölesi olacak denli yitirip yitirmediğimizi sorabiliriz. Bu durumda sözün hâlâ bir anlamı var mı? Ve eğer artık konuşmuyorsak, aramızda da konuşmuyorsak hâlâ insan olduğumuz söylenebilir mi? Hâlâ yaşadığımızı düşünebilir miyiz? Bu sorun, cinsel kimliğimizle ilişkisi bağlamında doğadan kültüre geçiş konusunda hiçbir kaygı taşınmaması sorunuyla ve kadınların emeğine daha çok bağlı olan özneler arası ilişkilere çok az değer verilmesi sorunuyla örtüşmektedir.

Mayıs 1989

Öyleyse: Kadın Oluşumuz Ne Zaman Gerçekleşecek?

Kadınlar açısından (buna feministler de dahil) annelik, yapay döllenme yöntemlerinin gelişmesiyle bağlantılı olarak yeniden moda haline geliyor. Yeni teknolojiler de eski ataerklerin yaptığı gibi kadınların haklarından gelecekler mi? Belli bir açıdan durumun daha da vahim olduğunu söyleyebiliriz. Aslında ataerkil gücün yerleşiklik kazanması savaşlar, çatışmalar ve açıkça işlenmiş cinayetler olmadan gerçekleşmedi. Bunun farkına varmak için Tarih'e ya da (Tarih denilen şeyden hemen öncesine tekabül ettirilen) Tarihöncesine bakmak yeterlidir.[1]

Bugün kadın-tanrılardan, tanrıçalardan, kızların kutsal annesinden, tinsel soyağacından mahrum bırakılarak yetimleştirilmiş kadınlar, ek bir dişil kimlik kaybı pahasına biraz özerkliğe sahip olabilmek için her şeyi yapmaya hazırdır. Erkeksiz çocuk sahibi olmak, bazı kadınlar için

---

[1] Bu konuda bkz. bu kitabın "*Dinsel ve Sivil Söylenler*" bölümü.

özgürlüğün en tepe noktasını temsil edebilir. Ancak bu, hâlâ kendini kendiyle değil, öteki cinsiyetle ilişkili olarak tanımlamak anlamına gelir; bu kendini düşünmek, kendi için düşünmek, kendi dişil beni için düşünmek, bizim için, biz kadınlar için düşünmek anlamına değil, öteki olmaksızın kendini düşünmek anlamına gelir.

Ayrıca, erkeksiz bir çocuk hâlâ bir çocuktur. Bu durumda, kadın hâlâ anne olmaya devam edecektir. Ve şayet kadın özgürlüğü erkekler olmadan doğurabilmekle tanımlanırsa, o zaman bu, sanırım eğreti bir özgürlük olur. Özellikle erkek bu döllemede yer alıyor ve en az üç biçimde varlığını sürdürüyor.

• İlk önce, eril cinsel partner olmadan bir çocuğa gebe kalınması yine de eril sperme bağlıdır. Şimdi onu üreten özneden ayrılmış bu meçhul spermle oluşan gebelikten daha kötü bir doğalcılık var mıdır? Kadınların doğalarıyla ve doğayla bağlantılandırılmasına coşkulu bir biçimde karşı çıkan bazı feministler, bu durumda erkekler topluluğunun yaptığı biyolojik betimlemeyle aynı şeyi dile getirirler: İncelikten yoksun doğa, *dişil* arzunun iğdiş edilmesi.

• Üstelik erkekler, üreme teknolojilerinin hiç de dışında kalmış değildir. Parasal nedenlerden dolayı bu konuyla daha fazla ilgileniyorlar. Fahişelik kadın cinsiyeti üzerinden para kazanıyor; yapay döllenme de kadının karnından.

• Üstelik ataerkil evren, kadınları anneliğe indirgemiş olan evrendir. Kadınlar (Simon de Beauvoir'ın deyişiyle hep biraz "hasta" olan[2]) karınlarıyla ilgilenmeyi sürdürdükçe, ancak karınlarıyla ilgileneceklerdir. Toplumsal örgütlenme, politikanın, dinin ve simgesel mübadelelerin yönetimi, kısacası ciddi tinsel ne varsa erkeklerin egemenliği altında kalmaya devam ediyor.

---

[2] Beauvoir'a kadınların karnının niye "doğası" gereği hep hasta olması gerektiğini sormak yerinde olurdu (ç.n.).

Bir kadının doğurganlığına ve döllenmesine karar vermek için deney tüpleri üzerinde derin derin düşünen günümüz bilim insanları, dişil bir ruhun olabilirliği ya da ceninin ruhunun varlığa geldiği an üzerinde kafa yoran ilahiyatçılara oldukça benziyor. Yaklaşım aynıdır, belki de daha kötü. Ve gerekirse erkek bilim adamlarının yerine kadın bilimciler de geçebilir. Ama bu dişil kimliğin tanımlanması için yetersizdir. Hatta erkek egemen sistemin bu teknolojik değişkenleri büyük bir olasılıkla, kendilerini kısırlaştıran ve karınlarını ağrıtan bir kimlik kaybını telafi edebilmek için kadınların gerçekleştirmek zorunda oldukları işin yanında önemsiz kalmaktadır. Ayrıca bu teknolojiler, dikkatleri bugünün dünyasında ve gelecekte kendisine ne olacağını düşünmeden fazladan bir çocuğun doğmasına doğru saptırdıkları için hiç de etik bir tutuma sahip değillerdir. Çocuk sahibi olamayan bazı kadınlar artık çocuk sahibi olabilecekler mi? Tamam. Ama günümüzde doğal ya da tinsel açlıktan acaba kaç çocuk ölüyor? Bu durumda olası ya da olası olmayan annelik etrafında koparılan fırtınanın nedeni ne? Kadınların annelikten başka bir varoluş alanına sahip olmadığı mı düşünülüyor? Erkek egemen düzenin betimlediği doğalarından özgürleştiklerine inanan kimi kadınlar, yazgılarının şimdi de yapay döllenme diye adlandırılan değişkesine bedenleri ve "ruhlarıyla" boyun eğmek gibi gerçek bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar.

Yapay olarak döllenen anneler, taşıyıcı anneler, olası gelecek için (bağırsaklarında?) dölleyecek erkekler ve daha Tanrı bilir neler? Bu, bizim ataerklerinin tek cinsel "yazgımız" saydığı çocuk doğurmaktan kurtulmamızı sağlayarak bize, bedenlerimizin farklılıklarına göre kendimizi tanıma, sevme ve yaratma olanağı verecek midir? Aşırı feministlerin bu tür mücadelelere dalmaları beni şaşırtıyor. Çünkü pek çok genç kadın ve kız *hepten* anneliğe boyun

eğmeye dayanmayan ve ama buna karşın da eril kimliğe de indirgenmeyen olası kadın oluşumları için kendilerinden önceki kültürel kadın büyüklerinden yol gösterici olmalarını beklemektedir. Bunun, özgürleşme mücadelelerinin kadınlara bireysel şanslar tanımayan bir kültüre bağlı kalmış olduğu anlamına geldiğini düşünüyorum. Kendilerine özgü bir kimliği elde edemeyen kadınların çoğu, gelecek yanılsaması yaratmak için onların enerji kaynaklarına gereksinim duyan bir çağda kendilerine pek de akıllıca olmayan bir yöntemle küçük bir yer bulmaya çalışmaktadır. Yüzeysel olarak pek çok kişinin işine geliyor olsa da dikkatin bu şekilde yanlış yöne çevrilmesi, yineleyici, can sıkıcı ve biraz da cesaret kırıcıdır.

Luce
Irigaray

BEN SEN BİZ

Farklılık Kültürüne Doğru

Ben ve *sen* arasında birbirine indirgenemez farklılık olmadan *biz* mümkün değildir. Biz'in bu en mahrem ve evrensel, gündelik ve kutsal yeri, kadın ve erkek arasında konumlanır. Gerçekten iki olduklarında kadınlar ve erkekler birbirlerini sevebilirler ve birlikte yaratabilirler. Böyle bir dünya karşısında çok küçüğüz: Özellikle anneler ve kız çocukları arasında, kadının kendisiyle ve diğer kadınlarla ilişkisinde ortaya çıkan ve telafi edilmesi gereken kültürel gecikme nedeniyle, hâlâ yetişkin ve sevenler/sevgililer olmaktan çok, çocuğuz.

Ben Sen Biz, kadınların hak, iş, dil, din alanlarında erkeklerin uygarlaşmış başlarını oluşturduğu doğal bedenler olmamalarının belirli yolları ve yöntemleri üzerinde duruyor. Ayrıca sözle, güzellikle, (doğal ve tinsel) annelikle, yaşla ve sağlıkla ilişki açısından kadına nasıl dönüşüleceğini ele alıyor. Kadınlar ile erkekler arasındaki farklılık uzamlarını inşa ederken iki cins arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve çözümlenmesi kaygısını taşıyor.

Luce Irigaray

İMGE Kitabevi
imge.com.tr
ISBN 975-533-507-2
9 789755 335070